

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

АНДРУХІВ ІВАН АРСЕНОВИЧ

УДК 272-043.2:2.726.2(092)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ВІДОБРАЖЕННЯ РИМО-КАТОЛИЦЬКОГО ВПЛИВУ В
БОГОСЛОВСЬКІЙ СПАДЩИНІ ТА ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ЄПІСКОПА ГКЦ ГРИГОРІЯ ХОМИШИНА**

032 Історія та археологія

03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

І. А. Андрухів

Науковий керівник: Бистрицька Елла Володимирівна, доктор історичних наук, професор

Тернопіль – 2026

АНОТАЦІЯ

Андрухів І. А. Відображення римо-католицького впливу в богословській спадщині та практичній діяльності єпископа ГКЦ Григорія Хомишина. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2026.

У дисертаційній роботі проведено комплексний аналіз відображення римо-католицького впливу в богословській спадщині та практичній діяльності єпископа Станіславівського Григорія Хомишина (1904–1945 рр.). Систематизовано й охарактеризовано стан наукового опрацювання вітчизняних та зарубіжних дослідників із досліджуваної проблематики, аналіз та структурування якої здійснено згідно з проблемно-хронологічним принципом і умовно поділено на три групи: роботи науковців української діаспори; праці українських дослідників доби незалежної України; дослідження зарубіжних науковців. Попри наявність тематично споріднених праць, у яких висвітлено окремі аспекти діяльності єпископа, вплив римо-католицизму на богословську спадщину та практичну діяльність Г. Хомишина не отримав комплексного висвітлення в історичній науці.

Джерельною базою наукового дослідження є неопубліковані матеріали, що зберігаються в архівних установах, та опубліковані документи. Основою джерельної бази дослідження є матеріали, що зберігаються в центральних, державних, обласних та галузевих архівах України, зокрема Львова, Івано-Франківська, Києва. Опубліковані матеріали, використані у дисертаційному дослідженні, поділено на три підгрупи. Перша – послання та праці самого єпископа Г. Хомишина; друга – документи опубліковані у збірниках документів та спогади безпосередніх свідків подій; третя – періодичні видання, які виходили у Східній Галичині у період перебування у складі Австро-Угорщини та Республіки Польща. Їх аналіз дозволив реконструювати богословську концепцію

єпископа, простежити еволюцію його поглядів та визначити ступінь практичної імплементації латинських новацій у релігійно-церковне життя Станіславівської єпархії.

Проведене дослідження базується на теоретико-методологічних засадах гуманітарного знання із застосуванням широкого спектру загальнонаукових методів – абстрагування, системного і структурного аналізу та синтезу, індукції й дедукції, діяхронного аналізу, а також спеціальних методів: історико-генетичного, історико-системного, порівняльно-історичного та методів бібліографічної, джерелознавчої й архівної евристики.

Встановлено, що призначення Г. Хомишина очільником Станіславівської єпархії у 1904 р. зумовило впровадження комплексної програми церковного оновлення, в основі якої лежала богословська концепція зближення ГКЦ з римо-католицькою традицією. Формування світоглядних переконань єпископа відбувалося під впливом західноєвропейської богословської освіти та антимодерністського курсу Святого Престолу в епоху понтифікату Пія Х, що визначило його бачення Церкви як аполітичної ієрархічної інституції суворої дисципліни та порядку.

З'ясовано, що реформування Станіславівської єпархії передбачало зміцнення вертикалі адміністративного управління, духовно-моральних якостей духовенства та віруючих через конкретизацію на єпархіальному синоді 1908 р. функціональних обов'язків декана, парафіяльних священників, сотрудників та інших посадових осіб, періодичність проведення єпархіальних соборів, деканальних соборчиків, місій, візитацій та катехизації, запровадження фінансових розрахунків між єпархіальним управлінням і деканатами, парохом і сотрудником тощо. Ухвалені рішення сприяли зміцненню управлінської вертикалі, надаючи єпископу необхідні права контролю деканатів, парафій зокрема, та парафіяльного духовенства, фінансовий ресурс для діяльності семінарії, фондів.

Серцевиною літургійної реформи Г. Хомишина став Євхаристійний культ. Упровадження практики щоденного причастя та розвиток євхаристійної побожності сприяли переходу релігійності з площини народних звичаїв у площину свідомої особистої віри. Реформування єпархіального управління, запровадження обов'язкового цілібату, проведення календарної реформи та актуалізація мовного питання в літургійному житті являли собою складові єдиної програми наближення ГКЦ до латинських зразків.

Доведено, що латинізаційні реформи єпископа Г. Хомишина виходили за межі суто богословського вибору та набували виразного суспільно-політичного виміру. Підтримка цих ініціатив з боку польського латинського духовенства на чолі з архієпископом Ю. Більчевським, державних структур та представників Римської курії детермінувалася різновекторними, а подекуди й антагоністичними інтересами. Така ситуація зумовлювала ескалацію внутрішньоцерковного конфлікту, відомого як обрядова боротьба, та виразно протиставляла окцидентальний вектор Г. Хомишина східноцентричній ідентичності митрополита А. Шептицького.

Водночас реформаторські кроки ієрарха були стратегічною відповіддю на тогочасні політичні та культурні виклики. Теологічне та дисциплінарне зближення з РКЦ через запровадження григоріанського календаря, обов'язкового цілібату та обрядових змін Г. Хомишин трактував як інструмент модернізації ГКЦ. На його переконання, це мало сприяти не лише підвищенню інтелектуального рівня духовенства, а й захисту церковного організму від деструктивних впливів москвофільства та радикального націоналізму.

Вимогливість Г. Хомишина мала глибоке духовне підґрунтя: єпископ був переконаний, що зовнішня впорядкованість церковного життя є безпосереднім виявом внутрішньої віри та душевної рівноваги. Прагнучи перетворити Станіславівську єпархію на злагоджену інституцію, де кожен вчинок і слово священника відповідали б його суспільному покликанню, владика поєднував адміністративну строгість із глибокою духовною культурою. Сучасники зберегли образ єпископа як людини, для якої зовнішня суворість була не

самоціллю, а виявом пастирської відповідальності за духовну долю ввіреної йому Церкви.

Включення Східної Галичини до складу Республіки Польща згідно з Ризьким договором 1921 р. суттєво вплинуло на суспільно-політичну позицію єпископа Г. Хомишина. Попри асиміляційну політику польської влади, що супроводжувалася репресіями та обмеженням прав української меншини, владики послідовно обстоював необхідність компромісу в українсько-польських відносинах, вбачаючи головну загрозу у більшовизмі та греко-католицькому «візантійстві», а загострення міжнаціонального протистояння пояснював хибними ідеологічними засадами українського національного руху. Свою позицію єпископ пов'язував із підтримкою тих польських урядових кіл, які розв'язання «українського питання» поєднували з наданням українцям широких демократичних прав, автономного статусу Східної Галичини та визнанням ідеї української державності на Сході.

Встановлено, що суспільно-політична діяльність єпископа в міжвоєнний період визначалася прагненням до консолідації українсько-польських стосунків, розбудовою підконтрольних Церкві організацій (УХО, УСХО, УКНП, «Скала») та послідовним обстоюванням права Церкви на участь в освітньо-культурних процесах. Партикулярне розуміння єпископом Г. Хомишиним завдань мирянського апостоляту призвело до відмови Станіславівської єпархії від участі у загальноцерковних заходах Католицької Акції. Замість осередків «Католицької Акції Української Молоді» владики заснував автономне культурно-просвітницьке товариство «Скала», яке функціонувало поза структурою Генерального інституту Католицької Акції у Львові. Проте ця ініціатива не здобула очікуваної підтримки серед єпархіального духовенства. Попри адміністративний тиск та загрозу канонічних санкцій, священники не виявляли активності у розбудові товариства. Як наслідок, наприкінці 1930-х рр. мережа «Просвіти» чисельно переважала осередки «Скали» у десятикратному співвідношенні, що змусило єпископа у березні 1938 р. припинити фінансування проєкту.

У роки подвійної окупації (1939–1945 рр.) єпископ Г. Хомишин спрямував зусилля на збереження інституційної та кадрової цілісності Станіславівської єпархії, протидіючи спробам нацистської адміністрації інструменталізувати Церкву та масштабній агентурній діяльності радянських спецслужб. Арешт і мученицька загибель ієрарха в радянській в'язниці у грудні 1945 р. ознаменували перехід радянської влади до повної ліквідації греко-католицької церковної організації.

Ключові слова: Григорій Хомишин, Станіславівська єпархія, Греко-Католицька Церква, Галичина, Східна Галичина, священник, греко-католицьке духовенство, міжвоєнний період, А. Шептицький, Католицька Акція, Євхаристія, богословська освіта, митрополит.

ABSTRACT

Andrukhiv I. A. The Reflection of Roman Catholic Influence in the Theological Heritage and Practical Activity of the GCC Bishop Hryhorii Khomyshyn. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The dissertation is submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 03 Humanities, specialty 032 – History and Archaeology. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2026.

The dissertation presents a comprehensive analysis of the manifestation of Roman Catholic influence in the theological heritage and practical activity of the Bishop of Stanislaviv, Hryhorii Khomyshyn (1904–1945). The work systematises and characterises the state of scholarly research conducted by Ukrainian and foreign scholars on the subject under investigation. The historiographical analysis is structured according to a problem-chronological principle and conditionally divided into three groups: works of scholars of the Ukrainian diaspora, studies by Ukrainian researchers of the period of independent Ukraine, and research by foreign scholars. Despite the existence of thematically related studies addressing particular aspects of the bishop's activity, the influence of Roman Catholicism on the theological heritage and practical activity of H. Khomyshyn has not yet been comprehensively studied in historical scholarship.

The research is based on unpublished archival materials and published documents. The main source base consists of archival documents preserved in central, state, regional, and specialised archives of Ukraine, particularly in Lviv, Ivano-Frankivsk, and Kyiv. The published documents used in the dissertation are divided into three subgroups. The first subgroup includes letters and works authored by Bishop H. Khomyshyn himself; the second comprises documents published in documentary collections and the memoirs of direct witnesses to the events; the third consists of periodicals published in Eastern Galicia during its incorporation into Austria-Hungary and the Republic of Poland. Their analysis made it possible to reconstruct the bishop's theological conception, trace the evolution of his views, and determine the extent to

which Latin innovations were practically implemented in the religious and ecclesiastical life of the Stanislaviv Eparchy.

The study is grounded in the theoretical and methodological principles of humanities and employs a broad range of general scientific methods, including abstraction, systemic and structural analysis and synthesis, induction and deduction, and diachronic analysis, as well as specialised methods such as historical-genetic, historical-systemic, comparative-historical approaches, and methods of bibliographical, source-critical, and archival heuristics.

It has been established that the appointment of H. Khomyshyn as head of the Stanislaviv Eparchy in 1904 initiated the implementation of a comprehensive program of ecclesiastical renewal based on a theological concept of rapprochement between the Greek Catholic Church and the Roman Catholic tradition. The formation of the bishop's worldview was influenced by Western European theological education and by the anti-modernist policy of the Holy See during the pontificate of Pope Pius X. These factors shaped his understanding of the Church as an apolitical hierarchical institution characterised by strict discipline and order.

The study demonstrates that the reform of the Stanislaviv Eparchy predicted the strengthening of the administrative hierarchy and the moral and spiritual qualities of the clergy and the faithful through the setting down, at the diocesan synod of 1908, the functional duties of deans, parish priests, assistant clergy, and other officials; the regulation of the periodicity of diocesan councils, deanery meetings, missions, visitations, and catechesis; and the introduction of financial accountability between the diocesan administration and deaneries, as well as between parish priests and assistants. These decisions contributed to strengthening the administrative hierarchy by granting the bishop the necessary powers to supervise deaneries, parishes, parish clergy, and the financial resources required for the functioning of seminaries and ecclesiastical funds.

The Eucharistic cult formed the core of H. Khomyshyn's liturgical reform. The implementation of daily Communion and the development of Eucharistic piety facilitated the transformation of religiosity from the sphere of folk customs into that of conscious personal faith. The reform of diocesan administration, the introduction of

mandatory clerical celibacy, the implementation of the calendar reform, and the actualisation of the language issue in liturgical life constituted elements of a unified program aimed at bringing the Greek Catholic Church closer to Latin models.

The study proves that Bishop H. Khomyshyn's Latinization reforms extended beyond the sphere of purely theological choice and acquired a distinct socio-political dimension. The Polish Latin clergy, headed by Archbishop Józef Bilczewski, state authorities, and representatives of the Roman Curia supported these initiatives due to divergent and at times antagonistic interests. This situation contributed to the escalation of the intra-church conflict known as the «ritual struggle». It clearly contrasted H. Khomyshyn's Occidental orientation with the Eastern-centred identity of Metropolitan A. Sheptytsky.

At the same time, the hierarch's reformist measures constituted a strategic response to the political and cultural challenges of the time. H. Khomyshyn regarded theological and disciplinary rapprochement with the Roman Catholic Church through the introduction of the Gregorian calendar, mandatory celibacy, and ritual changes as instruments for the modernisation of the GCC. In his view, these reforms were intended not only to raise the intellectual level of the clergy but also to protect the ecclesiastical organism from the destructive influences of Moscophilism and radical nationalism.

H. Khomyshyn's demanding attitude was rooted in profound spiritual convictions: the bishop believed that the external orderliness of church life was a direct manifestation of inner faith and spiritual balance. Seeking to transform the Stanislaviv Eparchy into a well-organised institution in which every action and word of a priest would correspond to his social vocation, the bishop combined administrative strictness with a deep spiritual culture. Contemporaries preserved the image of the bishop as a man for whom external severity was not an end in itself but rather an expression of pastoral responsibility for the spiritual destiny of the Church entrusted to him.

The incorporation of Eastern Galicia into the Republic of Poland under the Treaty of Riga of 1921 significantly influenced the socio-political position of Bishop H. Khomyshyn. Despite the assimilationist policies of the Polish authorities, accompanied by repression and restrictions on the rights of the Ukrainian minority, the

bishop consistently advocated the necessity of compromise in Ukrainian-Polish relations, perceiving Bolshevism and Greek Catholic «Byzantinism» as the principal threats, while attributing the intensification of interethnic confrontation to the erroneous ideological foundations of the Ukrainian national movement. The bishop associated his position with support for those Polish governmental circles that linked the resolution of the «Ukrainian question» with the granting of broad democratic rights to Ukrainians, the autonomous status of Eastern Galicia, and recognition of the idea of Ukrainian statehood in the East.

It has been established that the bishop's socio-political activity during the interwar period was characterised by efforts aimed at consolidating Ukrainian-Polish relations, developing Church-controlled organisations, including the Ukrainian Christian Organisation, Ukrainian Peasant Christian Organisation, Ukrainian Catholic People's Party, and «Skala». Another important aspect of his activity was the consistent defence of the Church's right to participate in educational and cultural processes. Bishop H. Khomyshyn's particular understanding of the tasks of the lay apostolate led the Stanislaviv Eparchy to refuse participation in the general church initiatives of Catholic Action. Instead of establishing branches of the «Catholic Action of Ukrainian Youth», the bishop founded the autonomous cultural and educational society «Skala», which functioned outside the structure of the General Institute of Catholic Action in Lviv. However, this initiative failed to gain the expected support among the diocesan clergy. Despite administrative pressure and the threat of canonical sanctions, priests showed little enthusiasm for developing the organisation. As a result, by the late 1930s, the network of the «Prosvita» society numerically exceeded the branches of «Skala» by a factor of ten, compelling the bishop to terminate funding for the project in March 1938.

During the years of dual occupation (1939–1945), Bishop H. Khomyshyn focused his efforts on preserving the institutional and personnel integrity of the Stanislaviv Eparchy, resisting attempts by the Nazi administration to exploit the Church and opposing the extensive intelligence activities of the Soviet special services. The arrest and martyrdom of the hierarch in a Soviet prison in December 1945 marked

the transition of the Soviet regime toward the complete liquidation of the Greek Catholic Church organisation.

Keywords: Hryhorii Khomyshyn, Stanislaviv Eparchy, Greek Catholic Church, Galicia, Eastern Galicia, priest, Greek Catholic clergy, interwar period, A. Sheptytsky, Catholic Action, Eucharist, theological education, metropolitan.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дослідження

1. Андрухів І. А. Історичний аналіз подібностей та відмінностей євхаристійного культу в латинському та візантійському християнських обрядах (на основі вчень Григорія Хомишина та Йосифа Більчевського). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77. Том 1. С. 4–10. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-1-1>

2. Андрухів І. А. Євхаристійний культ як основа пастирського служіння Григорія Хомишина: історичний дискурс. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 3. С. 65–72. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.3.8>

3. Андрухів І. А. Історичний аналіз творів та послань єпископа Греко-католицької церкви Григорія Хомишина та їх соціальний вплив. *Південний архів (історичні науки)*. 2024. Вип. XLVII. С. 5–12. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-47-1>

4. Андрухів І. А. Єпископ Григорій Хомишин: служіння, ідеї та спадщина в історії Української греко-католицької церкви. *Українські історичні студії*. 2025. Вип. 18(60). С. 142–148. URL: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.18/60.16>

5. Андрухів І. А. Єпископ Григорій Хомишин: на перехресті українсько-польських культурних та церковних взаємин першої половини ХХ століття. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2025. Вип. 19. С. 95–103. URL: <https://doi.org/10.33402/up.2025-19-05>

6. Бистрицька Е. В., Андрухів І. А. Роль єпископа Григорія Хомишина у формуванні національної та релігійної ідентичності українців. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Історичні науки*. 2025. Вип. 2. С. 63–70. URL: <https://doi.org/10.12958/3083-7030-2025-2-63-70>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Андрухів І. А. Спільне та відмінне в євхаристійному культі латинського та візантійського обрядів, у Східній Галичині на початку ХХ ст. *Держава і Церква в новій та новітній історії України*. Збірник матеріалів IX Міжнародної

наукової конференції (м. Полтава, 26–27 жовтня 2023 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. Вип IX. С. 156–167.

2. Андрухів І. А. Літургійно-обрядові практики ГКЦ, пропаговані єпископом Станіславівським Григорієм Хомишиним. *Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених*. Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 396–400.

3. Андрухів І. А. Духовна спадщина єпископа Григорія Хомишина: інтеграція релігійних цінностей та національної ідентичності у формуванні цілісної особистості. *Духовно-мистецька культура в сучасному глобальному просторі*. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 5–6 березня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 48–51.

4. Андрухів І. А. Ув'язнення єпископа Григорія Хомишина в контексті парадигми конфлікту між СРСР і Святим Престолом. *Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених*. Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. (м. Тернопіль, 10 квітня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 488–491.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	26
1.1 Історіографічний огляд.....	26
1.2 Джерельна база.....	38
1.3 Теоретико-методологічні засади дослідження.....	50
РОЗДІЛ 2. ЄПИСКОПСЬКЕ СЛУЖІННЯ ГРИГОРІЯ ХОМИШИНА В УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (1904–1945 рр.)	76
2.1 Архіпастирська діяльність Г. Хомишина: реформування єпархії у 1904–1918 рр.....	76
2.2 Суспільно-політична та просвітницька діяльність єпископа Г. Хомишина у міжвоєнний період (1918–1939 рр.)	101
2.2.1. Цивілізаційне зближення поляків і українців як умова збереження національної ідентичності у трактуванні єпископа Станіславівського.....	101
2.2.2. Політичні проекти єпископа Г. Хомишина.....	114
2.2.3. Освітні заклади та діяльність молодіжних організацій у Станіславівській єпархії.	120
2.3. Пастирська діяльність єпископа Г. Хомишина в період подвійної окупації: між інституційним збереженням Церкви та репресіями (1939–1945 рр.).....	131
РОЗДІЛ 3. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄПИСКОПОМ Г. ХОМИШИНИМ РИМО-КАТОЛИЦЬКИХ НОВАЦІЙ У ЛІТУРГІЙНО-ОБРЯДОВУ ПРАКТИКУ ГРОМАД СТАНІСЛАВІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ.....	162

3.1. Окцидентальний вектор у літургійній реформі єпископа Г. Хомишина.

.....162

3.2 Дисциплінарна модернізація Станіславівської єпархії: календарна
реформа та впровадження цілібату.185

ВИСНОВКИ.....205

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....215

ДОДАТКИ.....239

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГКЦ – Греко-Католицька Церква.

РКЦ – Римо-Католицька Церква.

РПЦ – Російська Православна Церква.

Держархів Івано-Франківської обл. – Державний архів Івано-Франківської області.

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України, м. Львів.

ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України.

УЦР – Українська Центральна Рада.

УНР – Українська Народна Республіка.

ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка.

УНДП – Українська національно-демократична партія.

РУРП – Русько-українська радикальна партія.

УСРП – Українська соціалістично-радикальна партія.

УРП – Українська радикальна партія.

УСДП – Українська соціал-демократична партія.

УГА – Українська галицька армія.

ОУН – Організація Українських Націоналістів.

ОУН (Б) – Організація Українських Націоналістів (бандерівці).

УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання.

УПА – Українська Повстанська Армія.

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка.

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік.

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу.

КДБ – Комітет державної безпеки.

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ.

УДБ УНКВС – Управління державної безпеки Управління Народного комісаріату внутрішніх справ.

УНКВС – Управління Народного комісаріату внутрішніх справ.

НКДБ – Народний комісаріат державної безпеки.

СД – Служба безпеки у нацистській Німеччині.

ЧСВВ – Чин Святого Василя Великого.

УКНП – Українська католицька народна партія.

УНО – Українська Народна Обнова.

ГУДБ – Головне управління державної безпеки.

УХО – Українське християнське об'єднання.

УКС – Український католицький союз.

УСХО – Українська студентсько-християнська організація.

ХСП – Християнсько-суспільна партія.

СС – Сестри Службниці.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Українська греко-католицька церква є унікальною моделлю міжконфесійного діалогу у вселенському християнстві. Від Берестейської унії 1596 р. вона утверджувалася на перетині двох великих традицій – східної візантійської та західної латинської. З тих часів у світських та духовних колах розпочалася тривала суперечлива дискусія щодо питань теологічного самовизначення, літургійно-обрядової практики та структурної організації Унійної церкви. Саме в цьому контексті постать Станіславівського єпископа Г. Хомишина викликає особливий науковий інтерес. Він був ініціатором цілісної системи заходів, спрямованих на впровадження римо-католицьких елементів у літургійно-обрядову практику ГКЦ, що є однією з найбільш послідовних і концептуально оформлених спроб гармонізації східної традиції з латинськими практиками в історії Церкви.

Актуальність дослідження обраної теми визначається сукупністю взаємопов'язаних чинників. По-перше, відновлення історичної справедливості щодо осіб, чия діяльність була дискредитована радянською історіографією з міркувань політичної кон'юнктури та прагнень нівелювати внесок українських релігійних діячів у державотворчі процеси. Відтак постає необхідність комплексного наукового дослідження постаті Григорія Хомишина. В працях сучасних дослідників висвітлені окремі аспекти діяльності єпископа, що характеризують, зокрема, його суспільно-політичні погляди, управлінські заходи в Станіславівській єпархії, пастирську працю, стосунки з митрополитом А. Шептицьким тощо. Проте, жоден із дослідників не розглядає їх у сукупності крізь призму римо-католицького впливу і як феномен комплексної богословської концепції, спрямованої на наближення ГКЦ до латинських зразків. По-друге, питання доцільності та меж імплементації латинських зразків у літургійно-обрядову практику ГКЦ залишається актуальним і для сучасного етапу життєдіяльності цієї спільноти. Після Другого Ватиканського собору питання латинізації набрали ще більшої дискусійності, оскільки Церква проголосила стратегію на відновлення своєї східної ідентичності. Дослідження спадщини

Г. Хомишина дозволяє виявити глибинні витoki цих суперечностей і простежити їх еволюцію.

Додаткової наукової значущості темі додає її міждисциплінарний характер, оскільки дослідження поєднує проблематику церковної та суспільно-релігійної історії, а також богослов'я. Багатогранна діяльність єпископа Г. Хомишин на чолі Станіславівської єпархії органічно поєднувалася з його працею у сфері богословської публіцистики. У працях він декларував власну візію зближення ГКЦ з римо-католицькою традицією. Аналіз цих текстів у поєднанні з конкретними душпастирськими заходами – запровадження обов'язкового цілібату, проведення календарної реформи, внесення змін до літургійно-обрядової практики, організація Католицької Акції – дає можливість реконструювати програмну модель церковного оновлення, яку обґрунтовував та цілеспрямовано реалізовував єпископ на території Станіславівської єпархії.

Таким чином, аналіз рецепції римо-католицьких впливів у богословській спадщині та практичній діяльності єпископа Г. Хомишина заповнює суттєву прогалину в українській історичній науці, сприяє глибшому розумінню суперечливих процесів формування ідентичності ГКЦ та відкриває перспективи для розвитку подальшого дослідження у сфері порівняльного богослов'я Східних католицьких церков.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконана в межах наукового напрямку кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Релігія і Церква у контексті світових і суспільних трансформацій» (державний номер реєстрації 0123U101108).

Мета дослідження зумовлена актуальністю теми та полягає у комплексному аналізі відображення римо-католицького впливу в богословській спадщині та практичній діяльності єпископа Г. Хомишина, реконструкції його богословської концепції, орієнтованої на латинські зразки, та визначення її місця в процесах формування ідентичності ГКЦ у першій половині XX ст.

Для реалізації мети сформульовано такі завдання:

- визначити ступінь вивчення проблеми в українській та зарубіжній історіографії, охарактеризувати джерельну базу, визначити теоретико-методологічні засади дослідження;
- проаналізувати фактори, які впливали на формування світогляду Г. Хомишина та простежити еволюцію його богословських поглядів;
- дослідити богословську спадщину єпископа крізь призму римо-католицького впливу, визначити ключові засади його курсу зближення з римо-католицькою традицією;
- охарактеризувати практичну реалізацію його програми церковних реформ, зокрема запровадження обов'язкового celibату, проведення календарної реформи, оновлення літургійно-обрядової практики, організації Католицької Акції;
- визначити характер і зміст стосунків єпископа Г. Хомишина з митрополитом А. Шептицьким, архієпископом Ю. Більчевським, О. Назаруком та іншими діячами;
- проаналізувати вплив суспільно-політичних обставин на характер і межі реалізації богословської програми владики.

Об'єкт дослідження – церковно-релігійна та суспільно-політична діяльність єпископа Станіславського Г. Хомишина у контексті розвитку ГКЦ в Східній Галичині першої половини ХХ ст.

Предметом дослідження є відображення римо-католицького впливу в богословській спадщині та практичній діяльності єпископа Станіславського ГКЦ Г. Хомишина.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є принципи історизму, об'єктивності, позаконфесійності, системності, комплексності, науковості, багатофакторності, соціального підходу, що уможливили використання конкретно-історичного підходу до вивчення церковно-релігійної та суспільно-політичної діяльності єпископа Г. Хомишина у контексті розвитку ГКЦ в Східній Галичині першої половини ХХ ст.

У процесі дослідження було використано загальнонаукові методи: абстрагування, системного і структурного аналізу та синтезу, індукції й дедукції, історичний та логічний, що у взаємодії забезпечують комплексність наукового пошуку. З огляду на міждисциплінарний характер теми, автор використав низку спеціальних методів дослідження: історико-генетичний, історико-системний, порівняльно-історичний, діахронний, статистичний, бібліографічної, джерелознавчої і архівної евристики та інші.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період єпископського служіння Г. Хомишина. Нижня межа обумовлена його призначенням на посаду єпископа у Станіславівській єпархії в 1904 р. Верхня межа дослідження вказує на завершення Другої світової війни, що призвело до радянської окупації регіону та смерті Г. Хомишина в радянській в'язниці у квітні 1945 р.

Під час висвітлення окремих аспектів дослідження автор звертався до попередніх історичних періодів. Вихід за визначені хронологічні рамки був необхідним для комплексного висвітлення умов формування богословського світогляду Г. Хомишина, специфіки формування культово-обрядових практик у ГКЦ.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Східної Галичини, яка згідно з церковно-канонічним поділом відповідала території Галицької митрополії ГКЦ у складі трьох єпархій – Львівської, Перемишльської та Станіславівської. Саме в межах останньої здійснював єпископське служіння Г. Хомишин.

Впродовж досліджуваного періоду територія Східної Галичини входила до складу різних державних утворень, змінюючи свій адміністративно-територіальний статус – від австрійського коронного краю (1904–1918 рр.) та польських воєводств (1921–1939 рр.) до нацистського дистрикту (1941–1944 р.) й радянських областей (1939–1941 рр., 1944–1945 рр.) – що безпосередньо визначало умови церковно-релігійної та суспільно-політичної діяльності єпископа.

Таким чином, територіальні межі дослідження є відносно сталими в церковно-канонічному відношенні, однак надзвичайно динамічними в адміністративно-територіальному, що визначало можливості та обмеження діяльності єпископа Г. Хомишина на кожному з окреслених етапів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що *вперше* в українській історичній науці:

- комплексно обґрунтовано детермінуючу роль світоглядних імперативів єпископа Г. Хомишина у визначенні стратегічних напрямів розвитку Станиславівської єпархії; доведено, що його релігійно-церковна та суспільно-політична діяльність була цілісним вираженням стратегії модернізації ГКЦ, яка безпосередньо втілювалася в ідейному змісті літургійно-обрядових новацій та зміцненні церковної дисципліни;
- доведено, що міжособистісна комунікація Г. Хомишина з архієпископом Ю. Більчевським та колом польських лоялістів (зокрема Я. С. Лосем) виступала визначальним фактором у формуванні його поміркованої позиції щодо українсько-польських взаємин; аргументовано, що саме цей вплив став каталізатором розробки та впровадження стратегії латинізації літургійної практики як інструменту релігійно-політичного зближення та модернізації єпархії;
- здійснено концептуалізацію богословської спадщини єпископа Г. Хомишина як цілісної системи поглядів на розвиток ГКЦ; аргументовано, що римо-католицький вплив не мав фрагментарного характеру, а слугував ідейним підґрунтям для формування його авторської візії еклезіальної ідентичності, спрямованої на максимальне зближення греко-католицької традиції з латинським першоджерелом;
- проаналізовано і класифіковано історіографічний і джерельний матеріал, уведено до наукового вжитку неопубліковані документи;
- досліджено термінологічну особливість понять «Свята Тайна» і «Таїна» у контексті обрядово-літургійної реформи Г. Хомишина.

Поглиблено:

- аналіз ідейно-богословського протистояння між прихильниками стратегій єпископа Г. Хомишина та митрополита А. Шептицького; виявлено закономірності дискусії щодо вибору моделі ідентичності ГКЦ, де конфлікт між орієнтацією на латинську традицію та візантійсько-українським традиціоналізмом розглянуто як пошук оптимального шляху модернізації Церкви;
- висвітлення трансформацій церковно-релігійної діяльності єпископа Г. Хомишина в умовах радикальних політичних змін; обґрунтовано адаптивні механізми управління Станіславівською єпархією під час перебування у складі Австро-Угорщини, Республіки Польща, а також у періоди радянської та німецької окупацій, що дозволило простежити тяглість та трансформацію його ієрархічної стратегії;
- вивчення специфіки тристоронніх дипломатично-церковних взаємин між Святим Престолом, ГКЦ та офіційною Варшавою; уточнено роль єпископа Г. Хомишина як суб'єкта міжнародних церковних відносин, чиї зусилля з утвердження латинського вектору розвитку Церкви виступали інструментом політичної стабілізації та інституційного захисту греко-католиків у міжвоєнний період.

Набуло подальшого розвитку:

- концептуальне обґрунтування детермінуючого впливу зовнішньополітичних векторів Апостольської Столиці на стратегію внутрішнього розвитку Станіславівської єпархії; зокрема, доведено кореляцію між зміною парадигми ватиканської дипломатії (від унійної концепції Лева XIII до протидії «панславізму» за Пія X) та ідеологічним підґрунтям реформаторського курсу Г. Хомишина;
- аргументація щодо системного характеру римо-католицьких впливів на інституційну трансформацію ГКЦ; на основі аналізу діяльності «Католицької Акції» та реформування системи духовної освіти у Станіславівській єпархії виявлено механізми адаптації латинських моделей до соціокультурних умов Галичини;

- цілісна реконструкція церковно-історичного портрету єпископа Г. Хомишина як репрезентативної постаті в історії ГКЦ першої половини XX ст.; через призму його діяльності поглиблено розуміння суперечливих процесів модернізації церковних структур та пошуку нових моделей еклезіальної ідентичності в умовах геополітичних викликів міжвоєнного періоду;
- аналіз взаємодії єпископа Г. Хомишина з О. Назаруком як приклад успішної конвергенції церковної ієрархії та світської інтелігенції; визначено, що їхня співпраця базувалася на спільній ідеологічній платформі (християнському консерватизмі), що дозволило ієрарху отримати в особі О. Назарука потужний медійний та політичний інструмент для популяризації своєї концепції розвитку Церкви та нації.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у можливості їхнього використання для поглиблення наукового розуміння концепції зближення східної традиції з римо-католицькими практиками у богослов'ї ГКЦ та їхнього впливу на формування релігійної ідентичності греко-католиків Галичини в першій половині XX ст. Матеріали дослідження можуть бути використанні для підготовки узагальнюючих праць з історії ГКЦ, біографічних студій, присвячених визначним церковним діячам, а також порівняльних досліджень еклезіологічних моделей. Результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі закладів вищої освіти під час викладання курсів з історії України, церковної історії, релігієзнавства тощо. Окремі положення дисертації мають практичну цінність для сучасної ГКЦ у контексті триваючої дискусії щодо збереження та відновлення власної східної літургійної і богословської традиції. Дослідження сприятиме поглибленню історичної пам'яті про визначних церковних ієрархів Галичини та формуванню усвідомленого ставлення до питань релігійної ідентичності й богословської спадщини ГКЦ як невід'ємної складової української духовної культури.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійних наукових пошуків автора. У ній викладено власні концепції, ідеї та версії, а також

особисті підходи, здійснені при розробці основних її положень. У друкованих працях, опублікованих у співавторстві, особистий внесок автора дисертації становить 80 % тексту [6, с. 63–70].

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорено на засіданнях кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тема дослідження апробована на міжнародній та всеукраїнських конференціях, зокрема з міжнародною участю: IX Міжнародна наукова конференція «Держава і Церква в новій та новітній історії України» (м. Полтава, 26–27 жовтня 2023 р.); I Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених» (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Духовно-мистецька культура в сучасному глобальному просторі» (м. Тернопіль, 5–6 березня 2025 р.); II Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених» (м. Тернопіль, 10 квітня 2025 р.).

Публікації. Основні концептуальні положення дисертації викладено у 10 наукових публікаціях, з них 6 – статті у фахових наукових виданнях України (категорія «Б»), які входять до міжнародних наукометричних баз даних, 4 – матеріали наукових конференцій.

Структура дослідження. Робота складається з анотації, переліку умовних скорочень і позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (270 позиція), додатків (1). Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 241 сторінок, з них 172 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографічний огляд

У процесі дослідження теми опрацьовано та проаналізовано низку наукових праць, які класифіковано за проблемно-хронологічним принципом, а відтак виокремлено три групи: роботи науковців української діаспори; праці українських дослідників доби незалежної України; дослідження зарубіжних науковців.

Принагідно зауважимо, що історіографія вивчення життя та діяльності Г. Хомишина відзначається помітною диспропорцією. Серед наукових досліджень переважають праці присвячені діяльності єпископа у період перебування Східної Галичини під владою Республіки Польща. Натомість постать єпископа в австрійську добу, період діяльності ЗУНР і роки Другої світової війни висвітлено в дослідницьких розвідках фрагментарно.

В історіографії першої групи проблематики діяльності Г. Хомишина не отримала належного висвітлення. Переважна частина праць діаспорних авторів написана не за стандартними наукових праць академічного стилю. Вони характеризуються вузькою джерельною базою, відзначаються есеїстично-публіцистичним характером викладу. Автори приділили в своїх працях значну увагу власним авторським судженням, без об'єктивної оцінки історичного періоду, в якому відбувалися події. Історичні факти в таких працях висвітлені переважно без системних узагальнень та аналітичних висновків.

Окремі аспекти адміністративного та душпастирського становлення Станіславівської єпархії знайшли своє відображення в узагальнюючих працях, які вийшли друком у другій половині 1940-х – 1960-х рр. авторства о. І. Сохацького [1], о. Ю. Федоріва [2], Г. Лужницького [3]. Низка авторів, зокрема о. М. Марусин [4] та о. І. Кащак [5], В. Мурович [6], І. Нагаєвський [7] зосередили увагу на процесах інституційного становлення семінарії в

Станіславові, особливостях її функціонування та організації навчально-виховного процесу. Принагідно зазначимо, що у дослідженнях діаспорних авторів акцентовано увагу на трансформаційних процесах у ГКЦ, зумовлених включенням Східної Галичини до різних державних утворень, зокрема до Республіки Польща, що суттєво позначилося на її правовому статусі. Наскрізною думкою авторів є теза про визначальний вплив ГКЦ на формування та розвиток українського народу як суб'єкта історичного процесу. Лише у розвідках В. Кудрика [8–11] подано аналіз діяльності єпископів Г. Хомишина та Й. Коциловського, дискусії щодо запровадження celibату для духовенства Галицької митрополії, зміст Конкордату 1925 р., його переваги та недоліки.

Корисною для розуміння канонічного компоненту літургійно-обрядових трансформацій ГКЦ першої половини ХХ ст. є праця о. Ю. Катрія [12]. Його збірка нарисів присвячена богословському та літургійному аспектам церковного року. Автор розкрив духовний зміст християнських свят у контексті східного обряду і збереження літургійної традиції ГКЦ як невід'ємної складової релігійного покликання.

Знаковість особи єпископа Г. Хомишина, його особливий внесок у розбудову ГКЦ стала предметом наукового інтересу П. Мельничука [13] та С. Мудрого [14, 15]. Вони акцентували увагу на дослідженні життєвого шляху та діяльності станіславівського владика. В основному їх праці поєднували в собі ознаки історіописання та мемуаристики, оскільки діаспорна спільнота мала обмежений доступ до архівних документів.

Цінним джерелом для розуміння богословського та канонічного підґрунтя діяльності владика Г. Хомишина є праця С. Мудрого «Нариси історії Церкви в Україні». Постать єпископа автор трактував як реформатора й церковного будівничого, який намагався зміцнити дисципліну і встановити тісніший зв'язок ГКЦ зі Святим Престолом. У цьому контексті С. Мудрий аналізував ініціативи Г. Хомишина щодо провадження celibату та григоріанського календаря, що було причиною гострих дискусій у тогочасному українському суспільстві. Автор наголошував на важливій ролі митрополита А. Шептицького у призначенні

Г. Хомишина на посаду єпископа Станіславівської єпархії й одночасно зазначав контроверсійний характер їхніх стосунків. Відмінність поглядів, на думку С. Мудрого, полягала у визначенні допустимих засобів реалізації проєкту національного державотворення. Окрему увагу автор приділив аналізу душпастирської діяльності Г. Хомишина, яка стосувалася організації місійної роботи, реколекцій, діяльності братств, співпраці з ЧСВВ та іншими згромадженнями. Суспільно-політичну активність Г. Хомишина автор розкрив у контексті розбудови УКНП, яка згодом трансформувалася в УНО. Показано внесок єпископа у формування потужного медійного осередку, основу якого складали часописи «Нова Зоря», «Правда», щомісячне видання «Добрий Пастир». Попри очевидну інформаційну насиченість монографії, розділи, присвячені Г. Хомишину, мають переважно описово-біографічний характер. Бракує глибоких аналітичних суджень й концептуальних узагальнень.

Серед діаспорних досліджень, присвячених постаті єпископа Г. Хомишина, привертає увагу праця П. Мельничука. Це одна з перших наукових спроб комплексного біографічного висвітлення особистості єпископа Станіславівського. Праця складається з трьох розділів, у яких з'ясовано окремі аспекти історії Станіславівської єпархії, простежено періоди дитинства та початкового етапу єпископського служіння Г. Хомишина. Автор розглядає постать владики крізь призму трьох ключових вимірів його особистості – патріота, місіонера та мученика, що відображено у назві твору. Така структура викладу визначає загальну концепцію історіографії, в якій церковна діяльність єпископа нерозривно пов'язується з його національною позицією та трагічною долею. П. Мельничук простежив життєвий шлях владики від народження до загибелі в радянських застінках, приділяючи значну увагу його пастирській діяльності на чолі Станіславівської єпархії. Окремий розділ присвячено аналізу культових практик, які було імplementовано в Станіславівській єпархії та обґрунтовано владикою Григорієм, зокрема необхідності почитання культу Найсолодшого Серця Христового. Також увага приділена розумінню Г. Хомишиним «Апостольства молитви» як інструменту виховання

християнських чеснот у віруючих. Наступний розділ містить оповіді про душпастирську діяльність єпископа, його місіонерську діяльність, ставлення до преси, внесок у проведення Католицької Акції.

На жаль, джерельна база дослідження є обмеженою, що обумовлено утрудненим доступом автора до архівних фондів України та Польщі. Авторські узагальнення зроблено на основі переважно опублікованих матеріалів, закордонної преси та свідчень свідків подій. Попри публіцистично-мемуарний характер праці, вона є важливим інформативним джерелом для дослідників, оскільки містить чимало біографічних деталей і фактичного матеріалу.

Серед діаспорних вчених слід виокремити праці Б. Боцюрківа. Свого часу його дослідження «Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950)» [16] посіло помітне місце у науковому просторі. Презентація англomовного видання відбулася у 1996 р. й у 2005 р. вийшла її україномовна версія. Автором залучено до наукового вжитку широку базу таємних документів та матеріалі з архівних фондів КПРС і КДБ, що уможливило з'ясування комплексу причин адміністративного й суспільного обмеження діяльності ГКЦ у міжвоєнний період та інституційного руйнування ГКЦ, започаткованих російською імперською владою й успадкованих радянським урядом. Новизна дослідження полягає у концептуалізації конфлікту авторитарної держави і національно-церковної ідентичності. Трактуючи ГКЦ як інституційну форму нації в умовах бездержавності, дослідник у новому ключі окреслив діяльність її ієрархів, які намагалися зберегти цілісність спільноти. Під таким кутом зору стають очевидними причини і логіка ідейного конфлікту між митрополитом А. Шептицьким і єпископом Г. Хомишиним, політичні ініціативи останнього – заснування УНКП та її трансформація в УНО, запровадження обрядово-літургійної реформи тощо.

Сучасна українська історіографія представлена низкою наукових досліджень історії ГКЦ кінця XIX – першої половини XX ст. що уможливило проведення всебічного аналізу діяльності єпископа Г. Хомишина. Вагомий внесок у дослідження історії ГКЦ міжвоєнної доби належить І. Пилипіву [17–

27]. Автор ґрунтовно проаналізував особливості етноконфесійної ситуації в Республіці Польща в 20–30-х рр. ХХ ст., окреслив правове становище ГКЦ та динаміку взаємин між ієрархами ГКЦ та польськими органами влади у питаннях досягнення порозуміння та подолання соціальних конфліктів; показав еволюцію взаємин греко-католицького духовенства з українськими політичними партіями та організаціями тощо. Значну вагу автор приділив висвітленню організації культурно-просвітницьких та меценатських заходів, які проводили інституцій ГКЦ, а також аналізу характеру взаємодії ГКЦ зі Святим Престолом. Праці І. Пилипівки поглибили наше розуміння суспільного контексту діяльності єпископа Г. Хомишина.

Інформація про рівень залученості греко-католицького духовенства Станіславівської єпархії у суспільні справи у Східній Галичині міститься в праці «Історія української націонал-демократії (1918–1929)» за редакцією М. Кугутяка [28]. Опрацювання інформації зі збірника Я. Радевич-Винницького «Кривава книга» [29]. дало змогу визначити характер польської окупаційної політики щодо українців на початковому етапі встановлення контролю над регіоном, зокрема про проведення репресій щодо українців.

Низка праць сучасних українських істориків присвячена аналізу суспільно-політичній діяльності ГКЦ та її ієрархів у контроверсійні періоди геополітичних змін, які безпосередньо вплинули на тактику виживання греко-католицької інституції в умовах тиску тоталітарних режимів та радикальної зміни державних кордонів. У цьому контексті слід згадати розвідки І. Ходака [30], А. Греська [31], О. Красівського [32], В. Комара [33, 34], О. Сурмач [35, 36]. Зокрема, у працях І. Ходака з'ясовано стратегії адаптації ГКЦ у період Австро-Угорської імперії (1901–1918 рр.), часу проголошення ЗУНР (1918–1923 рр.), включення Східної Галичини до складу Республіки Польща (1921–1939 рр.) та під час Другої світової війни (1939–1945 рр.). Комплексний аналіз україно-польських взаємин у період боротьби національних сил за існування Західноукраїнської Народної Республіки 1918–1923 рр. проведено у монографії О. Красівського. У праці досліджено основні напрями політики польського уряду щодо українського

національного питання та окреслено особливості програмних положень національно-політичних сил. Автор виокремив окремий інформативний блок інформації, в якому розглянув роль і місце ГКЦ у державотворчих процесах у Східній Галичині вказаного періоду.

Політика австрійської влади щодо греко-католицького духовенства в період Першої світової війни (1914–1915 рр.) є предметом дослідження публікації А. Греська. Зокрема, цінними для нас були фактологічні дані, що розкрили механізми арештів і умови утримання духовенства в концентраційних таборах, суспільно-політичний відгук ієрархів ГКЦ на означені події, статистичні показники репресованих. Автор обґрунтовує тезу, що стратегія офіційного Відня спрямовувалася як на нейтралізацію москвофільських сил, так і послаблення впливу українських національних лідерів.

Дослідженню політики польського уряду в Східній Галичині міжвоєнного періоду присвячені праці М. Москалюка [37], в яких акцентовано на стосунках між Святим Престолом, ГКЦ та Республікою Польща. Інформація про структурну реорганізацію ГКЦ під час німецької окупації міститься у статті О. Сурмач. Монографія Л. Бабенко [38] є цінною для дисертаційного дослідження, оскільки детально розкриває агентурно-оперативні методи радянських спецслужб щодо ієрархів ГКЦ. Дослідження забезпечує глибоке розуміння механізмів тиску на єпископа Г. Хомишина в останній період його діяльності.

У низці спеціальних досліджень розкрито роль парафіяльного духовенства у структурі діяльності ГКЦ. Ґрунтовністю, широкою джерельною базою та виваженістю оцінок характеризуються студії Н. Колб [39–44]. Дослідниця здійснила комплексний аналіз діяльності греко-католицького духовенства як окремої соціальної групи на теренах Східної Галичини наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема, з'ясовано категорії парафіяльного духовенства, організацію їх повсякденного життя, місце і роль у розвитку українського національного руху.

У дослідженнях І. Зуляка висвітлено участь греко-католицького духовенства в культурно-освітніх процесах Східної Галичини міжвоєнного

періоду, під час якого здійснював своє єпископське служіння Г. Хомишин. Праці допомагають краще осмислити соціально-економічний та культурно-освітній контекст діяльності Станіславівської єпархії, що є важливим тлом для аналізу пастирських ініціатив і богословської спадщини Г. Хомишина [45, 46]. Про формування правового поля діяльності ГКЦ у міжвоєнний період йдеться в одному із розділів дисертаційного дослідження Ю. Грабець [47–54]. Значну увагу авторка приділила виокремленню напрямів діяльності греко-католицьких священників у процесах соціально-економічного та господарського розвитку регіону. Досліджено структуру засобів матеріального забезпечення духовенства, стан духовних закладів освіти та їх вплив на підготовку священницьких кадрів, напрями та зміст культурно-просвітницької та харитативної діяльності духовенства.

Варто зазначити, що окремі публікації присвячені аналізу діяльності греко-католицьких ієрархів, зокрема й єпископа Г. Хомишина, у соціально-економічній, освітній, культурно-просвітницькій сферах. У цьому контексті слід згадати праці Р. Лехнюка [55, 56], Е. Бистрицької [57–59], Е. Бистрицької і Ю. Грабець [60], Е. Бистрицької і Л. Костюк [61].

Процеси латинізації ГКЦ та проведення Католицької Акції є предметом дослідження О. Бегена [62]. Автор розглядав Католицьку Акцію та діяльність пов'язаних із нею організацій – Католицької Акції Української Молоді та Католицької Акції Української Жіночої Молоді, у контексті загальноєвропейського католицького суспільного руху, що формувався під патронатом Святого Престолу як необхідний крок з метою уповільнення темпів зростання соціалістичних та атеїстичних впливів.

Сучасний дискурс проблеми доповнюють розвідки, автори яких зосередили увагу на відтворенні історії Станіславівської єпархії як цілісного соціального організму. Зокрема, Р. Делятинський [63, 64] виокремив етапи її адміністративного формування, дослідив участь професійно підготовленого духовенства у зміцненні національної ідентичності, розвитку кооперативного руху та суспільно-політичного ландшафту Галичини. Діяльність єпархіального

керівництва аналізовано через призму політичних режимів, які функціонували у Східній Галичині: від епохи панування австрійської династії Габсбургів до кризових періодів владарювання польської, російської, нацистської та радянської влади.

У колективній монографії авторства І. Андрухів, О. Лисенка, І. Пилипіва [65] подано комплексний аналіз історії Станіславівської єпархії, починаючи від часу її заснування у 1885 р. і завершуючи відновленням легального становища в початковий період здобуття Україною незалежності. У науковому дослідженні відстежено тенденції в суспільно-політичній і релігійній сферах, які виступили визначальними чинниками залучення духовенства до громадської, економічної та культурної діяльності.

До базових праць, що визначали вектор нашого наукового пошуку належить монографія та низка статей О. Єгрешія [66–77]. Дослідник, керуючись новими методологічними підходами, проаналізував релігійно-церковну та громадсько-політичну діяльність духовенства, взаємини з урядовими та політичними інституціями під час перебування Східної Галичини під владою різних державних утворень, зокрема Австро-Угорщини та Республіки Польща. У своїх дослідженнях автор значну увагу приділив темі формування світогляду та початковому етапу єпископського служіння Г. Хомишина. Також у монографії висвітлено роль єпископа у формуванні окцидентального вектору в ідеології ГКЦ, здійснено комплексний аналіз його впливу на динаміку українсько-польських взаємин. Автор доводить, що суспільно-політична позиція ієрарха була спрямована на пошук компромісної моделі співіснування з державою в умовах міжвоєнного періоду. Досліджено еволюцію адміністративно-територіальної та організаційної структур ГКЦ, що дозволило реконструювати процес інституційної розбудови Церкви в умовах зміни політичних режимів. Важливий акцент зроблено на діяльності духовенства Перемишльської єпархії, зокрема на його активній участі в організації навчання релігії, що розглядається як стратегічний напрям збереження конфесійної належності та культурної самобутності української молоді. Глибоке опрацювання автором джерельної

бази дозволило йому сформувати цілісну візію діяльності Г. Хомишина, що робить цю працю концептуально важливою для нашої роботи.

Цілісністю авторської концепції характеризується монографія В. Перевезія [78], присвячена функціонуванню ГКЦ в умовах українсько-польської конфронтації 1920–30-х рр. Окремий розділ присвячено особистості єпископа Г. Хомишина. Праця дозволила сформувати розуміння основних напрямків діяльності єпископа у церковно-богословських та суспільних сферах; проаналізувати відмінності проведення Католицької Акції в трьох єпархіях; зрозуміти характер протистояння єпископа Г. Хомишина з представниками світської інтелігенції та духовенства.

Корисною для розуміння генезису та формування світоглядної парадигми Г. Хомишина є монографія Е. Бистрицької [79]. Аналіз представленої у праці антимодерністської стратегії Святого Престолу на початку XX ст. корелюється з ідейними засадами діяльності єпископа Г. Хомишина. Політика Пія X у цьому контексті виступає як визначальний чинник, що заклав ідейний фундамент консервативного модернізму станіславівського архієрея. Відтак, подальші реформаторські кроки єпископа Г. Хомишина розглядаються нами не як ізольовані ініціативи, а як спроба практичної адаптації глобального антимодерністського курсу до специфічних соціокультурних умов тогочасного галицького суспільства

Проблематику обрядової ідентичності ГКЦ в Австро-Угорщині та міжвоєнній Польщі ґрунтовно аналізовано у розвідках С. Стемпень [80] та Н. Стоколос [81]. Для поглиблення інформативного поля з питання «візантинізації», календарних реформ, а також громадсько-політичної активності духовенства у контексті внутрішніх церковних дискусій було використано працю Н. Кісь [82]. Варто відзначити, що праця містить низку аналітичних авторських концепцій, пов'язаних із цивілізаційним вибором українців між Сходом і Заходом з урахуванням модернізаційних чинників, поширенням націоналізму та соціалізму в світі.

Окремий пласт історіографії складають праці, присвячені літургійним питанням. Нами опрацьовано студії Д. Гуцуляка [83], В. Качмара [84], П. Сабата [85], М. Кобрини [86], Я. Крупника та М. Крупника [87], М. Кунцлера [88]. Для розуміння спільних та відмінних рис віровчення у західному та східному обрядах християнства були корисні матеріали статті Ю. Недзельської [89]. Здійснивши компаративний аналіз церковних таїнств обох обрядів, авторка аргументувала тезу про їхню генетичну спорідненість та спільність традиції, що формувалася впродовж століть.

Постать єпископа Г. Хомишина як богослова і церковного діяча досліджена у розвідці С. Кияка [90]. Автор проаналізував ініціативи Г. Хомишина, пов'язані з літургійно-обрядовими трансформаціями та їх впливом на подальшу розбудову ГКЦ. Для з'ясування окремих аспектів запровадження целібату для греко-католицького духовенства Галицької єпархії у міжвоєнний період була корисною стаття М. Москалюка [91]. Автор окреслив загальні тенденції християнсько-суспільних рухів, чиї погляди на ініціативи єпископа Г. Хомишина суттєво різнилися. Дослідник детально розглянув концепцію загальнообов'язкового целібату в контексті стримування атеїстичних і комуністичних ідей та посилення інституційної єдності ГКЦ із Апостольським Престолом. Автор також аналізує етнополітичну ситуацію у Східній Галичині та українсько-польське протистояння, висвітлюючи позицію митрополита А. Шептицького щодо целібатної реформи. Водночас характеристику проведення календарної реформи єпископом Г. Хомишином подано у розвідці О. Павлишина [92].

На питаннях душпастирської діяльності єпископа Г. Хомишина в Чернівецькому та Сучавському деканатах ГКЦ акцентована увага у статті О. Руснака [93]. Автор проаналізував релігійно-церковну та громадсько-політичну діяльність єпископа у буковинських парафіях під час перебування Північної Буковини у складі королівства Румунія. Про місіонерську діяльність єпископа Г. Хомишина писали І. Федорів та Л. Костюк [94]. Дослідниці висвітлили практичні форми реалізації місіонерства, які впроваджував єпископ з

метою посилення участі Церкви в суспільному житті та забезпечення духовного зростання вірян.

У статті О. Зайцева [95] проаналізовано ставлення Г. Хомишина до ідей та діяльності українського національного руху в 1920–30-х рр. Автор характеризує позицію єпископа як консервативну, наголошуючи на її ідейному розходженні зі стратегіями націоналістичних організацій кінця 1920-х рр.

Окремий спектр історіографії проблеми становлять дослідження зарубіжних істориків повоєнного й сучасного періодів. Особливо цінною для нашого дослідження була монографія М. Струтинського [96], в якій проаналізовано суспільно-політичну діяльність ГКЦ у складі Республіки Польща міжвоєнного періоду. На основі пастирських листів, брошур та інших офіційних документів автор розглядає суспільно-політичну роботу трьох греко-католицьких ієрархів – митрополита А. Шептицького, єпископа Станіславського Г. Хомишина та єпископа Перемишльського Й. Коциловського. Дослідник показав розбіжності у позиціях ієрархів щодо політичних ідеологій того часу та проаналізував участь Церкви в суспільному житті, національному русі. У монографії постать Г. Хомишина представлена як церковного лідера, який послідовно обстоював курс на політичне порозуміння з польською владою, що суттєво вирізняло його позицію на тлі настроїв більшості тогочасних духовних і світських еліт. Окремо у праці відображено позицію єпископа щодо питання латинізації греко-католицького обряду.

Важливим внеском у дослідження постаті єпископа Г. Хомишина є стаття польської дослідниці Й. Карбаж-Вілінська [97]. На основі польськомовних досліджень, архівних матеріалів ГДА СБУ авторка реконструювала життєвий шлях Г. Хомишина між двома світовими війнами, аналізуючи його діяльність у порівняльній перспективі. Авторка характеризує позицію єпископа щодо питань церковного устрою, зокрема його стратегічні кроки у напрямі латинізації ГКЦ. У своїй науковій розвідці Й. Карбаж-Вілінська простежує еволюцію суспільно-політичних поглядів єпископа: від підтримки розбудови незалежної ЗУНР до поміркованої стратегії українсько-польського порозуміння в міжвоєнний

період. Окремо висвітлено обставини арешту Г. Хомишина радянськими органами у квітні 1945 р. та його загибелі внаслідок виснажливих допитів.

Вагоме значення для розуміння впливу навчання в Інсбруцькому університеті на формування світогляду Г. Хомишина має публікація П. Голлера [98]. У статті дослідника М. Риби [99] проаналізовано суспільно-політичні погляди та релігійну діяльність єпископа Г. Хомишина у міжвоєнний період. Діяльність єпископа Станіславівського розглядається крізь призму його прихильності до українсько-польського порозуміння та прагнення розбудовувати суспільно-політичне життя українців на засадах християнської етики. Водночас дослідник акцентує на отриманні єпископом підтримки з боку польських державних і громадських діячів.

У публікаціях А. Кубасіка [100, 101] висвітлено діяльність єпископа Г. Хомишина крізь призму його прагнень до латинізації ГКЦ та пошуку порозуміння з польською владою. Автор акцентував на стратегічних кроках ієрарха, що були спрямовані на зміцнення зв'язків із Святим Престолом. Окрему увагу приділено лінії протистояння між митрополитом А. Шептицьким та єпископом Г. Хомишином. Особливості функціонування ГКЦ в Галичині впродовж 1915–1918 рр. досліджено у праці Т. Шліви [102]. Характер взаємодії та чинники ідейного зближення ієрархів Ю. Більчевського та Г. Хомишина детально проаналізовано у статті С. Набиванця [103]. Автор висвітлив специфіку стосунків між представниками греко-католицького кліру та львівським латинським архієпископом, спираючись на аналіз їхнього листування впродовж 1900–1921 рр.

Тісна співпраця Г. Хомишина з польськими колами та його орієнтація на західні зразки мали пряме відображення у внутрішньому житті Церкви, зокрема в питаннях літургійної практики. Цей аспект детально аналізував о. Кирило Королевський [104]. Він характеризував єпископа Г. Хомишина як захисника «гібридизації обряду» шляхом його наближення до «практики й стилю життя латинської Церкви», хоча й визнавав його «архипастирську ревність» і «правдиву святість». Літургійним питанням присвячені праці низки польських

дослідників, серед яких В. Гранат [105], Й. Копець [106], К. Лійка [107], С. Лабендович [108], М. Роєк [109], П. Товарек [110], Р. Тириля [111].

Отже, в наявній історіографічній базі представлено окремі сегменти обраної нами теми. Предметом дослідження науковців були питання життєвого шляху та діяльності Г. Хомишина, особливості функціонування ГКЦ у період перебування Східної Галичини під владою Австро-Угорщини, Республіки Польща, а також у часи радянської та німецької окупацій. Значна увага приділена аналізу релігійно-церковної та громадсько-політичної діяльності єпископа, зокрема: заснуванню Станіславівської семінарії, місійній роботі, організації реколекцій, братств, наданню допомоги монашим чинам тощо. Утім, кожна із зазначених активностей ієрарха потребує поглибленого вивчення.

1.2 Джерельна база

Джерельною базою наукового дослідження є неопубліковані матеріали, що зберігаються в архівних установах, та опубліковані документи. Основою джерельної бази дослідження є матеріали, що зберігаються в центральних, державних, обласних та галузевих архівах України, зокрема Львова, Івано-Франківська, Києва. Опубліковані матеріали, використані у дисертаційному дослідженні, ми поділили на три підгрупи. Перша – послання та праці самого єпископа Г. Хомишина; друга – документи опубліковані у збірниках документів та спогади безпосередніх свідків подій; третя – періодичні видання, які виходили у Східній Галичині у період перебування у складі Австро-Угорщини та Республіки Польща.

Ключовим джерелом для вивчення релігійно-церковної та суспільно-політичної діяльності Г. Хомишина є матеріали ЦДІАЛ України. Нами опрацьовано фонд 201 «Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів» [112, 113], фонд 358 «Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр), граф, митрополит Галицький ГКЦ, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-

Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ» [114–124], фонд 359 «Назарук Осип (1883–1940), адвокат, журналіст і публіцист, письменник, громадський і політичний діяч» [125–129]. Аналіз документів цих фондів дав змогу з'ясувати динаміку стосунків між митрополитом А. Шептицьким та Г. Хомишином, простежити управлінські заходи єпископа в Станіславівській єпархії, визначити особливості функціонування та організації товариства «Скала», ставлення єпископа Г. Хомишина до національного руху, своєрідність проведення Католицької Акції в Станіславівській єпархії.

У фонді 201 «Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів» виявлено документи, до яких був дотичний єпископ Г. Хомишин. Зокрема, цінними для нашого дослідження були два листи: «Відкритий лист греко-католицького духовенства в м. Станіславів із закликом взяти участь у «З'їзді духовенства Західної області УНР» для вирішення питань організації і тактичної поведінки церкви у новій політичній ситуації» (1919 р.), «Відозва Станіславівського єпископа Хомишина Григорія про відкриття Духовної семінарії в м. Станіславів» (1918 р.).

У фонді 358 «Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр), граф, митрополит Галицький ГКЦ, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ» зберігається листування митрополита А. Шептицького з діячами українського національного руху, єпископами Г. Хомишином та Й. Коциловським. Документи фонду є цінним для вивчення діяльності та поглядів єпископа Г. Хомишина у контексті загальноцерковної перспективи. Зокрема, листування митрополита А. Шептицького зі Станіславівським єпископом дозволило простежити характер їхніх взаємин на різних етапах – від початкової співпраці до поступової конфронтації з основоположних питань розвитку ГКЦ.

Окремий інтерес для дослідження становлять спільні пастирські послання А. Шептицького, К. Чеховича та Г. Хомишина до духовенства і вірних, оприлюднені у період 1905–1910 рр. Матеріали уможливають порівняльний аналіз поглядів трьох ієрархів на ключові суспільні та церковні події того часу,

зокрема щодо виборчих кампаній до австрійського парламенту. Документ з характеристикою функціонування Станіславівської єпархії, надісланий митрополиту А. Шептицькому в 1914 р., а також текст Літургії св. Йоана Золотоустого, надісланий Г. Хомишиним, розкривають не лише адміністративний, але й богословсько-літургійний аспекти служіння єпископа та допомагають зрозуміти сутність його поглядів на обрядову ідентичність ГКЦ.

У фонді 359 «Назарук Осип (1883–1940), адвокат, журналіст і публіцист, письменник, громадський і політичний діяч» зберігається важлива епістолярна спадщину Г. Хомишина, адресована О. Назаруку. Останній був відомим галицьким адвокатом, публіцистом, письменником, упродовж 1905–1919 рр. був членом Української Радикальної Партії. Певний час проживав у Швеції та Норвегії, де виступав популяризатором української справи на шпальтах місцевої преси. З листопада 1918 р. займав посаду міністра преси УНР під керівництвом Директорії на чолі з С. Петлюрою, з листопада 1919 р. і до 1920 р. був начальником преси при Диктатурі ЗУНР. Згодом певний час проживав у Канаді, був редактором часопису «Америка» в США (1921–1923 рр.). Від 1926 р. – редактор часопису «Нова Зоря» у Львові.

Тісні особисті зв'язки між О. Назаруком і Г. Хомишиним будувалися на фундаменті спільних ідейних поглядів консервативно-католицького змісту. Характер їхнього листування можна визначити як довірливий. Респонденти спілкувалися з широкого кола питань, пов'язаних з релігійно-церковними новаціями та громадсько-суспільними справами. Новий етап співпраці між О. Назаруком і Г. Хомишиним припав на 1931 р., коли адвокат став співзасновником товариства «Скала». Останнє за сприяння єпископа розгорнуло мережу власних читалень на території Станіславівської єпархії. Г. Хомишин аргументовано висловлював занепокоєння діяльністю націоналістів, піддаючи критиці їхні радикальні методи, які він кваліфікував як деструктивні для суспільно-політичного становища українців. У листуванні приділено значну увагу текстам часопису «Нова Зоря», що слугував основним інструментом артикуляції концепцій Г. Хомишина в суспільно-політичному просторі

Галичини. Цікавими є ті матеріали листування, які підтверджують факти використання Г. Хомишиним неформальних каналів передачі конфіденційної інформації до Ватикану.

Для вивчення діяльності адміністративних органів Станіславівської єпархії були використані матеріали Держархіву Івано-Франківської області. У фонді 504 «Єпископська Консисторія в м. Станіславів, 1788–1939» зберігається корпус документів, які характеризують внутрішні процеси у Станіславівській єпархії: звіти візитацій деканатів; інформація про операції, пов'язані з будівництвом та ремонтом храмів; відомості про зарахування до Станіславівської духовної семінарії. Джерельний масив фонду складають особові документи вихованців духовних семінарій та священнослужителів, їхня кореспонденція, а також матеріали, що стосуються надання фінансової підтримки духовенству, вдовам, дітям-сиротам та іншим соціально вразливим верствам населення [130–134].

Важливим інформативним джерелом, що відображує перебіг життєдіяльності Г. Хомишина під час Другої світової війни, є його архівно-слідча справа. Вона зберігається у ГДА СБУ. Справа складається з двох томів (т. 1 – 329 арк.; т. 2 – 395 арк.) і містить оригінальні документи, зокрема постанову НКДБ УРСР про арешт єпископа від 11 квітня 1945 р., ордер на арешт і обшук, анкету арештованого, протоколи допитів, постанову про пред'явлення обвинувачення, медичну довідку про стан здоров'я та акт смерті владики. Масив протоколів допитів налічує 36 одиниць зберігання, датованих періодом від 21 квітня до 11 вересня 1945 р. Аналіз змісту зазначених протоколів дає змогу виявити факти системного тиску на Г. Хомишина з боку слідчих, а також реконструювати лінію захисту єпископа, котрий послідовно відхиляв сфабриковані звинувачення та відстоював власну гідність. Матеріали справи сприяють реконструкції ідеологічних переконань єпископа, визначальними рисами яких були солідарність із політикою Ватикану та ідейне протистояння комунізму. Завдяки залученим джерелам вдалося з'ясувати деталі затримання єпископа, особливості режиму його утримання в тюрмі НКДБ УРСР та

верифікувати фактичні дані про фізичне виснаження, яке спричинило смерть 28 грудня 1945 р. [135, 136].

Отже, використання широкого масиву архівних джерел, частина яких вперше залучено до наукового вжитку, уможливило комплексне висвітлення релігійно-церковної та суспільно-політичної діяльності Г. Хомишина, дозволило реконструювати його стратегічні підходи до розв'язання церковно-національних проблем та виявити специфіку взаємодії ієрарха зі світськими і духовними колами.

Важливий сегмент джерельної бази дослідження становлять опубліковані матеріали. До першої підгрупи цього корпусу документів належать пастирські послання та праці самого Г. Хомишина. Його напрацювання є унікальними першоджерелами й уможливлюють аналіз стратегії єпископського служіння в Станіславівській єпархії, суспільно-політичних поглядів та богословських засад діяльності. Зокрема, у посланнях відображено еклезіологічні погляди Г. Хомишина, його бачення шляхів формування обрядово-літургічної ідентичності греко-католиків та артикульовано єдність з Католицькою церквою. Також міститься ґрунтовний аналіз політичного статусу українства в Республіці Польща. Владика обґрунтовував необхідність дотримання лояльності щодо польської державної влади, розглядаючи це як прагматичну умову, що мала поєднуватися з послідовним захистом національних інтересів.

Розмірковув Г. Хомишин на специфікою православно-католицького протистояння в надрах греко-католицизму, що обумовлювало появу гострих дискусій щодо майбутнього устрою Церкви та посилювало антагонізм між прихильниками східної традиції та прибічниками глибинної інтеграції в західнокатолицький контекст. Програмним виявом цієї позиції став «Пастирський лист Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до кліру єпархії Станіславівської про візантійство», написаний владикою у с. Фитьків 23 березня 1931 р. під час проведення духовної місії [137]. У цьому документі єпископ Г. Хомишин акцентував, що саме схизма 1054 р. внесла радикальні корективи в цілісність Вселенської церкви, ставши першопричиною подальших

внутрішніх суперечностей. Єпископ інтерпретував філософські впливи Сходу та пояснював причини поширення візантійської традиції християнства на українських землях. Г. Хомишин вважав, що «Східна Церква» надала пріоритетності обрядовій сфері, яка перетворившись у формальність витіснила справжню внутрішню віру. Відтак на теренах, де поширювалося християнство східного обряду, у віруючих формувалося хибне розуміння християнської віри. У листі єпископ вперше вжив термін «російське візантійство» та підкреслив проблемні аспекти російської Церкви. Він поєднував роз'яснення суті візантійських традицій із чіткими застереженнями щодо їхнього практичного застосування. Зокрема, ієрарх акцентував на недопустимості проникнення в пастирську практику елементів «російського візантійства», яке він трактував як деструктивний чинник для унійної ідентичності.

У 1931 р. було оприлюднено «Пастирський лист Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до людей доброї волі про політичне становище українського народу в польській державі» [138, 139]. У документі представлено концептуальні погляди Г. Хомишина на проблему української державності. Значну увагу приділено його оцінці діяльності світської інтелігенції, зокрема її внеску у розвиток національного будівництва.

Не менш важливим є ще одне послання, написане того ж 1931 р. «Відозва до всечесного духовенства Станіславівської єпархії о пресі як дуже важній зброї нинішньої доби». Документ свідчить про надзвичайно сучасне розуміння єпископом ролі медіа у формуванні суспільної свідомості та є важливим джерелом для дослідження його інформаційної та просвітницької діяльності [140]. Г. Хомишин розглядав пресу як зброю в ідеологічній боротьбі, підкреслюючи її здатність впливати на свідомість людей і змінювати суспільні настрої. Він оцінював значення преси як потужного інструменту впливу на суспільство, необхідність її використання в діяльності Церкви та відповідальність авторів та редакцій за інформацію, яка поширювалася через медіа. Г. Хомишин закликав духовенство до активної участі у створенні та

підтримці якісних церковних часописів, а також до захисту вірян від негативного інформаційного впливу.

Фундаментальною працею, що дозволяє реконструювати візію Г. Хомишина щодо взаємозумовленості національної ідентичності, релігійного чинника та процесів державотворення, є його робота «Українська проблема» [141]. У ній ієрарх артикулював свої ідеї, апелюючи до обох складників національної еліти – духовного та світського. Він проаналізував комплекс питань, що охоплювали національну, релігійну та суспільно-політичну сфери буття тогочасного українства. Автор адресував свої міркування духовенству, вірянам, представникам світської інтелігенції, прагнучи окреслити цілісну модель поведінки свідомого християнина в умовах бездержавності. Обговорення питань, пов'язаних з українською національною самосвідомістю та збереженням національної ідентичності в умовах іноземного панування та політичних змін відбувалося в контексті характеристики позитивних і деструктивних форм націоналізму. Окремо відображено взаємозв'язок між релігією і національним відродженням. Розглядаючи проблему суспільного авторитету, владика акцентував увагу на комплексі соціально-економічних викликів українського суспільства, зокрема бідності, безробіття та освітніх запитах, окреслюючи при цьому потенційні стратегії їх подолання. У праці наскрізною лінією проходить заклик єпископа до активної участі в національному і церковному відродженні української духовної і світської інтелігенції. Таким чином, автор подає комплексну візію тогочасного стану церковного і цивільного життя, формулюючи практичні рекомендації для духовної та світської еліт щодо стабілізації й розвитку українського соціуму.

«Пастирський лист Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до духовенства і вірних Станіславівської єпархії про грозу духовної руїни» (1933 р.) [142] та «Пастирський лист Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до кліру і вірних Станіславівської єпархії про Католицьку Акцію» (1934 р.) [143] разом розкривають систему душпастирських пріоритетів єпископа – захист вірних від соціалізму, атеїзму, радикальних молодіжних рухів та пояснюють

необхідність організації мирян до активної участі в церковному і суспільному житті. Г. Хомишин пояснював, що явище Католицької Акції не є новим, а бере початок ще від апостолів та їх учнів, котрі мали на меті запровадити зміни в соціальній та культурній площині життя суспільства відповідно до науки Христової. Особливо наголошував єпископ на необхідності тісної співпраці Католицької Акції з усіма економічними організаціями, що діяли на території єпархії – кооперативами, спілками, фундаціями. На його думку, саме злагоджена праця навіть найдрібніших господарських структур визначає загальний добробут держави і суспільства. Лист «Національна чи об'явлена віра або розвал чи шлях творчості» (1933 р.) завершує цей корпус джерел як концептуальний підсумок поглядів Г. Хомишина на співвідношення національного і релігійного, що є надзвичайно важливим для дисертаційного осмислення його спадщини в сучасному українському контексті [144].

Отже, Г. Хомишин аж ніяк не протиставляв духовну і господарську сфери – навпаки вважав, що Католицька Акція була об'єднавчою платформою, що мала на меті скріпити релігійне, суспільне та економічне життя галицьких українців у єдине ціле. Резюмуючи, зазначимо, що в пастирських листах Г. Хомишина простежується прагнення до синтезу традиційних цінностей та актуальних суспільних запитів. Пріоритетним завданням ієрарха було утвердження істинної віри та національної суб'єктності шляхом реформування душпастирського служіння.

До другої підгрупи включено матеріали, опубліковані у збірниках документів та спогади безпосередніх свідків подій. У дослідженні використано опубліковані збірники документів, підготовлені істориками і релігієзнавцями. Значний науковий інтерес становить опублікована епістолярна спадщина єпископа Г. Хомишина до архієпископа Ю. Більчевського (1904–1922 рр.). Цей масив документів, уведений до наукового обігу польським дослідником Ю. Волчанським у виданні «Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne», дозволяє реконструювати особливості міжконфесійного діалогу та тогочасного церковного життя [145]. Нами опрацьовано 16 листів, написаних польською

мовою, в яких автор торкається широкого кола питань церковно-релігійного та суспільно-політичного становища українців. Листування засвідчує дружні стосунки між обома ієрархами, які мали схожі погляди на діяльність Католицької церкви та її участь в усіх сферах життя вірних. Зокрема, Г. Хомишин висловлював вдячність за солідарність після резонансного замаху 1911 р., а також за підтримку в періоди гострої конфронтації з частиною українського кліру та радикально налаштованою пресою.

Матеріали епістолярію засвідчують, що Г. Хомишин координував із Ю. Більчевським свої заходи щодо уніфікації обрядово-канонічного життя єпархії. Підтримка з боку латинського архієпископа була стратегічно важливим чинником у реалізації реформаторського курсу станіславівського владики. Переписка виступає репрезентативним джерелом для з'ясування позиції Г. Хомишина щодо календарної реформи та впровадження celibату. Особливу вагу мають зафіксовані у листах відомості про реакцію громадськості та духовенства на ці ініціативи, що дозволяє реконструювати атмосферу суспільної дискусії. У листах також містяться відомості про організацію спільних конференцій, реакцію на публікації в пресі та адміністративно-управлінські концепції станіславівського єпископа. В епістолярії чітко простежується позиція Г. Хомишина щодо врегулювання польсько-українського протистояння у Східній Галичині: ієрарх виступав послідовним прихильником пошуку компромісів та забезпечення мирного співіснування обох народів у межах правового поля тогочасної польської держави.

Цінною для нашого дослідження є збірник вибраних творів польського дипломата, публіциста, науковця графа Яна Станіслава Лося «Українська справа у спогадах, листуванні й публіцистиці. Вибрані твори» під редакцією С. Маршала і С. Вуйтовича [146]. Зібрання творів складається з трьох частин: перша – власне спогади С. Лося під назвою «Українська справа»; друга – його офіційне листування з польськими урядовцями й українськими релігійними та громадськими діячами, зокрема з прелатом Титом Войнаровським; третя – публіцистичні праці з «українського питання» на шпальтах міжвоєнних

польських часописів 1931–1938 рр. До збірника включено особисті листи С. Лося до міністра закордонних справ, міністра релігій, віросповідань і громадської потреби та інших урядових осіб, що дозволяє простежити реальні механізми формування польської політики щодо українців у міжвоєнний період. Епістолярій С. Лося містить цікавий фактаж щодо діяльності єпископа Г. Хомишина, а також оцінні судження посадовця заходів владики, спрямованих на послаблення українсько-польської конфронтації в регіоні.

Важливе місце у джерельній базі посідає збірник «Московська окупація Галичини 1914–1917 рр. у свідченнях сучасників», що містить матеріали з періодичних видань, мемуари очевидців та свідчення осіб, депортованих до Російської імперії [147]. Опубліковані документи дозволяють детально реконструювати реалії окупаційного режиму 1914–1915 рр. зокрема висвітлюючи політику православного прозелітизму серед місцевого населення.

Джерельну базу дослідження доповнюють спільні пастирські послання єпископату ГКЦ, опубліковані у таких збірниках, як: «Митрополит Андрей Шептицький. Твори (морально-пасторальні)», виданий під редакцією М. Яніва [148], а також «Митрополит Андрей Шептицький: Документи і матеріали 1899–1944. – Т. II, кн. 2: Церква і суспільне питання. Листування» [149].

Важливим джерелом для реконструкції колегіальної діяльності ієрархії є збірник документів «Конференції Архисреїв Української ГКЦ (1902–1937)» [150]. У ньому систематизовано протокольні матеріали спільних засідань вищого духовенства за участю митрополита А. Шептицького, єпископів Г. Хомишина та Й. Коциловського. Вивчення документації єпископських конференцій уможливило з'ясування офіційної позиції ієрархії ГКЦ стосовно суспільних і релігійних змін міжвоєнної доби та сприяло осмисленню історичних, богословських та суспільних трансформацій того періоду.

Вагомим пластом джерельної бази є масив джерел особистого походження (єго-документів), зокрема спогади сучасників, які дозволяють відтворити психологічний портрет та особливості пастирської діяльності ієрарха. Нами опрацьовано спогади низки світських та духовних осіб про контакти з

єпископом, зокрема д-ра І. Волянського, д-ра А. Княжинського, оо. Й. О. Ананевича, Є. Бахталовського, Р. Лободича, Семчука та інших. Їхні свідчення дозволяють реконструювати безпосередню участь ієрарха у різнопланових процесах церковно-адміністративного та соціокультурного життя Станіславівської єпархії. Зазначені спогади включено як першоджерела до монографії о. П. Мельничука «Владика Григорій Хомишин: патріот-місіонер-мученик» [151].

Цікавими є спогади, опубліковані в тритомнику історико-мемуарного збірника «Альманах Станіславівської землі» [152]. Зафіксовані у виданні спогади дозволяють деталізувати візію церковного життя та суспільних настроїв у регіоні, що є важливим для розуміння середовища, в якому діяв ієрарх.

Найбільш інформативним для нас є збірник спогадів за редакцією о. І. Пелехатого «Пастир Добрий: Блаж. Свмч. Григорій Хомишин, Єпископ Станіславівський (25.03.1867 – 28.12.1945) у спогадах сучасників» [153]. Книга складається з двох частин. У першій частині розміщено спогади багаторічного ректора Станіславівської духовної семінарії о. д-ра А. Бойчука, які він написав після звільнення з Воркутинських таборів. У спогадах деталізовано окремі аспекти, які стосуються функціонування Станіславівської єпархії першої половини ХХ ст. Варто зазначити, що о. А. Бойчук був найближчим співробітником і довіреною особою єпископа Г. Хомишина. У 1944 р. о. А. Бойчук потрапив під слідство НКВС і перебував у станіславівській тюрмі, а в червні 1945 р. його перевели у внутрішню тюрму НКДБ УРСР. З того періоду збереглися три десятки листів о. А. Бойчука до свого колишнього учня о. Романа Гузана в Хабаровський край, написані впродовж 1953–1956 рр. Їхня основна тематика – історія ГКЦ у 1920–1940-х рр., зокрема Станіславівської єпархії на чолі з Г. Хомишином.

До другої частини книги увійшли спогади більше двадцяти осіб – священників, представників чернечих згромаджень, віруючих, які мали досвід особистих контактів з єпископом Г. Хомишином. Ці джерела містять відомості про повсякденне життя ієрарха та його реформаторські ініціативи в контексті

функціонування Станіславівського сиротинця і малої семінарії. Другу частину видання завершують спогади Марії з Улашківців, яка працювала у резиденції Г. Хомишина в роки Другої світової війни та була безпосереднім свідком його арешту. Також у книзі оприлюднено матеріали беатифікаційного процесу: офіційні протоколи свідчень про життя і діяльність єпископа, складені під присягою перед відповідною комісією Івано-Франківської єпархії в с. Гадинківці, містах Коломиї, Богородчанах та Івано-Франківську протягом 1995 р.

Третя підгрупа джерел представлена періодичними виданнями, які істотно збагатили джерельну базу дослідження. Значну кількість матеріалів про актуальні виклики часу, оцінки авторів та їх позицію щодо конкретних подій виявлено в офіційних періодичних виданнях ГКЦ, серед них: «Львівські Архієпархіальні Відомості», «Вістник Станіславівської єпархії», «Нива», «Нова Зоря», «Католицька Акція».

Першорядним за рівнем інформативності джерелом виступає офіційний часопис «Вістник Станіславівської єпархії» за 1886–1938 рр., на сторінках якого зосереджено документи Святого Престолу, архіпастирські звернення, приписи ординаріату й консисторії, відомості про кадрові зміни в єпархії та некрологи [154–162]. Під час дослідження було опрацьовано єпископські послання, декрети та промови, ухвали церковних органів управління, а також розпорядження державної влади з питань шкільного викладання релігії, соціально-економічної проблематики й діловодства, які друкувало це видання. Характер внутрішньоепархіальної комунікації між єпископом Г. Хомишином, церковною адміністрацією та парафіяльним кліром простежується через звернення і приписи, вміщені у часописі. Вивчення публікацій дало змогу охарактеризувати просвітницьку, культурну та благодійну діяльність парафіяльного духовенства єпархії.

Матеріали інших церковних часописів – «Мета» [163, 164], «Нива» [165, 166, 167], «Нова Зоря» [168–188] – використано частково, з метою висвітлення

релігійно-церковного, суспільно-політичного та культурно-просвітницького життя в межах Станіславівської єпархії.

Таким чином, системне опрацювання архівних матеріалів та опублікованих документів дало змогу комплексно реконструювати життєвий шлях Г. Хомишина від дитячих, юнацьких років до арешту та відходу у вічність, визначити організаційні особливості та розвиток Станіславівської єпархії ГКЦ, проаналізувати стосунки Г. Хомишина з іншими ієрархами, визначити особливості душпастирської, соціально-економічної, культурно-просвітницької діяльності єпископа, проаналізувати його внесок у збереження української національної ідентичності. Пастирські листи та твори єпископа допомогли з'ясувати його позицію щодо подій церковного та суспільного життя українців. Комплекс опублікованих документів сприяв з'ясуванню важливих біографічних відомостей про Г. Хомишина та тенденцій розвитку богословської освіти. Це дозволило висвітлити багатогранну постать ієрарха у різних іпостасях: як душпастиря, адміністратора та духовного наставника. На основі публікацій у пресі та матеріалів мемуаристики вдалося визначити головні напрямки роботи єпископа, встановити його позицію щодо українсько-польських стосунків, проаналізувати його вплив на тогочасне українське суспільство тощо. Комплексне використання всіх груп джерел сприяло об'єктивному висвітленню життєвого шляху та діяльності Г. Хомишина у різні історичні періоди.

1.3 Теоретико-методологічні засади дослідження

Теоретико-методологічна основа дослідження є визначальним компонентом наукового пошуку, що забезпечує достовірність, логічну послідовність та практичну значущість отриманих результатів. В основу дослідження покладено конкретно-історичний підхід, що дає змогу розкрити сутність богословської спадщини та практичної діяльності єпископа Г. Хомишина в їхньому динамічному розвитку та взаємозв'язку з тогочасними

суспільно-політичними процесами. Вибір методологічного інструментарію обумовлений багатовимірністю об'єкта дослідження, адже постать ієрарха розглядається у кількох іпостасях: як очільника Станіславівської єпархії, авторитетного душпастиря, а також активного громадського і національного діяча. Комплексне висвітлення цих аспектів стало можливим завдяки поєднанню низки взаємодоповнюючих методів, що дозволило реалізувати ключові завдання роботи: реконструювати окремі аспекти життєвого шляху єпископа, визначити міру його участі в суспільно-політичному житті Східної Галичини та проаналізувати впровадження літургійно-обрядових новацій у практику громад єпархії. Застосована методологічна стратегія забезпечила системність наукових результатів та логічну цілісність викладу.

До загальнонаукового інструментарію дослідження належать методи абстрагування, системного і структурного аналізу та синтезу, індукції й дедукції, історичний та логічний, що у взаємодії забезпечують комплексність наукового пошуку. Здійснена критична перевірка фактологічного матеріалу забезпечила високий ступінь достовірності отриманих даних, що гарантує об'єктивність висновків та логічну несуперечливість викладу.

З огляду на міждисциплінарний характер теми, автор використав низку спеціальних методів дослідження: історико-генетичний, історико-системний, порівняльно-історичний, діахронний, статистичний, бібліографічної, джерелознавчої і архівної евристики та інші.

Взаємодоповнюючий характер загальнонаукових і спеціально-історичних методів дав змогу підійти до аналізу теми дисертації системно, охопивши всі її ключові аспекти, яких структурно відображено питання формування світогляду Г. Хомишина; початок його єпископського служіння; участь єпископа у суспільно-політичних процесах і позиція щодо україно-польського протистояння у Східній Галичині; державотворчі концепції єпископа; особливості проведення Католицької Акції у Станіславівській єпархії; стратегії впровадження римо-католицьких елементів в обрядово-літургійний процес ГКЦ.

Використання наведених методів дало можливість визначити основні напрямки діяльності єпископа та визначити його роль у церковно-релігійних та суспільно-політичних процесах. Наприклад, метод абстрагування дозволив виокремити з масиву джерельного матеріалу найбільш актуальні відомості для проведення комплексного аналізу об'єкту наукового пізнання. Метод системного і структурного аналізу та синтезу застосовувалися з метою дослідження та систематизації напрямів діяльності єпископа Г. Хомишина, виокремивши церковно-богословський, громадсько-просвітницький, суспільно-політичний та соціально-економічний. Ці методи дозволили визначити основні відмінності та подібності в обрядово-літургійній специфіці християнства західного та східного обрядів.

У процесі дослідження життєвого шляху та діяльності єпископа Г. Хомишина було використано метод індукції. З його допомогою вдалося здійснити узагальнення фактологічного матеріалу, отриманого з окремих архівних документів, пастирських листів, послань та наукових праць, що дозволило сформулювати специфіку і спрямованість діяльності єпископа. Метод дедукції, натомість, уможливив перехід від вивчення загальних закономірностей розвитку ГКЦ на теренах Східної Галичини в першій половині ХХ ст. до аналізу конкретних рішень, позицій та вчинків єпископа Г. Хомишина як очільника Станіславівської єпархії. Поєднання індуктивного та дедуктивного підходів забезпечило логічну цілісність дисертаційного дослідження, дозволивши одночасно спиратися на достовірну фактологічну базу і трактувати отримані результати в контексті загальних суспільних та церковних процесів.

Початковий етап проведення наукового дослідження передбачав формування та аналіз джерельної бази та наукової літератури заявленої тематики через застосування евристичного підходу до архівної та бібліографічної роботи. Завдяки вивченню каталогів різних архівних установ вдалося отримати цінні та актуальні документи та матеріали для дисертаційного дослідження.

Завдяки використанню історико-генетичного методу нами простежено еволюцію богословських поглядів та суспільної позиції Г. Хомишина: від етапу

формування його світогляду в стінах навчальних закладів до періоду зрілого єпископського служіння. Це дало змогу виявити вектори розвитку та процес кристалізації системи пріоритетів у душпастирській стратегії ієрарха, яка корегувалася під впливом конкретних історичних викликів та особистих обставин.

Застосування історико-системного методу дозволило трактувати діяльність Григорія Хомишина як цілісну й багаторівневу систему, де кожен елемент чи аспект його спадщини аналізується у нерозривному зв'язку з іншими складниками. Такий підхід уможливив комплексне вивчення постаті ієрарха, зокрема: визначення місця Станіславівського єпископа в ієрархічній структурі ГКЦ, аналіз його напрацювань у контексті загальної богословської концепції, а також дослідження пастирської практики та суспільної позиції як взаємозалежних чинників його служіння.

Застосування компаративно-історичного методу сприяло комплексному аналізу подій і явищ на теренах Станіславівської єпархії у часи її перебування у складі Австро-Угорщини, Республіки Польща, а також в умовах німецької та радянської окупацій періоду Другої світової війни. У межах цього підходу вдалося реконструювати спільні та відмінні риси у поглядах митрополита А. Шептицького та єпископа Г. Хомишина щодо впровадження латинізаційних елементів в обрядово-літургійну практику ГКЦ та розв'язання національних проблем українства. Окрім того, порівняльний аналіз дозволив простежити трансформацію тематичних акцентів у пастирських посланнях ієрарха, що корелювалася зі змінами у внутрішньоцерковному житті та тогочасній суспільно-політичній кон'юктурі.

Застосування діяхронного методу забезпечило встановлення причинно-наслідкових зв'язків між антимодерністською політикою Святого Престолу та богословськими ініціативами Г. Хомишина. У межах обраного підходу вдалося простежити еволюцію їх втілення, насамперед у контексті впровадження celibату, проведення літургійної реформи та інституціоналізації Католицької Акції тощо.

Залучення просопографічного методу дозволило реконструювати інтелектуальне середовище, у якому відбувалося становлення Г. Хомишина, та проаналізувати його комунікативне оточення, що охоплювало широке коло світських і духовних осіб. Дослідження цих міжперсональних зв'язків та особистих контактів ієрарха дало змогу виявити ключові ідейні впливи на генезис його богословської думки. Зокрема, використання цього підходу забезпечило ґрунтовну інтерпретацію епістолярної спадщини єпископа, насамперед листування з архієпископом Ю. Більчевським та О. Назаруком, що розкриває механізми інтелектуальної взаємодії всередині найближчого кола однодумців та опонентів.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на використанні принципів загальнонаукового пізнання. Серед них – принципи історизму, об'єктивності, позаконфесійності, системності, комплексності, науковості, багатофакторності, соціального підходу тощо, які дали можливість цілісно, логічно проаналізувати матеріал та досягнути поставлених завдань.

Принцип історизму зобов'язує дослідника нейтрально оцінювати наявні факти, беручи до уваги конкретні часові та просторові обставини, а також притаманні їм тенденції. Дотримання цієї наукової засади забезпечило розгляд матеріалу у логічній та хронологічній послідовності, виходячи за межі суто описового підходу до викладу подій. Спираючись на настанови історизму, ми намагалися з'ясувати різновекторну діяльність єпископа Г. Хомишина в системі соціально-економічних, освітніх, культурно-просвітницьких процесів Східної Галичини під час її перебування у складі Австро-Угорщини, Республіки Польща, а також в умовах німецької і радянської окупацій.

З метою уникнення упереджених суджень у процесі інтерпретації матеріалів у дослідженні, ми керувалися принципом об'єктивності. Застосовуючи його, ми вивчали факти у сукупності їх позитивних і негативних проявів. Принцип об'єктивності слугував методологічною основою дослідження, забезпечуючи неупереджений підхід до інтерпретації та аналізу джерел. Адже постать Г. Хомишина є предметом суперечливих оцінок в українській

історіографії та церковному середовищі. Застосування засад об'єктивності дозволило неупереджено проаналізувати пастирські послання, теоретичні праці та реформаційні заходи єпископа в контексті латинізаційних оновлень у ГКЦ. Реалізація цієї установки забезпечила розгляд постаті Г. Хомишина поза межами конфесійної заангажованості, ґрунтуючись виключно на критичному аналізі джерельної бази та наявних наукових розвідок.

Принципи системності та комплексності забезпечили всебічний і цілісний підхід до вивчення богословської спадщини та практичної діяльності єпископа Г. Хомишина. Принцип системності є одним з визначальних для цього дослідження, оскільки богословська спадщина та практична діяльність єпископа Хомишина не можуть розглядатися як розрізнені явища. Його практичні заходи реформування літургійної практики ГКЦ, календаря, священницького стану, пастирські послання та богословські праці становлять цілісну богословсько-єклезіальну систему, що розвивалася під безпосереднім впливом римокатолицької традиції. Застосування засад системності уможливив структурування богословських переконань єпископа та його практичних ініціатив у цілісну концептуальну модель.

Дотримання принципу комплексності дозволило всебічно охопити обрану тематику, поєднавши вивчення інтелектуальної спадщини Г. Хомишина з аналізом його практичних реформаторських кроків. Відображення римокатолицького впливу в діяльності Г. Хомишина потребувало репрезентативного масиву джерел – богословських текстів, архівних документів, пастирських листів, матеріалів тогочасної періодики та історіографічних напрацювань. Саме комплексне опрацювання матеріалів уможливило формування цілісного уявлення про масштаби та характер латинізаційних тенденцій у єпископському служінні Г. Хомишина, уникаючи однобічних висновків.

Реалізація принципу науковості забезпечила залучення виключно верифікованих джерел та їх критичну інтерпретацію, що дозволило вибудувати аргументовані висновки, вільні від ідеологічної кон'юнктури. Використовуючи принцип багатофакторності, ми проаналізували сукупність чинників, які

впливали на характер душпастирської стратегії та суспільно-політичну позицію єпископа Г. Хомишина. Водночас застосування принципу соціального підходу дозволило з'ясувати міру впливу єпископа Г. Хомишина на інституційний розвиток Станіславівської єпархії, а також його вплив на перебіг суспільно-політичних процесів у Східній Галичині впродовж першої половини ХХ ст.

Для забезпечення наукової точності викладу вважаємо за доцільне конкретизувати понятійно-категоріальний апарат. Аналіз наукового доробку свідчить про домінування дефініції «Друга Річ Посполита» (І. Пилипів, Т. Горан, В. Боєчко, В. Калінчик, І. Левчук та інші), яка міцно закріпилася в літературі для маркування періоду польської державності 1918–1939 рр. Проте з метою уникнення термінологічної анахронічності у межах цього дослідження ми оперуємо поняттям «Республіка Польща». Такий вибір зумовлений прагненням дотримуватися принципу історизму та автентичності. Зазначена назва є прямим відповідником офіційного найменування держави – «Річ Посполита Польська» (*Rzeczpospolita Polska*), закріпленого в засадничих актах міжвоєнного періоду, зокрема у Конституціях 1921 р. та 1935 р. Аналогічного підходу щодо використання цього терміну дотримується низка дослідників, зокрема М. Марчук, І. Срібняк, Ю. Грабець, Н. Буглай.

Вважаємо за необхідне також розмежувати вживання термінів «Католицька церква» та «Римо-католицька церква». У пропонованому дослідженні термін «Католицька церква» застосовується для позначення всієї церковної повноти, що перебуває в єдності зі Святим Престолом, охоплюючи релігійні інституції як латинського, так і східного обрядів. Натомість дефініція «Римо-католицька церква» використовується виключно для означення структур латинської традиції.

Окрім інституційно-політичних та церковно-адміністративних дефініцій, методичного розмежування потребує також специфічна богословська термінологія. Застосовуючи спеціальні поняття, ми спираємося, зокрема, на працю Ю. Федоріва «Пояснення церковних богослужінь і святих тайн» [189]. Під поняттям «Свята Тайна» ми розуміємо один із семи сакраментальних актів,

встановлених Ісусом Христом (Хрещення, Миропомазання, Покаяння, Пресвята Євхаристія, Подружжя, Священство та Маслосвяття). Кожна Свята Тайна має визначену матерію (видимий знак або речова субстанція) та форму (сакраментальні слова, що промовляються священнослужителем), а їх звершення супроводжується відповідним літургійним обрядом. Натомість термін «Тайна» вживається у ширшому богословському сенсі – як категорія, що позначає незбагнений Божий задум спасіння людства. У такому значенні цей термін виступає синонімом поняття «таємниця» (*mysterium*) і вказує на ті аспекти Божественного одкровення, осягнення яких можливе виключно через віру

Таким чином, окреслений комплекс методологічних підходів та уточнений понятійний апарат забезпечили необхідні умови для формування об'єктивних і науково обґрунтованих висновків дослідження. Обраний методологічний інструментарій сприяв системному аналізу римо-католицьких впливів на богословську спадщину та практичну діяльність єпископа Григорія Хомишина, а також допоміг з'ясувати масштаби впливу його постаті на суспільно-релігійне життя українців Східної Галичини.

Висновок до першого розділу

Опрацювання корпусу історіографії та групи документів і матеріалів джерельної бази свідчать, що в сучасній українській історичній науці сформувався науковий дискурс дослідження діяльності єпископа Станіславівського Григорія Хомишина. Проте масштаб постаті та рівень впливу на формування стратегії розвитку не лише очолюваної ним єпархії, але й ГКЦ у цілому, включеність у суспільно-політичні процеси регіону вимагають подальшого глибокого вивчення. Застосування проблемно-хронологічного принципу класифікації наукових праць дозволило виявити сегментарне представлення обраної нами теми в історіографічному доробку українських та зарубіжних дослідників.

З'ясовано, що репрезентативно в історіографії розкриті питання релігійно-церковної та громадсько-політичної діяльності єпископа Г. Хомишина у період перебування Східної Галичини під владою Австро-Угорщини, Республіки

Польща. Менш активно досліджено коло проблем, пов'язаних з формування світоглядних переконань єпископа, характером та наслідками імплементації латинських новацій у релігійну практику єпархії, а також період його життєдіяльності часів радянської та німецької окупацій.

Попри вагомий внесок українських і зарубіжних вчених у вивчення постаті Г. Хомишина, вплив римо-католицизму на богословську спадщину та практичну діяльність єпископа не отримав комплексного висвітлення в історичній науці.

Джерельну базу дослідження становлять неопубліковані документи і матеріали з архівних фондів ЦДІАЛ України, Держархіву Івано-Франківської області, ГДА СБУ. До корпусу опублікованих джерел належать послання та праці самого єпископа Г. Хомишина; спогади безпосередніх свідків подій; періодичні видання, які виходили у Східній Галичині у період перебування під владою Австро-Угорщини та Республіки Польща. Джерельна база є репрезентативною й уможливила здійснення об'єктивного й системного аналізу зазначеної теми дослідження.

Теоретико-методологічні засади пропонованої праці ґрунтуються на принципах історизму, об'єктивності, позаконфесійності, системності, комплексності, науковості, багатофакторності, соціального підходу тощо, які уможливили цілісність й логічність аналізу матеріалу та розв'язання поставлених завдань.

Обраний нами методологічний інструментарій дозволив вийти за межі усталених трактувань у вивченні процесів реформування літургійно-обрядової практики ГКЦ та специфіки її імплементації у релігійно-церковне життя Станіславівської єпархії, сприяв системному аналізу передумов і причин римо-католицького впливу на богословську спадщину та практичну діяльність єпископа Г. Хомишина.

Список використаних джерел до першого розділу

1. Сохоцький І. Що дали Греко-Католицька Церква та її духовенство Українському Народові. Філадельфія, 1951. 103 с.

2. Федорів Ю. Історія церкви в Україні: репринтне видання. Львів: Видавничий відділ «Свічадо», 2001. 362 с.
3. Лужницький І. Українська Церква між Сходом і Заходом. Філадельфія, 1954. 724 с.
4. Марусин М. Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні. *Богословія*. 1943–1963. Т. 21–24. С. 40–94.
5. Кащак І. Виховання Українського Греко-Католицького Священика (1882–1946). Львів : Свічадо, 2007. 232 с.
6. Мурович В. ГКЦ в житті українського народу. Марієнталь, 1946. 36 с.
7. Нагаєвський І. Історія Римських Вселенських Архієреїв. Рим: Український католицький університет імені святого Климента Папи, 1979. Ч. 3. 521 с.
8. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: в 4 т. Вінніпег: Видавнича Спілка «Тризуб», 1952. Т. 1. 254 с.
9. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: в 4 т. Вінніпег: Видавнича Спілка «Тризуб», 1955. Т. 2. 286 с.
10. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: в 4 т. Вінніпег: Видавнича Спілка «Тризуб», 1955. Т. 3. 254 с.
11. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: в 4 т. Вінніпег: Видавнича Спілка «Тризуб», 1956. Т. 4. 256 с.
12. Катрій Ю. Пізнай свій обряд. Нью-Йорк-Рим, 1982. 493 с.
13. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. Патріот-місіонер-мученик. Львів: Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 1997. 414 с.
14. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні, 2-е вид. Івано-Франківськ: Вид-во ІФТКДІ, 1999. 528 с.
15. Мудрий С. Короткий коментар Кодексу канонів Східних Церков: Вибрані титули. Івано-Франківськ: Накладом Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. 581 с.

16. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950) / за ред. О. Турія. Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2005. 268 с.

17. Пилипів І. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.): монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2011. 440 с.

18. Пилипів І. Католицька Акція 30-х рр. XX ст. та її виховний вплив на українську молодь Галичини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Історія*. 2011. Вип. 1. С. 130–135.

19. Пилипів І. Державотворча політика греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті Західної України 20–30 років XX ст. *Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи*. 2001. Ч. 1. С. 90–95.

20. Пилипів І. Діяльність єпископів Станіславської єпархії УГКЦ з організації та розвитку духовної семінарії в 1907–1945 рр. *Сумський історико-архівний журнал*. 2011. Вип. 12–13. С. 193–199.

21. Пилипів І. Діяльність релігійно-просвітницького товариства «Скала» на теренах Станіславської єпархії УГКЦ в 30-х рр. XX ст. *Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2012. Вип. 20–21. С. 118–128.

22. Пилипів І. Діяльність Станіславської єпархії Української греко-католицької церкви в 1918–1920 рр. *Схід: Аналітично-інформаційний журнал*. 2010. Вип. 2. С. 89–92.

23. Пилипів І. Конкордат Речі Посполитої з Апостольським Престолом та його наслідки для ГКЦ. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. 2010. Вип. 514–515. С. 166–170.

24. Пилипів І. Культурно-просвітницький рух у Західній Україні у 20–30-х рр. XX ст. та місце в ньому УГКЦ (на матеріалах Станіславської єпархії УГКЦ). *Християнство в Україні на межі третього тисячоліття*. 2002. С. 236–247.

25. Пилипів І. Національно-державницька ідеологія у діяльності митрополита Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина в умовах ЗУНР та міжвоєнну добу. *Сумська старовина*. 2011. Вип. XIII-XIV. С. 191–198.
26. Пилипів І. Українська Греко-Католицька Церква в період німецької окупації (1941–1944 рр.). *Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2002. Ч. 8. С. 108–115.
27. Пилипів І. Українська Греко-Католицька Церква та Ватикан в 20–30-х рр. XX ст. *Мандрівець: Всеукраїнський науковий журнал*. 2011. Вип. 2. С. 50–54.
28. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929). Т. 2: Документи і матеріали. Київ; Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 704 с.
29. Радевич-Винницький Я. К. Кривава книга. Передрук вид. 1919, 1921 рр. Дрогобич : Відродження, 1994. 274 с.
30. Ходак І. Роль ієрархів УГКЦ у суспільно-політичному житті Східної Галичини (1921–1939 рр.) *Чорноморська минушина*. 2021. Вип. 16. С. 90–97.
31. Гресько А. Політика адміністрації Галицько-Буковинського генерал-губернаторства щодо греко-католицького духовенства (1914–1915 рр.). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія*. 2024. Вип. 59. С. 33–40.
32. Красівський О. Я. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин. Київ: Вид-во УАДУ, 1998. 298 с.
33. Комар В. «Українське питання» в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.) *Український історичний журнал*. 2001. № 5. С. 120–128.
34. Комар В. Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 360 с.
35. Сурмач О. Структурна реорганізація УГКЦ в роки німецької окупації. *Історія релігій в Україні : праці X Міжнар. наук. конф., м. Львів, 16–19 травня 2000 р. Львів, 2000. Кн. 1. С. 364–369.*

36. Сурмач О. УГКЦ і український національно-визвольний рух у період німецької окупації (1941–1944 рр.). *Історія релігії в Україні* : праці XI Міжнародн. наук. конф., м. Львів, 16–19 травня 2001 р. Львів, 2001. Кн. 1. С. 424–429.

37. Москалюк М. Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині (1920–1939). *Галичина. Науковий, культурно-просвітницький і краєзнавчий часопис*. 2000. №4. С. 98–99.

38. Бабенко Л. Радянські органи державної безпеки в системі взаємовідносин держави і православної церкви в Україні (1918 – середина 1950-х рр.) : монографія. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2014. 549 с.

39. Колб Н. «З Богом за Церкву і вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX століття. Жовква: Місіонер, 2014. 372 с., іл.

40. Kolb N. The Greek Catholic Parish Clergy in Libertation Struggle of the Galician Ukrainians in 1918–1923. *Postwar Continuity and New Challenges in Central Europe, 1918–1923. The War That Newer Ended* / Edited by T. Pudłocki and K. Ruszała. Routledge, 2022. P. 381–397.

41. Колб Н. Стан фахової освіти греко-католицьких дяків у Галичині наприкінці XIX століття. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2022. Вип. 36. С. 50–68.

42. Колб Н. Греко-католицька церква та її відповіді на виклики на актуальні потреби суспільства. Трансформація суспільно-політичних процесів: українці Східної Галичини (1772–1918) : монографія / за ред. І. Орлевич. Львів, 2023. С. 133–170.

43. Колб Н. Концепт «національна ідентичність» у пам'яттєвому дискурсі. Концептуалізація пам'яттєвого дискурсу в умовах російсько-української війни. Аналітична записка / за ред.: Р. Голик, Г. Дидик-Меуш. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2024. С. 67–84.

44. Колб Н. Роль греко-католицького парафіяльного духовенства в українсько-польському національному протистоянні в Галичині у 1918–1923 рр.

Українські маркери новітньої історії Польщі: виклики міжвоєнної доби ХХ століття / за ред. М. Литвин, Л. Хахула, Т. Горбачевський. Львів, Суми: Університетська книга, 2024. С. 89–106.

45. Зуляк І. Участь греко-католицького духовенства у культурно-освітніх процесах на території Східної Галичини у міжвоєнний період. *Консенсус*. 2025. № 1. С. 132–141.

46. Зуляк І. С. Внесок греко-католицького духовенства у розвиток соціально-економічного та культурно-освітнього життя українців Східної Галичини у міжвоєнний період. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 5.

47. Грабець Ю. А. Діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1918–1939 рр. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2025. 307 с.

48. Грабець Ю. А. Діяльність греко-католицького парафіяльного духовенства Східної Галичини в контексті збереження соціокультурних цінностей населення у міжвоєнний період. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід*. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 239–244.

49. Грабець Ю. А. Ключові аспекти адміністративно-управлінської структури Галицької митрополії Греко-Католицької Церкви у міжвоєнний період. *Консенсус*. 2024. Вип. 2. С. 64–73.

50. Грабець Ю. А. Культурно-освітня діяльність Греко-Католицького духовенства Східної Галичини в міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2024. Вип. 1. С. 26–32.

51. Грабець Ю. А. Просвітницька діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини в міжвоєнний період. *Наукові записки*

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2024. Вип. 2. С. 44–51.

52. Грабець Ю. А. Роль греко-католицького духовенства в процесах відновлення соціального та культурного життя на теренах Східної Галичини після Першої світової війни. Велика війна в історії людства. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 131–134.

53. Грабець Ю. А. Роль греко-католицького парафіяльного духовенства в процесах соціально-економічного розвитку Східної Галичини в міжвоєнний період. Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених. Збірник матеріалів I Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 405–411.

54. Грабець Ю. А. Харитативна діяльність Греко-Католицької Церкви на теренах Східної Галичини у міжвоєнний період. Держава і Церква в новій та новітній історії України. Збірник наукових статей випуск IX. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. С. 167–177.

55. Лехнюк Р. Вплив військових конфліктів 1914–1921 років на греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині. Історія релігій в Україні. 2024. Вип. 34. С. 105–118.

56. Лехнюк Р. «На порозі модерного світу. Українські консервативні середовища в Галичині в першій чверті XX століття». Львів: Видавництво «Літопис», 2019. 392 с.

57. Бистрицька. Формування доктрини уніонізму в період понтифікату Лева XIII (1878–1903 рр.): тенденції її відображення в Росії та вплив на становище Греко-католицької церкви Галичини. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія.* Тернопіль, 2011. С. 213–218.

58. Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964). Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 416 с.

59. Бистрицька Е. В. Юрисдикційні повноваження митрополита Андрея Шептицького на території Російської імперії в контексті уніоністичних проєктів та російсько-ватиканських відносин початку ХХ ст. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ: Українське агенство інформації та друку «Рада», 2009. Т. XXIV. С. 410–416.

60. Бистрицька Е., Грабець Ю. Зміст та особливості розвитку греко-католицької богословської освіти в Східній Галичині в першій половині ХХ століття. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. Вип. 10. С. 14–19.

61. Бистрицька Е., Костюк Л. Окремі аспекти громадянського життя о. Ізидора Глинського (за матеріалами листування) : матеріали науково-практичної конференції, с. Буцнів, 14 лютого 2020 р. Тернопіль, 2020. С. 7–17.

62. Беген О. Спроба владики Григорія Хомишина запровадити Католицьку Акцію у Станіславівській єпархії. *Історія релігії в Україні*. 2010. Випуск 20, Книга І. С. 153–161.

63. Делятинський Р. Станіславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Івано-Франківськ, 2017. 390 с.

64. Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885–1900). Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. 96 с.

65. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект: монографія. Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2010. 500 с.

66. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин і питання українсько-польського порозуміння (1904–1939). Івано-Франківськ: Плай, 2001. 71 с.

67. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 168 с.

68. Єгрешій О. Взаємовідносини митрополита Андрея Шептицького і єпископа Григорія Хомишина. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис*. 2001. Вип. 5–6. С. 315–320.

69. Єгрешій О. Греко-католицьке духівництво в умовах ЗУНР: роль у формуванні органів влади, творенні українського війська. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 199–208.

70. Єгрешій О. Громадянська позиція єпископа Григорія Хомишина в роки Другої світової війни. *На вівтар історії України: Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького*. Івано-Франківськ, 2008. С. 502–512.

71. Єгрешій О. Державотворча концепція єпископа Григорія Хомишина. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2001. Вип. IV–V. С. 204–211.

72. Єгрешій О. Культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина в умовах Другої Речі Посполитої. *Науковий вісник Івано-Франківської Теологічної Академії «Добрий пастир»: Збірник наукових праць*. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної академії. 2007. Вип. 1. Теологія. С. 155–159.

73. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин і український націоналізм. *Питання історії України: Збірник наукових статей*. Чернівці, 2002. Т. 5. С. 101–104.

74. Єгрешій О. Клерикальне культурно-просвітницьке товариство «Скала» (1934–1939 рр.): оптимізація чи деконсолідація? *Україна Соборна: Зб. наук. статей*. Київ, 2005. Вип. 2. Ч. 2: Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. С. 341–349.

75. Єгрешій О. Клерикальні товариства в Галичині 1930-х рр.: ідеологія, взаємовпливи, резонанс, історична дидактика. *Галичина*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 20/21. С. 372–377.

76. Єгрешій О. Культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина в умовах Другої Речі Посполитої. *Науковий вісник Івано-Франківської Теологічної Академії «Добрий пастир»: Збірник наукових праць*. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної академії. 2007. Вип. 1. Теологія. С. 155–159.
77. Єгрешій О. Участь єпископа Григорія Хомишина в національно-визвольних змаганнях українського народу 1918–1925 рр. *Обрії*. 2002. Вип. 2. С. 84–88.
78. Перевезій В. Служіння Богу і народу: Українська ГКЦ між двома світовими війнами. Київ, 2004. 203 с.
79. Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964). Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 416 с.
80. Стемпень С. Між окциденталізацією та візантинізацією: проблема обрядової ідентичності Греко-Католицької Церкви в Речі Посполитій міжвоєнного періоду. *Ковчег: Наук. зб. з церковної історії*. 2003. Ч. 4. С. 86–99.
81. Стоколос Н. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.): монографія. Рівне: РІС КСУ – ППФ «Ліста-М», 2003. 480 с.
82. Кісь Н. Пам'ять та ідентичність українських греко-католиків. Про джерела історичної політики УГКЦ. Львів, 2018. 184 с.
83. Гуцуляк Д. Божественна Літургія Йоана Золотоустого в Київській митрополії після унії з Римом (період 1596–1839). Львів: Видавничий відділ «Свічадо», 2004. 432 с.
84. Качмар В. Божественна Літургія і обрядова поведінка. URL: <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/bozhestvenna-liturhiya-i-obryadova-povedinka>.
85. Сабат П. Почитання Пресвятої Євхаристії в УГКЦ. *Metron. Журнал з еkleзіології і церковного права*, 2015. № 12. С. 255–270.

86. Кобрин М. Симбіоз окцидентальної та орієнтальної Греко-Католицьких груп як вияв ідентичності УГКЦ. *Українське релігієзнавство*, 2014. № 69. С. 49–59.
87. Крупник Я. Г., Крупник М. Г. Божественна літургія: особистий досвід форми та змісту. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького*, 2015. Т. 17. № 4 (64). С. 388–397.
88. Кунцлер М. Літургія Церкви. Львів, 2001. 616 с.
89. Недзельська Ю. Тайнства в православ'ї та католицизмі: спільні та відмінні риси. *Українське релігієзнавство*. 2011. №59. с. 146–155.
90. Кияк С. Владика Григорій Хомишин і проблеми літургійної ідентичності українського греко-католицизму. *Науковий вісник ІФБУ «Добрий Пастир»*. Богослов'я. 2017. Вип. 10–11. С. 103–112.
91. Москалюк М. Проблеми celibату в християнсько-суспільному житті Галичини 20-30 рр. ХХ ст. *Галичина*. 1997. №1. С. 58–62.
92. Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря у церковне життя українців: календарна реформа єпископа Григорія Хомишина. *Україна модерна*. 2002. Вип. 7. С. 7–68.
93. Руснак О. Чернівецький і Сучавський деканати греко-католицької церкви у роки душпастирської діяльності владики Г. Хомишина. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія*. 2007. Вип. 46. С. 83–91.
94. Федорів І., Костюк Л. Місіонерські ініціативи у душпастирській діяльності єпископа Григорія Хомишина (1904–1945 рр.). *Старожитності Лукомор'я*. 2025. №4. С. 98–106.
95. Зайцев О. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки). Львів: Вид-во Укр. катол. ун-ту, 2011. 384 с.
96. Strutyński M. Myśl społeczno-polityczna Kościoła greckokatolickiego w II RP (1918–1939). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2019. pp. 316.

97. Karabarz-Wilińska J. Działalność biskupa stanisławowskiego Grzegorza Chomyszyna w latach dwóch wojen światowych. Analiza porównawcza. *Dzieje Najnowsze* [online]. 2022. T. 53, nr. 4. S. 85–104.
98. Goller P. Katholisches Theologiestudium an der Universität Innsbruck vor dem Ersten Weltkrieg (1857–1914). Innsbruck 1997. URL: <https://www.uibk.ac.at/de/universitaetsarchiv/digitales-archiv/>.
99. Ryba M. Biskup Grzegorz Chomyszyn – zwolennik normalizacji stosunków ukraińsko-polskich w okresie międzywojennym. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. 2020. No 113. S. 383–394.
100. Kubasik A. Działalność biskupa Hryhoryja Chomyszyna na rzecz latynizacji Cerkwi greckokatolickiej. *Studia Oecumenica*. 2016. Nr 16. S. 201–216.
101. Kubasik A. Postawa biskupa Hryhoryja Chomyszyna wobec ukraińskiego nacjonalizmu. *Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne*. 2004. Nr 11/1. S. 111–126.
102. Śliwa T. Kościół greckokatolicki w Galicji (1815–1918). *Historia Kościoła w Polsce* / red. B. Kumor, Z. Obertyński. Warszawa ; Poznań, 1979. T. 2, cz. 1. S. 628–651.
103. Nabywaniec S. Hierarchia greckokatolicka i kościół greckokatolicki w świetle «Dzienniczka» arcybiskupa Lwowskiego O. Ł. Józefa Bilczewskiego z lat 1900–1921. *Nasza Przyszłość*. 2008. T. 110. S. 159–193.
104. Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944). Львів: Свічадо, 2014. 490 с.
105. Granat W. Sakramenty święte. Cz. 1: Sakramenty w ogólności. Eucharystia. T. 7. Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 1961. 476 s.
106. Kopiec J. Lwowskie środowisko katechetyczne i początki ruchu liturgicznego. *Roczniki Teologiczne*. 1998. T. 45, z. 6. S. 81–101.
107. Lijka K. Sztuka celebrowania liturgii. *Studia Gnesnensia*. 2011. T. XXV. S. 225–240.
108. Łabendowicz S. Formowanie postawy katechety. *Roczniki Teologiczne*. 1998. T. 6. S. 191–222.

109. Rojek M. Tajemnica Eucharystii wciąż żywa w Kościele «Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej», 1995. S. 15–29.

110. Towarek P. Akatyst ku czci Bogurodzicy: historia, autorstwo i teologia utworu. *Studia Elbląskie*. 2011. T. 12. S. 251–263.

111. Tyrała R. Muzyka liturgiczna w przeżywaniu Misterium Paschalnego. *Pro Musica Sacra*. 2014. T. 12. S. 9–23.

112. Відкритий лист греко-католицького духовенства в м. Станіславів із закликом взяти участь у «З'їзді духовенства Західної області УНР» для вирішення питань організації і тактичної поведінки церкви у новій політичній ситуації. *ЦДІАЛ України*. Ф. 201. Оп. 5. Спр. 260. 1 арк.

113. Відозва Станіславівського єпископа Хомишина Григорія про відкриття Духовної семінарії в м. Станіславів. *ЦДІАЛ України*. Ф. 201. Оп. 5. Спр. 331. 2 арк.

114. Пастирське послання Шептицького А., Чеховича К., Хомишина Г. до духовенства з приводу виборів до парламенту. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 74. 2 арк.

115. Листування Шептицького А. з Станіславівським єпископом Хомишином Г. Том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 163. 184 арк.

116. Листування Шептицького А. з Станіславівським єпископом Хомишином Г. Том I і ост. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 164. 68 арк.

117. Пастирські послання Шептицького А., Чеховича К., Хомишина Г. до духовенства і народу. Том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 6. 105 арк.

118. Пастирські послання Шептицького А., Чеховича К., Хомишина Г. до духовенства і народу. Том I і ост. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 7. 111 арк.

119. Характеристика діяльності Станіславівської єпархії, представлена Шептицькому А. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 37. 13 арк.

120. Листи Станіславівського єпископа Хомишина Г. до Шептицького А. Том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 291. 69 арк.

121. Листи Станіславівського єпископа Хомишина Г. до Шептицького А. Том II і ост. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 292. 76 арк.

122. Текст Літургії Св. Йона Золотоустого, надісланий єпископом Хомишиним Г. Шептицькому А. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 400. 40 арк.
123. Лист єпископа Бучка І. до кардинала Сінчерро Л. зі звітом про стан Станіславівської єпархії. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 3. Спр. 72. 4 арк.
124. Виписки Василика В. з пастирських послань Станіславівського єпископа Хомишина Г. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 3. Спр. 298. 45 арк.
125. Листи до Хомишина Г. Том І. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 208. 183 арк.
126. Листи до Хомишина Г. Том II і останній. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 209. 207 арк.
127. Листи Хомишина Г., том. І. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 331. 116 арк.
128. Листи Хомишина Г., том. II і останній. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 332. 141 арк.
129. Статути, протоколи, резолюції та ін. документи про діяльність товариства «Скала» в м. Станіславі. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 383. 238 арк.
130. Протокол VI загального зібрання Товариства св. Петра. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 749. 8 арк.
131. Листування з парарфією с. Обертин щодо прийняття церковних пожертв від вірян та відправлення молебнів за їх упокій. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 785. 15 арк.
132. Заява Драгомирецького Михайла щодо зарахування його до духовної семінарії. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 788. 14 арк.
133. Протоколи перевірок стану церков Скальського деканату. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 832. 10 арк.
134. Облік проданих земель Станіславівської єпархії. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 1028. 43 арк.
135. Справа Хомишина Григорія Лукича. *ГДА СБУ*. Ф. 6. Спр. 75142-ФП. Т. 1. 329 арк.

- 136.Справа Хомишина Григорія Лукича. *ГДА СБУ*. Ф. 6. Спр. 75142-ФП. Т. 2. 395 арк.
- 137.Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до Клира Епархії Станиславівської про византійство. 1931. Станіславів. 40 с.
- 138.Хомишин Г. Український Греко-Католицький Єпископат Галицької Церковної Провінції в справах подій на Великій Україні до всіх людей доброї волі. *Діло*. 1933 р. Ч. 194. 27 липня. С. 1–3.
- 139.Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до людей доброї волі про політичне положенє українського народу в польській державі. 1931. Станіславів. 35 с.
- 140.Хомишин Г. Відозва до Всечесного духовенства Станиславівської Епархії о пресі як дуже важній збруї нинішньої доби. Станіславів. 1931. 13 с.
- 141.Хомишин Г. Українська проблема. Написав для духовної і світської інтелігенції українського народу Григорій Хомишин Станиславівський Епископ. Станіславів. 1932. 190 с.
- 142.Хомишин Г. Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до духовенства і Вірних Станиславівської Епархії про грозу духовної руїни. 1933. Станіславів. 47 с.
- 143.Хомишин Г. Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до Клира і Вірних Станиславівської Епархії про Католицьку Акцію. 1934. Станіславів. 60 с.
- 144.Хомишин Г. Пастирський лист Григорія Хомишина Епископа Станиславівського до духовенства Станиславівської Епархії Національна чи об'явлена віра або розвал чи шлях творчости. 1935. Станіславів. 27 с.
145. Wołczański J. Listy biskupa Grzegorza Chomyszyna do arcybiskupa Józefa Bilczewskiego z lat 1904–1922. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*. 2003. Т. 36, № 1. S. 235–251.
- 146.Лось Я. С. Українська справа у спогадах, листуванні й публіцистиці. Вибрані твори / упоряд. М. Маршал, С. Вуйтович. Київ : Ніка-Центр, 2018. 340 с.

147. Семенів В. Московська окупація Галичини 1914–1917 рр. в свідченнях сучасників. (Галицький архів). Львів: Апріорі, 2018. 528 с.

148. Митрополит Андрей Шептицький: Документи і матеріали 1899–1944. Том II: Церква і суспільне питання. Кн. 2: Листування. Львів: Місіонер, 1999. 1096 с.

149. Митрополит Андрей Шептицький. Твори (морально-пасторальні) / за ред. М. Яніва. Львів, 1994. 548 с.

150. Кравчук А. Конференції Архиєреїв Української Греко-Католицької Церкви (1902–1937). Львів: Свічадо, 1996. 108 с.

151. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. Патріот-місіонер-мученик. Львів: Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 1997. 414 с.

152. Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / за ред. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен: В-во. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. 959 с.

153. Пастир Добрий: блаж. Свмч. Григорій Хомишин, єпископ Станиславівський (25.03.1867 – 28.12.1945) у спогадах сучасників / за ред. о. І. Пелехатого. Івано-Франківськ: Видання Фундації «Свята Унія» імені Блаж. Свмч. Григорія Хомишина; Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. 400 с.

154. В справі підручника: О набоженстві до Найсв. Серця Христового. *Вістник Станіславської єпархії*. 1920. Ч. VII–IX. С. 35–36.

155. Жертви на сироти. *Вістник Станіславської єпархії*. 1922. Ч. I–III. С. 14–20.

156. Конкордат між Св. Престолом а Річчюпосполитою Польською. *Вістник Станіславської єпархії*. 1925. Ч. IX–XII. С. 42–46.

157. Хомишин Г. О світських українських установах. *Вістник Станіславської єпархії*. 1931. Ч. I–III. С. 18–20.

158. Про діяльність священника в світських товариствах і установах. *Вістник Станіславської єпархії*. 1937. Ч. X–XII. С. 45–48.

159. Нунціятура Апостольська Польщі у Варшаві 5 грудня 1937. Ч. 315. *Вістник Станіславської єпархії*. 1938. I–III. С. 3–4.

160. В справі прийняття до Духовного Семинара. *Вістник Станіславівської єпархії*. 1938. Ч. IV–VI. С. 18.
161. Поручення Бібліотеки Товариства «Скала». *Вістник Станіславівської єпархії*. 1938. Ч. IV–VI. С. 25.
162. Про відбутий курс. *Вістник Станіславівської єпархії*. 1938. Ч. VII–XII. С. 38–50.
163. Осташевський Й. До питань громадської діяльності українського духовенства (Реферат, виголошений на Великих Зборах священичого Товариства ім. Св. Андрія, 8 лютого 1934 р.). *Мета*. 1934. Ч. 7. С. 3.
164. Відозва Преосвященного Григорія Хомишина про організаційні основи католиків. *Мета*. 1934. Ч. 45. С. 3–6.
165. Respiçe finem. З приводу замірів впровадження обов'язкового celibату в нашому духовенстві. *Нива*. 1924. Ч. IV. С. 110–128.
166. Рідна школа і духовенство. *Нива*. 1928. Ч. X. С. 341–343.
167. Хомин П. Католицька Акція її суть і завдання. *Нива*. 1930. Ч. II. С. 43–48.
168. Четвертий Еп. Преосв. Григорій Хомишин. *Нова Зоря*. 1935. Ч. XXXI. С. 8–10.
169. З організаційного руху УХО. *Нова Зоря*. 1926. Ч. VI. С. 7
170. Візантійське питання в нашій Церкві. *Нова Зоря*. 1928. Ч. IV. С. 3.
171. Українська Християнська Організація і вибори. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 6. С. 1–2.
172. Що діється в нашім краю. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 75. С. 1.
173. Про католицьку партію. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 98. С. 3.
174. Відозва Преосвященного Григорія Хомишина. Про організаційні основи католиків. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 80. С. 1–3.
175. Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станіславського до духовенства Станіславської єпархії. «Національна чи об'явлена віра, або розвал, чи шлях творчості». *Нова Зоря*. 1935. Р. X. Ч. 93. С. 1–3.
176. З Товариства «Скала». *Нова Зоря*. 1936. Р. XI. Ч. 29. С. 1–2.

177. Гарний розвиток «Скали». Звіт Загальних зборів з дня 23 квітня 1936 року. *Нова Зоря*. 1936. Р. XI. Ч. 31. С. 1–2.
178. За розвиток «Скали». *Нова Зоря*. 1936. Р. XI. Ч. 79. С. 6–7.
179. Загальні збори Товариства «Скала» в Станіславові. *Нова Зоря*. 1936. Р. XI. Ч. 28. С. 5.
180. Узасаднення «Скали». *Нова Зоря*. 1936. Р. XI. Ч. 32. С. 3–6.
181. Товариство «Скала». *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 38. С. 3.
182. З діяльності «Скали». *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 34. С. 1–2.
183. Загальний з'їзд «Скали» 7.05.1937. *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 33. С. 1–2.
184. Засідання Головного Відділу «Скали». *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 26. С. 1–2.
185. Засідання Головного Відділу. *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 82. С. 1–2.
186. Новий Відділ «Скали». *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 34. С. 6.
187. Хомишин Г. Головні напрямні для товариства «Скала» і парохіальних читалень. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 46. С. 1–2.
188. Про два напрями діяльності «Скали» і парохіальних читалень. *Нова Зоря*. 1938. Р. XIII. Ч. 94. С. 8.
189. Федорів Ю. Пояснення Церковних Богослужень і Святих Тайн (Підручник для школи і дому). Торонто, 1976. 160 с.

РОЗДІЛ 2.

ЄПИСКОПСЬКЕ СЛУЖІННЯ ГРИГОРІЯ ХОМИШИНА В УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (1904– 1945 рр.)

2.1 Архіпастирська діяльність Г. Хомишина: реформування єпархії у 1904–1918 рр.

Після включення Східної Галичини до складу Австрійської імперії у 1772 р. австрійськими монархами Марією Терезією та Йосифом II було проведено низку реформ, які сприяли відновленню Галицької митрополії. В регіоні зріс вплив греко-католицького духовенства, яке взяло на себе роль духовного та національного провідника. Зокрема священники були лідерами українських громад, які функціонували в рамках правової держави, проводили релігійну та культурно-просвітницьку роботу [1, с. 11–16]. Впродовж 1807–1885 рр. митрополія складалася із Львівської та Перемишльської єпархій. Згодом у її складі з'явилася ще одна єпархія – Станіславівська [2, с. 228–270].

Реорганізація митрополії обумовлювалася необхідність удосконалити систему адміністративного управління, сприяти зміцненню позицій ГКЦ й припливу віруючих у регіоні, пожвавленню духовного і національно-культурного життя. Новостворена єпархія охопила переважно територію Покуття, частину Гуцульщини й Бойківщини в межах тодішнього Королівства Галичини і Лодомерії у складі Австро-Угорщини. Станом на 1900 р. у Станіславівській єпархії нараховувалося 20 деканатів, 433 парафії, працювало 516 священників (400 парохів, 84 сотрудики) [3, с. 145–146].

Зауважимо, єпископське служіння Г. Хомишина розпочалося у період, коли активно в суспільне життя галицьких громад включилася світська інтелігенція. Популярності набували нові політичні ідеології, які мали відмінні, а то й полярні точки зору на шляхи і методи вирішення соціальних проблем. Окремі з них характеризувалися опозиційністю щодо Церкви (лібералізм, радикалізм, соціалізм). Одночасно активно розвивався національний рух.

Розвиток ідеологій спонукав духовенство вибудовувати нову стратегію впливу на громади, яка мала відповідати на виклики часу та бути релевантною до нових суспільних та націєтворчих процесів. Основою соціальної доктрини Католицької церкви стала енцикліка папи Лева XIII «*Rerum novarum*» (1891 р.). Відтак Католицька церква оголосила про свою участь у вирішенні соціальних проблем вірних й сприяла формуванню активної суспільної позиції духовенства, всупереч соціалістичним і ліберальним рухам, які набирали популярності в Європі [3, с. 137–139].

На початку XX ст. Станіславівська єпархія ще перебувала на етапі формування управлінської структури, забезпечення кадровим складом та організації церковних інституцій, фінансових інвестицій. Духовенство єпархії не мало достатньої освітньої підготовки та траплялися непоодинокі випадки порушення церковної дисципліни, що впливало на зменшення довіри парафіян до духовенства та Церкви загалом [4, с. 10–13]. У єпархіальних звітах та пастирських оглядах зазначено випадки зловживання священниками алкоголем, порушення літургійних норм тощо. Також дослідники зазначають, що попри активність духовенства у політичних процесах, участь парафій у цій сфері почасти не відповідала потребам зростання українського національного руху, розвитку кооперативного руху. Щоб змінити соціально-економічне та культурно-освітнє життя у громадах, необхідно було підсилити парафії освіченими, з глибокими моральними переконаннями і соціально активними священниками [5, с. 435–443; 6, с. 345].

Саме в цей період, коли єпархія потребувала чіткої програми оновлення й сильного адміністратора, у квітні 1904 р., австрійський цісар Франц Йосиф видав постанову про призначення Г. Хомишина на посаду єпископа Станіславівської єпархії. Відповідно до цього рішення митрополит Галицький А. Шептицький опублікував пастирське послання до вірних від 18 травня 1904 р., в якому представив спільноті нового єпископа [7, с. 10–16]. Єпископська хіротонія Г. Хомишина відбувалося за участі митрополита А. Шептицького, архієпископа Львівського латинського обряду Ю. Більчевського, архієпископа Львівського

вірменського обряду Й. Теодоровича, єпископа Перемишльського К. Чеховича [8, с. 2].

Призначення Г. Хомишина було ініційовано митрополитом Андреем, який віддавав належне його організаторським здібностям. Свого часу Г. Хомишин отримав ґрунтовну богословську освіту. Після завершення навчання в духовній семінарії у Львові він продовжив студії на теологічному факультеті Інсбруцького університету, який був популярним серед випускників Львівської семінарії. Там майбутній ієрарх здобув ступінь доктора богослов'я. Переважно українські студенти-богослови проживали та навчалися в єзуїтській колегії *Canisianum*. Вона була головним осередком підготовки еліти ГКЦ. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. там навчалися майбутні провідні українські ієрархи та інтелектуали. На той час викладачі теологічного факультету переважно поділяли консервативні погляди на шляхи розвитку Церкви. Як правило, це були професори, які належали до Товариства Ісуса. Зокрема, догматичну теологію викладав кардинал Джозеф Стайнхубер. Він наполягав на непорушності католицької догматики та необхідності зміцнення церковної доктрини, засуджував будь які теологічні новації. Загалом університетські теологи були критично налаштовані до модернізму, раціоналізму та світських наук, які, на їхню думку, ставили під сумнів як догматичні, так і традиційні моральні норми. Тому навчання і виховання студентів на цьому факультеті велося у контексті захисту вчення Церкви від модерністських течій та зміцнення церковної доктрини [9].

Дослідник історії теологічного факультету в Інсбруці Петер Голлер зазначав, що єзуїтська модель освіти впливала на формування кліру, який готували, зокрема, й для греко-католицьких єпархій, що згодом позначилося на їхньому релігійному житті. Єзуїти впроваджували сувору інтелектуальну дисципліну на основі неосхоластики. Це формувало у студентів потужну філософську та богословську базу знань, що дозволяло їм на рівних вести дискусії з представниками європейської інтелектуальної еліти. Також навчання в Інсбруці сприяло поширенню ідей ультрамонтанства, які обґрунтовували

авторитет папи Римського та єдність із Католицькою церквою. Для українських студентів це означало необхідність зміцнювати католицьку ідентичність всередині греко-католицької традиції, долати проросійські (москвофільські) ідеї серед духовенства. Єзуїтська педагогіка наголошувала на активній участі в суспільному житті. Випускники Інсбрука ставали не лише священнослужителями, а й громадськими діячами, здатними ініціювати та проводити реформи у церковній, освітній та інших суспільних сферах [9].

Безперечно, що навчання в одному з найконсервативніших університетів Західної Європи, вплинуло на церковне мислення Г. Хомишина. Українські дослідники зазначають його прихильність до римо-католицької літургійно-обрядової традиції, що згодом позначилося на його реформаторській діяльності. Цей етап формування особистості Г. Хомишина варто вважати визначальним для його подальшого служіння. Західноєвропейська богословська традиція надала йому чітке бачення Церкви як інституції, що потребувала ієрархічного порядку та дисципліни. В умовах культурної багатоманітності Австро-Угорщини, розвитку робітничого руху, поширення соціалістичних ідей та дедалі більшого національного пробудження це формувало в ньому особливу чутливість до небезпек релігійного хаосу й анархії [10, с. 213–218].

Слід зазначити, що початок єпископства Г. Хомишина припав на період понтифікату папи Пія Х (1903–1914 рр.), відомого своїми антимодерністськими заходами. Ним було згорнуто низку проєктів попереднього папи Лева XIII (1878–1903 рр.). Серед них – Велеградські конгреси, які підтримував і брав у них безпосередню участь митрополит Андрей Шептицький. У діалозі між католиками і православними ватиканські уніоністи надавали особливе місце ГКЦ, оскільки пріоритетним напрямом було поширення католицьких ідей у Російській імперії [11, с. 410–414]. Проте за Пія Х ініціативи богословського порозуміння між католиками і православними у ватиканських куріальних колах стали трактувати як небезпеку поширення панславізму. Напередодні Першої світової війни питання мови богослужіння, реформи календаря, укладення конкордатів тощо, які розглядалися з позицій всерхристиянської єдності,

використовувалися європейськими державами, зокрема й Австро-Угорщиною, не з метою розв'язання національних проблем, а для посилення їхнього політичного впливу [11, с. 415–416].

Антимодерністська політика Святого Престолу, накладена на сформовані у період навчання консервативні погляди на роль Церкви як оплоту моральної та соціальної стабільності суспільства, яке потерпало на початку ХХ ст. від поширення секуляризації, робітничих і національно-визвольних рухів, лише зміцнила переконання Г. Хомишина. У період його єпископства простежується чітко виражене бачення Церкви як духовної й морально-організуючої сили, що повинна стояти осторонь політичних крайнощів. Г. Хомишин уважно стежив за політичними тенденціями в Австро-Угорщині, зокрема за зростанням націоналізму серед слов'янських народів і вже тоді відзначав ризики надмірної політизації духовного середовища [12, с. 78–92].

Ставши єпископом Станіславівським, Г. Хомишин обмірковував шляхи організаційного зміцнення єпархії, шукав способи упередити поширення атеїстичних та антиклерикальних ідей, москвофільства. Натомість намагався підтримувати розвиток української культури та освіти. Зрозуміло, що будь-які починання вимагали фінансового забезпечення. Проте брак коштів греко-католицьких парафій був відчутним у передвоєнний час й лише поглибився після початку Першої світової війни. Сучасник Г. Хомишина А. Бойчук у своїх листах називав владика «найбіднішим єпископом». Він звертав увагу, що Г. Хомишин не вів заможного способу життя, часто жертвував власні кошти на церковні справи. У листуванні між митрополитом А. Шептицьким і єпископом Г. Хомишином знаходимо неодноразові прохання останнього про потребу отримання фінансових позик [12, с. 92–93].

На початку єпископського служіння Г. Хомишин активно листувався з митрополитом А. Шептицьким щодо організації праці в єпархії. Він одразу проявив свою позицію та був налаштований проводити оновлення заради зміцнення єпархії. Проте відносини між єпископом Станіславівським та представниками капітули мали суперечливий характер. У листах ієрарх

скаржився на відсутність підтримки з їхнього боку. Ймовірно вимоги Г. Хомишина порушували встановлені процедури, які члени капітули не мали наміру змінювати. У 1904 р. єпископ писав до митрополита, що планує поїздку до Відня, щоб отримати дозвіл на ухвалення рішень одноосібно з окремих питань, зокрема на відкриття семінарії. Він пояснював, що члени капітули упереджено ставляться до співпраці з ним й фактично бойкотують. Згодом за сприяння Г. Хомишина склад капітули було змінено. До нього ввійшли одностудії єпископа, зокрема крилошани: о. Іван Редкевич, о. д-р Франц Щепкович та о. мітрат Іван Гордієвський [13, с. 268; 14, арк. 45–46].

Головною справою Г. Хомишина на початковому етапі його єпископського служіння було зміцнення духовно-моральних якостей духовенства та катехизація віруючих. Впродовж перших двох років єпископ зобов'язав усіх священників єпархії брати участь у реколекціях. Від 1907 р. єпископ започаткував місії для віруючих у різних куточках єпархії. Серед головних проповідників були священники І. Гордієвський, Теодорович, Макогонський, Бахталовський, Козьоровський, Вальницький, Г. Ковч. Упродовж 1906–1907 рр. єпископ провів низку місій на Гуцульщині, а для подальшої праці з віруючими створив у Микуличині захоронку під опікою СС Службениць. Далі проводив місії й на Покутті та Поділлі. Часто єпископ вкладав у проведення місій власні кошти та навіть брав позики в духовенства [13, с. 149–153; 15, с. 45; 16, с. 456].

Належну увагу єпископ Г. Хомишин приділяв греко-католикам Буковини. Архівні документи повідомляють про перебування владики в громадах Чернівецького (очолював К. Костецький) та Сучавського (очолював о. І. Глібовицький, пізніше о. К. Злепко) деканатів. Станом на 1903 р. вони об'єднували 26320 парафіян. Періодично єпископ візитував деканати з питань адміністративно-управлінського характеру. Під час Першої світової війни він приділив особливу увагу парафіям регіону. У 1915 р. перебуваючи в Чернівцях, він виголосив численні проповіді, брав участь у проведенні богослужінь, причащав 150–200 осіб. Він був задоволений станом справ у деканатах. Сучасники залишили спогади про спілкування єпископа з парафіянами та

враження від його проповідей, які тривали годинами: «...цілу годину говорив з амвона, під час цієї проповіді всі присутні або плакали, або голосно сиділи, – так преподобний, щасливий даром риторичної вимови, глибоко зворушив свідомих слухачів», – писав сучасник. Про справжній талант Г. Хомишина до проголошення проповідей зазначали усі учасники тих подій [17, с. 210–214].

Наприкінці XIX ст. у ГКЦ відбувався процес інституалізаційного структурування, який передбачав два рівні. Перший – адміністративно-територіальний, до якого входили такі складові одиниці як митрополія, єпархії, деканати, парафії. Другий – адміністративно-управлінський, структурними одиницями якого були органи управління – капітула, консисторія, церковний суд, єпархіальні собори, деканальні уряди, парафіяльні управи, духовні семінарії та церковні братства, якими керували митрополит, єпископи, декани, парохі, сотрудники [17, с. 215]. На початку XX ст. розбудова структур ГКЦ мала тенденцію до поглиблення. У цьому контексті у вересні 1908 р. з ініціативи Г. Хомишина було проведено єпархіальний синод. Його метою була конкретизація обов'язків кадрового складу єпархії, затвердження нових умов порядку проведення деканальних соборчиків і візитацій. Було визначено коло обов'язків декана, серед яких: відправа богослужінь, відвідування хворих, проповідницька діяльність, проведення катехизації в церквах та школах. Також на декана покладался обов'язок контролювати діяльність деканальних священників, бути рушійною силою в реалізації важливих для парафій ініціатив. У випадку порушення встановлених духовних обов'язків, морально-етичних норм, дисципліни, правил поведінки тощо з боку священника декан мав спочатку проговорити з ним проблему віч на віч або за потреби у присутності ще двох священників. У випадку невизнання своєї провини про такого священника слід було повідомити деканальному собору, а відтак – Ординаріату. Щороку декан мав візитувати парафії, проводити деканальний собор та подавати інформацію про стан справ до Ординаріату. Декан мав інформувати священників про розпорядження Ординаріату, контролювати призначення та звільнення

представників духовенства (парохів, сотрудників, експозитів і завідателів) [18, с. 6].

Декан мав подбати про парафію, яка втратила пароха, попіклуватися про майно та парафіяльну документацію, призначити завідателя тощо. Кожному священнику за потреби декан мав надати характеристику. На декана покладался обов'язок контролювати збір внесків та податків, подавати копії з метрикальних книг усіх парафій деканату, надсилати звернення особистого характеру від парафіяльних священників до Ординаріату. Члени Єпископської Капітули і Станіславівська семінарія перебували безпосередньо під контролем Ординаріату. Після перебування декана на посаді впродовж 25 років, йому надавався титул: декан-сеніор [18, с. 7].

Кожен декан мав двох заступників, які виконували його обов'язки на випадок відсутності декана. Вони контролювали виконання священниками їхніх обов'язків, мали право надавати відпустки священникам тривалістю до восьми днів. За дорученням декана заступники могли збирати податки з парафій, робити копії документів, надсилати листи з повідомленнями про священників до Ординаріату тощо. Деканати єпархії мали своїх духівників, яких призначав Ординаріат. Вони мали обов'язок виголошувати свої доповіді на деканальних соборах, які переважно стосувалися необхідності гідного виконання парафіяльних функцій, застерігали від впливу на священників шкідливих течій та антицерковних рухів. Кожного року духівник проводив триденні реколекції для священників [18, с. 8–9].

Було встановлено чітку періодичність проведення деканальних соборчиків. Декан мав скликати їх щороку в червні й проводити засідання на одній з парафій деканату по черзі. Теми соборчика обирав Ординаріат. Відтак декан призначав доповідача з числа священників, який готував доповідь і виступав із нею на засіданні. За місяць до проведення собору декан розсилав повідомлення парафіям про час і місце проведення. Традиційно соборчик розпочинався із богослужіння, після якого декан проголошував промову та оголошував мету зібрання. На засіданні декан обирав одного зі священників на

посаду секретаря, який заповнював протокол засідання. Після заслуховування доповідей відбувалося обговорення актуальних деканальних справ. О першій годині оголошувалася перерва на обід. Продовжувався соборчик у домі пароха: відбувалося обговорення доповідей, вирішення актуальних справ деканату, збір добровільних внесків. Усі присутні підписували протокол проведення соборчика. Завершувався деканальний соборчик промовою духівника та декана. Священники, які були відсутні, надсилали пояснення у письмовій формі в деканат. Після проведення соборчика декан відправляв копію протоколу до Ординаріату [18, с. 10–11].

Візитації парафій проводив особисто декан. За два тижні до приїзду він мав попередити парафіяльного священника. Декан перевіряв церковну скарбницю, касову книгу, канцелярію, візитував братства, товариства та церковні інституції. Під час візитації спілкувався з парафіянам, провізорами і комітетами, оглядав церковну будівлю, дзвіницю, цвинтар і парафіяльні будинки. Також візитував дочірні церкви, заповнював візитаційний табель. Парох виплачував деканові з церковної каси оплату за візитацію (10 корон в золоті з матерної церкви, а 5 корон з дочерньої церкви). Під час проведення візитацій парох забезпечував декана житлом та харчуванням. Через скарги на парафію або її пароха декан міг провести позапланову надзвичайну візитацію парафії, без попереднього повідомлення. Також міг відбутися надзвичайний соборчик для вирішення термінових деканальних справ [18, с. 12–13; 19, с. 34].

Етика співпраці між парохом і сотрудником передбачали дисципліну та взаємоповагу. Парох мав подбати про помешкання для сотрудника й був духовним наставником для сотрудника. Проте він не мав права перекладати усі свої обов'язки на нього, за винятком хвороби або старості.

Було запроваджено принципи фінансового розрахунку між сотрудником і парохом. 1/3 коштів (окрім випадків ведення канцелярських документів самим парохом) забирав сотрудник, незалежно від того, хто саме виконував треби. Приватні пожертви забирав той, хто виконував обряд. У випадку недієздатності пароха усю роботу мав виконувати сотрудник, але прибутки ділилися порівну

(50/50). Духовенству було заборонено брати участь у публічних політичних конфліктах, критикувати один одного в пресі через розбіжність у політичних поглядах. Будь-які конфлікти через політичну нестабільність, які могли нашкодити авторитету Церкви, слід було вирішувати через звернення до єпископа [19, с. 68; 20, арк. 160, 164; 21, арк. 46].

Рішенням синоду в 1908 р. було створено Фонд «Милостині Дієцезальної» для надання фінансової допомоги: а) бурсам, у яких навчалися малозабезпечені учні; б) дяківській школі в Станіславові; в) захоронкам і дівочим бурсам; г) малозабезпеченим дякам. Цей фонд формувався з внесків: від парохів (1% з конгруа; інших священників – 1% від чистого прибутку, з вилученням «активального» додатку; кожної церкви, яка сплачувала 1% з річного доходу brutto; оголошеного збору на фонд у церквах у першу неділю великого посту. Від фундації фонду звільнялися емерити і монастирі. Парохи і катехити віддавали свої внески деканові, а настоятелі і викладачі – ректору. Керувала фондом Рада дієцезальна, яка складалася з дев'яти членів, визначених єпископом, капітулою і кліром [20, арк. 37–38; 22, арк. 22–26].

Проведення катехизації молоді було визначальним критерієм свідомого священника. Також єпископ радив священникам співпрацювати членами Апостольства Молитви, Сестрами Служебницями [20, арк. 39–40; 23, с. 3].

Ухвалені на єпархіальному соборі 1908 р. рішення безперечно сприяли зміцненню управлінської вертикалі, надаючи єпископу необхідні права контролю деканатів та парафіяльного духовенства. Єпископ Г. Хомишин був ініціатором візитацій та місій на парафіях. Загалом він особисто провів 100 двотижневих парафіяльних місій і ще 25 – в похилому віці, делегувавши свої функції священникам-помічникам [1, с. 130].

Зазначимо, що не усі священники єпархії прихильно ставилися до методів керівництва єпископа Г. Хомишина, зокрема й до участі в місіях та реколекціях, оскільки витрачали на них власні кошти. Наприклад, священники сплачували за проживання та харчування 10 австрійських крон. Оскільки більшість священників мали сім'ї, їхні фінансові можливості були обмежені. Зазвичай,

реколекції тривали п'ять днів, з понеділка по п'ятницю в приміщенні семінарії під час канікул семінаристів. Одночасно у рекOLEKціях приймало участь 80 священників [1, с. 133].

У лютому 1907 р. о. Іларій Огоновський поскаржився митрополиту А. Шептицькому на проведення місій у Станіславівській єпархії. У листі до митрополита він назвав єпископа Г. Хомишина «шкідливим» для Церкви та народу, звинувачуючи у жорстокості та несправедливості. В листі описано ситуацію, яка мала місце в серпні 1906 р. у с. Березів. Єпископ призначив у село духовну місію, коли парох був хворим й мав проблеми з помічниками. Окрім того, це був період польових робіт, коли віруючі не надто активно відвідували церковні заходи. На ці пояснення пароха єпископ Г. Хомишин відреагував жорстко, звинувативши його у симуляції хвороби. І. Огоновський теж критично оцінював масові місії, які організовував єпископ, оскільки кожен парох мав взяти на себе певні витрати, пов'язані з місією. В середньому сума становила 1200 корон. Автор звинувачував єпископа у «викачуванні» коштів із бідних парафій. Також автор вказував на те, що єпископ використовував агресивні способи впливу на священників, зокрема погрози та залякування [20, арк. 164; 22, арк. 7–11].

Інший конфлікт виник між Г. Хомишиним і відомим русофілом о. Миколою Семеновим із Коломиї, на якого єпископ наклав дисциплінарне покарання. Апеляцію священника розглядали на вищих рівнях судової ланки, зокрема у Конгрегації євангелізації Народів у Ватикані. Попри рішення Конгрегації на користь о. Семенова єпископ наголошував, що буде відстоювати свою позицію, оскільки від цього залежав загальний стан дисципліни серед духовенства єпархії. У 1909 р. єпископ Г. Хомишин просив у митрополита однозначності у вирішенні справи: виправдання або справедливого покарання о. Семенова [14, арк. 23–26; 21, арк. 27].

Жорсткість єпископа у справах дисципліни кліру спонукала невдоволених не лише до скарг. У польській газеті «Gazety wieczornej» від 10 жовтня 1911 р. було розміщено публікацію про замах на єпископа Г. Хомишина. Його здійснив

о. Павло Камінський у Станіславові на вул. Липовій. З вигуком: «Уб'ю того пса», – він забіг до єпископського палацу та хотів кинутися на єпископа з ножем. Г. Хомишин залишився неушкодженим, а священник сам поранив себе. Ця подія мала неабиякий резонанс серед громадськості, палац оточили люди. У статті також зазначалося, що ймовірною причиною інциденту було дисциплінарне порушення, яке єпископ наклав на священника (ніби то його без пояснень було переведено на іншу парафію на посаду вікарія). Згодом у листуванні між митрополитом та єпископом останній пояснював, що медична експертиза визнала, що священник перебував в стані сильної депресії та істерії. Г. Хомишин подав невеликий біографічний опис про о. П. Камінського. Зокрема й те, що священник страждав від алкогольної залежності та мав проблеми з психікою, тому на прохання брата, теж священника, його було переведено до іншої парафії. Єпископ видав розпорядження про переведення його з посади сотrudника в Посічі під Станіславові до Русова [20, арк. 163].

Листування митрополита А. Шептицького та єпископа Г. Хомишина містить відомості про активні процеси з розбудови Станіславівської єпархії та розвитку соціальних інституцій, обговорення шляхів вирішення внутрішніх конфліктів та судових справ, участь духовенства у розвитку міжнародної співпраці.

Обов'язковою умовою формування нової формації духовенства було створення умов для здобуття богословської освіти. Єпископ Г. Хомишин періодично проводив реколекції і видав пастирський лист «О високом званію стану священничого». Також було відновлено «практичну дяківську школу» при кафедральному соборі [23, с. 3].

У січні 1907 р. було засновано Станіславівську семінарію. Її ректором був призначений о. Єремія Ломницький (1907–1914 рр.), оскільки Святий Престол надав дозвіл на його проживання поза межами монастиря ЧСВВ. У перший рік діяльності семінарії навчалося 20 студентів. У 1912 р. єпископ повторно отримав дозвіл на можливість проживання о. Є. Ломницького поза монастирем. Викладачами у семінарії були: о. д-р Тит Галуцинський ЧСВВ, о. д-р Йосафат

Коциловський ЧСВВ, о. д-р Іван Лятишевський, о. д-р Микола Чарнецький ЧНІ, д-р Яків Медвецький, о. д-р Василь Баран, о. д-р Гробельський та інші. У листі від 15 лютого 1908 р. єпископ Г. Хомишин описував внутрішні особливості функціонування Станіславівської семінарії. Зокрема, пояснював, що семінаристи мають супровід з боку префектів упродовж усього процесу навчання, вони беруть участь разом із ними у практичних заняттях [24, арк. 23–26; 25, арк. 113–117].

Без сумніву, єпископ Г. Хомишин, маючи ґрунтовну богословську освіту, дбав про кадровий склад науково-педагогічного колективу семінарії, налагодження навчального процесу. Проте й у цій сфері траплялися прикрі випадки, на які вказують архівні документи. У грудні 1906 р. єпископ Г. Хомишин сприяв переведенню до Станіславівської семінарії о. А. Редкевича на посади професора та префекта. Проте останньому не вдалося налагодити стосунки з колективом. У червні 1907 р. єпископ Г. Хомишин згадував про серйозний інцидент о. А. Редкевича зі студентами, які бойкотували його заняття. Єпископу довелося звільнити професора, а також виключити з семінарії двох семінаристів. У цій ситуації єпископ також проявив принциповість і послідовність. Він просив не приймати виключених студентів до семінарії у Львові, оскільки це негативно впливатиме на авторитет самого ієрарха та викликатиме недовіру до компетентності керівництва богословських навчальних закладів [14, арк. 23–26; 26, с. 46–47].

У 1914 р., коли російські війська окупували Галичину, ректор Станіславівської семінарії був вивезений до Симбірську, де за рік помер. Упродовж 1914–1917 рр. семінарія не функціонувала через воєнні події. Восени 1917 р. було відновлено роботу семінарії, ректором якої став о. д-р Яків Медвецький. Згодом, у 1918 р. ректором було призначено о. Михайла Вальницького [27, с. 95–100].

До 1912 р. майбутні священники єпархії отримували богословську освіту лише у Станіславівській семінарії. Й лише того року Г. Хомишин дозволив подавати документи до Руської Папської Колегії св. Атаназія в м. Римі, де

формувалося покоління священників-целібсів. Дбаючи про освіту здібних студентів, єпископ Г. Хомишин звертався до митрополита А. Шептицького з проханням надати їм стипендії, оскільки єпархія не мала достатньо коштів для усіх претендентів. Відповідна ситуація мала місце у 1904 р., коли єпископ просив про стипендію для студента-богослова М. Колоринського. Дві стипендії від єпархії отримали студенти І. Латишевський та І. Фриголь [14, арк. 23–24].

Міркуючи про шляхи розбудови ГКЦ та Станіславівської єпархії зокрема, єпископ Г. Хомишин обдумував питання запровадження целібату для священників. Прикметно, що про це також говорив ректор о. Єремія Ломницький на зустрічах з семінаристами від часу заснування закладу у 1907 р. У 1910 р. відбувся перший випуск семінарії, з якого чотири семінаристи висвятилися, попередньо зголосившись прийняти целібат. З того часу щорічно 5–7 осіб із загальної кількості 10–18 випускників приймали целібат. На думку О. Єгрешія, підтримка єпископом ідеї целібату не мала «політичного підґрунтя», а швидше була спробою «зосередити увагу священників на душпастирській діяльності» [1, с. 30]. А. Бойчук вказував у спогадах, що Святий Престол звертався до єпископа Станіславівського з проханням рекомендувати неодружених священників для закордонної місії до країн Латинської Америки. Натомість автор наголошував, що до митрополита А. Шептицького таких звернень не надходило [13, с. 140]. Зокрема з цього питання Г. Хомишин листувався з державним секретарем Святого Престолу Рафаелем Меррі дель Валь-і-Сулуето, рекомендуючи кандидатів-випускників семінарії для служіння в Південній Америці. Попри гостру нестачу неодружених греко-католицьких священників та конфліктність греко-католицьких громад з католицьким кліром закордоном у Ватикані прискіпливо ставилися до відбору кандидатур. Наприклад, у листопаді 1910 р. єпископ пропонував відправити священником до Аргентини Еміліяна Ананевича. Проте кардинал не схвалив запропоновану кандидатуру священника з огляду на його молодий вік та незначний досвід служіння. Прикре враження єпископа від аргументів кардинала підсилило щире прагнення самого священника душпастирювати серед співвітчизників у складних умовах освоєння

нових земель. Зазначимо, що достатньої кількості кандидатів, які б погоджувалися на закордонну місію, не було і така байдужість непокоїла єпископа [21, с. 47; 28, с. 17–21].

На початку ХХ ст. діяльність греко-католицького духовенства була зосереджена не лишена на виконанні душпастирських обов'язків. Зокрема, й священники Станіславівської єпархії були ключовими модераторами громадського життя, очолюючи мережі товариств, кооперативів та брали активну участь у політичних процесах. Єпископ Г. Хомишина намагався регулювати діяльності духовенства, розмежовуючи їх духовну працю та участь у світських структурах. Перевагу він надавав громадським організаціям під керівництвом духовенства організації, сприяв розвитку християнських партій.

На початку ХХ ст. на теренах Східної Галичини чоловіки отримали загальне виборче право, зростав розвиток партій та боротьба за впливи на населення. Серед найбільш популярних організацій були: УНДП, УРП, УСДП, РНП, КРНС [26, с. 95–97; 29, с. 105–118].

Духовенство Станіславівської єпархії на початку 1900-х рр. брало активну участь у роботі органів місцевого самоврядування й проводило культурно-просвітницьку роботу. Про це свідчить наявність розгалуженої мережі товариств та організацій. Наприклад, у 1906 р. у Богородчанському деканаті, який складався з 21 парафії, діяли 17 братств тверезості, 19 церковних братств, 12 читалень товариства «Просвіта» (дев'ять очолювали священники), три читальні товариства ім. М. Качковського (усі під проводом священників), один осередок товариства «Січ», шість позичкових кас, одна каса ощадності й один шпихлір [27, с. 72; 30, арк. 1].

Єпископ Г. Хомишин підтримував заснування окремих культурно-просвітницьких товариств під патронатом ГКЦ. Він вважав, що світські організації не відповідають церковним засадам. У липні 1907 р. Г. Хомишин створив «Інститут Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії», який мав займатися будівництвом церкви, опікою навчально-виховних закладів, бібліотек, музеїв та видавництв. Був протектором філії Руського товариства педагогічного

у Станіславові, музичного товариства «Станіславівський Боян», допомагав інституту товариства Руських жінок [31, арк. 1–2].

У 1904 р. єпископ просив митрополита Андрея надати можливість о. Єремії Ломницькому опікуватися чином Сестер Служебниць попри опір отців-василіан. У квітні 1907 р. єпископ Г. Хомишин радився з митрополитом щодо статутних документів Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії. Пропонував прописати в статуті та призначити посадових осіб, які мали б відповідати за виховання нових черниць. Він також вважав, що у кожній з трьох єпархій повинен бути окремий візитатор, якого призначив би місцевий єпископ [14, арк. 23–26].

Від 1907 р. в Станіславівській єпархії активізувало свою діяльність набуло Товариство св. Апостола Павла. Товариство займалося проведенням реколекцій серед священників і поширенням християнських ідей серед віруючих, зберігаючи високу динаміку зростання: якщо у 1906 р. налічувалося 1319 членів, то в 1913 р. – 3762 особи. В єпархії діяв Вдовичо-сиротинський фонд, що матеріально підтримував вдів священників і сиріт. Єпископ надавав фінансову та особисту підтримку монашим чином і згромадженням: ЧСВВ, отцям Редemptористам, монахам Студитського уставу, Сестрам Служебницям Непорочної Діви Марії, Сестерам Мироносицям, Сестерам Милосердя св. Вікентія, Сестерам св. Йосафата, Сестерам Пресвятої Родини. Принагідно зазначимо, що у 1904 р. у Станіславівській єпархії функціонували один чоловічий монастир і чотири жіночі монастирі [1, с. 75].

У січні 1907 р. було опубліковано спільний пастирський лист митрополита А. Шептицького та єпископів Г. Хомишина і К. Чеховича з нагоди виборів до парламенту. Після проведених у травні виборів до австрійського парламенту українці отримали 27 мандатів. Членами палати панів на правах вірилістів стали митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин та К. Чехович. Єпископ Г. Хомишин прагнув відмежувати участь духовенства єпархії від політичних процесів. З 1908 р. активізувалися москвофільські та польські рухи на Галичині, що стимулювало єпископа бути більш критичним та уважним до всього, що

відбувалося в єпархії. Успіхи агітаційних заходів радикальних і москвофільських організацій лякали Г. Хомишина, про що він неодноразово повідомляв у приватних листах до митрополита А. Шептицького, О. Барвінського, О. Назарука та інших [28, с. 20–24].

У листі до О. Барвінського, очільника Християнської суспільної партії, у 1911 р. єпископ повідомляв: «Всіма силами пру до організації суспільно-християнської... на основах Христових двигнути народ руський... Хотя й сиплять великі погрози терору будь-то явними способами, будь-то укритими, однак при Божій допомозі не трачу відваги. Найвищий вже час стати против отчайдушних проводирів, котрі нарід наш в пропасть тягнуть» [28, с. 20–22]. В іншому листі він попереджав про антиукраїнський характер Руської народної партії¹: «Москвофільська партія не вийшла з осередка душі народу, але штучно зістала, витворена платними агентами російськими а підтримувана противниками добра нашого народу» [28, с. 23–24]. Відтак він планував заснування католицьких товариств нового формату.

29 червня 1911 р. у Львові було створено Християнсько-суспільну партію, яку підтримав єпископ Г. Хомишин. 10 жовтня 1911 р. у Станіславові відбулася нарада-віче за участі близько 200 священників. Учасники закликали духовенство і парафіян вступати до ХСП, а також присутніми було ухвалено рішення про припинення передплати часописів «Діло», «Галичанин», «Прикарпатская Русь». Єпископ вимагав від товариств ім. М. Качковського і «Просвіта» не публікувати статей, які «впливають на католицьку віру або моральність між нашим народом» [1, с. 28]. Він зобов'язував духовенство заснувати «парохіяльні читальні» і товариства молоді «Єдність» [31, арк. 1–2].

На початку XX ст. українсько-польські культурно-мовні дискусії щодо права поляків вважатися титульною нацією в регіоні перемістилися у площину політичної боротьби, каталізатором якої стала виборча реформа 1907 р.

¹ Перша політична організація галицьких москвофілів в Австро-Угорщині, заснована у 1900 р. з ініціативи Руської Ради. Партія пропагувала ідеї «єдиного руського народу» від Карпат до Камчатки, виступала проти українського національного руху та підтримувалася польськими колами.

Впровадження загального виборчого права для чоловіків підірвало монополію польської еліти та уможливило перехід українського політикуму та греко-католицькому духовенству до політичної конфронтації з опонентами за право визначати вектор розвитку регіону.

Окремим напрямом діяльності єпископ Г. Хомишина у цей період було встановлення діалогу з римо-католицькими єпископами, зокрема архієпископом Львівським Ю. Більчевським [32, с. 235–237]. На його думку, нормалізація українсько-польських стосунків вимагала релігійного порозуміння між віруючими обох конфесій, що мало стати фундаментом мирного співіснування двох народів у межах однієї держави. У відповідь на критичні оцінки української інтелігенції про його співпрацю з поляками єпископ доводив, що без поваги до релігійних почуттів віруючих неможливо встановити політичну, економічну та культурно-просвітну співпрацю. Листування з Ю. Більчевським свідчить, що єпископ Г. Хомишин мав своє відмінне від інших єпископів ГКЦ бачення україно-польських стосунків та користувався прихильністю з боку латинських єпископів Галичини [32, с. 238–239].

Єпископ ініціював спільні конференції греко-католицького та римо-католицького єпископів, а також отримував відповідні запрошення від римо-католицьких священників. У 1904 р. архієпископ Ю. Більчевський запросив єпископа Г. Хомишина на 15-й Марійський конгрес у Львові з нагоди 50-річчя проголошення догмату про Непорочне Зачаття Пресвятої Діви Марії. Спільна конференцій відбулася в квітні 1912 р. у Станіславові, де обговорювали організацію спільного відзначення ювілею Медіолянського едикту 313 р. римського імператора Костянтина, скликання Євхаристійного конгресу, шкільні завдання, збереження історичних пам'яток тощо [32, с. 240]. Зазначимо, що Г. Хомишин також підтримував спілкування з вірменським архієпископом Львова Йосифом Теодоровичем, Перемишльським єпископом Юзефом Пельчаром, Тарнувським єпископом Леоном Валенгою, Львівським єпископом-помічником Владиславом Бандурським та представниками РКЦ.

Наскрізно у листуванні між Г. Хомишиним і Ю. Більчевським проходить тема щодо надання греко-католицьким священникам права відпускати гріхи віруючим латинського обряду. В одному з листів Г. Хомишин писав: «Мені траплялося, і не раз ще може трапитися подібний випадок, що вірні латинського обряду, сповідаючись у мене, мають гріхи, зарезервовані за юрисдикцією Вашої Екселенції, так що я з боєм у серці не можу дати їм розгрішення. Тому дуже прошу про ласкаве надання мені повноважень розгрішати вірних латинського обряду від гріхів, зарезервованих в архідієцезії Львівській латинського обряду» [32, с. 238–246].

Зверхність католицького кліру щодо греко-католицьких священників спонукала останніх до превентивних мір, які б убезпечували вірних від переходу у латинський обряд. У листуванні Г. Хомишина з Ю. Більчевським згадано про публікацію від 18 листопада 1910 р. у часописі «Gazety Kościelnej». У статті зазначалося, що греко-католицькі священники влітку 1910 р. під час місій на парафіях Беднарова та Ценжова примушували віруючих присягати не відвідувати костели, наголошуючи на їхній польськості. Єпископу Г. Хомишину довелося виправдовуватися. Він зазначав, що особисто брав участь у місіях й не спостерігав описаних у статті випадків [32, с. 247].

В іншому листі єпископ Г. Хомишин відповідав Ю. Більчевському на ті речі, з якими він не погоджувався. Проте на закиди архієпископа про наявність в українському суспільстві прихильників радикального угруповання та прихильників «схизмофільства», Г. Хомишин вказував на діяльність різних деструктивних течій, спрямованих проти Церкви та релігії, в польському суспільстві. В своєму зверненні єпископ Станіславівський акцентував увагу на деструктивних впливах окремих польських політичних угруповань, які з власної вигоди сприяли внутрішньому розколу українського табору через підтримку москвофільського руху. Зокрема, на сторінках часопису «Dziennik Polski» («Польський дневник») відкрито артикулювалися зацікавленість у дестабілізації регіону та симпатії до ідеї поширення православ'я у Львові як інструменту послаблення позицій національного відродження [32, с. 248].

У посланні «О допустах Божих в часі війни» єпископ писав: «Не перечу, що як усюди, так і тут, могли знайтися одиниці, які своїм поведенням зрадили вірність державі. Не перечу також, що існувала в нас партія москвофільська, в якій знайшлися люди, котрі мов Юди стали на услуги військ ворожих, однак закинути зраду цілому народові, – се тяжка кривда і то тим більше, що партія москвофільська не вийшла з осередка душі народу, але штучно została витворена платними агентами російськими, а підтримувана й підпирана є противниками добра нашого народу. Впрочім, усякі товариства москвофільські і їх інституції були перед тим признані законами крайовими. Люди однак злої волі й противники наші при нагоді сеї війни використали погану роботу парії москвофільської, а головно її верховодів, щоби весь загал народу посудити о злочин зради. І на самім вступі війни сеї зловіщий посів видав страшне жниво...» [28, с. 21–23].

У листі до архієпископа Ю. Більчевського від 14 січня 1911 р. Станіславівський єпископ писав, що їм варто організувати зустріч для врегулювання польських і українських стосунків [32, с. 246–247]. Звернення Г. Хомишина до архієпископа Ю. Більчевського було зумовлене критичним загостренням українсько-польського протистояння в Галичині, що на початку 1911 р. досягло свого апогею в питаннях виборчої реформи до Галицького сейму та статусу українського університету у Львові. Єпископ, усвідомлюючи деструктивний вплив міжнаціональної ворожнечі на стабільність в регіоні, намагався перевести політичний конфлікт у площину релігійного діалогу. Ініціюючи такі зустрічі, Г. Хомишин прагнув знайти спільну платформу для ієрархів обох обрядів, яка б дозволила стримати радикалізацію суспільних настроїв та виробити консолідовану позицію перед загрозою поширення соціалістичних та атеїстичних ідей, що на той час ставали серйозним викликом для обох конфесій. Варто зауважити, що листування між ієрархами, попри складні політичні обставини, незмінно зберігало довірливий та підкреслено приязний характер. Це свідчило про наявність глибокої особистої поваги та спільність стратегічних поглядів на майбутнє [32, с. 250–251].

Від 10 травня 1911 р. було опубліковано спільне пастирське послання митрополита А. Шептицького, єпископів К. Чеховича та Г. Хомишина напередодні виборів до австрійського парламенту. Вони акцентували на етичному вимірі виборчого процесу, розглядаючи участь у голосуванні не лише як громадянський, а як релігійний обов'язок вірян. Особливу увагу єпископи приділяється дисципліні духовенства, яке мало слугувати моральним орієнтиром для громади та запобігати внутрішнім чварам, що підривали авторитет Церкви. Автори послання застерігають від політичної корупції, наголошуючи на неприпустимості продажу голосів та відповідальності за вибір кандидатів, які б відстоювали права християнського народу. У контексті дослідження постаті Г. Хомишина цей документ демонструє його солідарність із загальноцерковною стратегією захисту прав українців у межах австрійського конституціоналізму. Таким чином, послання відображає концепцію «духовної опіки» над політичним життям краю, де єпископат виступав гарантом національної єдності та релігійної ідентичності [31, арк. 1–2; 33, с. 13].

У 1914 р. Східна Галичина стала ареною жорстоких воєнних дій через вторгнення російської армії до регіону. У перші дні війни Г. Хомишин, як і А. Шептицький, опублікував відозви до священників і вірних, у яких закликав до постійної молитви за мир, подбати про збереження метрик та «цінних ефектів». На тлі цих подій єпископ Г. Хомишин прагнув зміцнити позиції ГКЦ та захистити вірян від ідеологічного тиску російської окупаційної влади. Було зрозуміло, що метою царського уряду була анексія Східної Галичини та їх повна інтеграція до складу Російської імперії. Тому під час окупації у 1914 р. російське військове командування мало стратегічне завдання, яке передбачало локалізацію впливової в регіоні ГКЦ шляхом опрацювання греко-католиків. Вважаючи ГКЦ небезпечною для утвердження імперської влади у регіоні, уряд ставив питання про пришвидшення процесів «навернення до православ'я» греко-католицьких громад. Духовенство ГКЦ підозрювали у підтримці австро-угорського уряду або звинувачували у шпигунстві на його користь. Упродовж вересня 1914 р. – травня 1915 р. у Галицькій митрополії було арештовано 241

священник, а депортовано в Росію – 71. Ув'язненого митрополита А. Шептицького відправили до російського Суздаля. Г. Хомишину вдалося уникнути арешту, оскільки напередодні окупації він виїхав у справах до Відня. Окупаційна влада активно розправлялася зі священниками за допомогою арештів і заслань. Зокрема, у донесенні департаменту поліції начальника жандармерського управління воєнного генерал-губернаторства Галичини Є. Меньківу від 7 березня 1915 р. було повідомлення про арешт та заслання в Симбірську губернію станіславівських священників Івана Гордієвського та Єремії Ломницького за звинуваченням в антиросійській роботі та зв'язках з єпископом Г. Хомишином [1, с. 57–62].

Під час російської окупації територія Станіславівської єпархії була в складі військового генерал-губернаторства: 14 деканатів – у 10 повітах Тернопільської губернії, а 7 деканатів – у 12 повітах Чернівецької губернії. У Станіславівській єпархії було арештовано 34 особи кліру та депортовано в Росію вісім священників. Серед них – І. Бабяк, О. Гелитович, М. Дейницький, М. Ільницький, Р. Копистянський, Т. Кархут, М. Левицький та інші. Як і інші ієрархи, єпископ закликав до боротьби із загарбниками [1, с. 31]. Мимоволі Г. Хомишин залишився єдиним чинним єпископом Галицької митрополії ГКЦ в Австро-Угорщині.

Попри те, що греко-католицьке духовенство відігравало ключову роль у національному самовизначенні українців у межах Австро-Угорщини, на початку ХХ ст. середовище священників поділялося на українофілів та русофілів. Через несприятливий для країн Троїстого союзу хід воєнних дій у 1914 р. австрійська влада, вбачаючи в русофільстві загрозу сепаратизму, розпочала масові репресії на теренах Східної Галичини. Під хвилю арештів потрапили сотні священнослужителів, причому каральні заходи зачепили представників обох ідеологічних таборів. Основним підґрунтям для арештів були доноси, що надходили до австро-угорської влади від повітових старост, місцевих мешканців або представників інших національностей, які мали неприязнь до підозрюваних. Масовість таких звернень підживлювалася фінансовим

заохоченням: за інформацію про «державних зрадників» виплачувалися грошові винагороди [34, с. 33–40]. Згідно з оцінками дослідників А. Заярнюка та В. Расевича, загальна чисельність ув'язнених священнослужителів ГКЦ у 1915 р. становила 357 осіб. У Львівській архієпархії налічувалося 27 інтернованих, 43 – конфінованих, 11 отців перебувало під слідством. У межах Станіславівської єпархії було інтерновано 15 осіб духовного стану, конфіновано 19 осіб і три священники перебувало під слідством. У Перемишльській єпархії ГКЦ 81 священник був інтернований, 66 отців конфіновано та 19 перебували під слідством [35, с. 170–175].

В умовах поразки австрійської армії активізувалися конфлікти між поляками та українцями. Зокрема, польська інтелігенція звинувачувала українців у москвофільстві, що сприяло утвердженню російської окупаційної влади в регіоні. Почалися політичні судові процеси, внаслідок яких у концтабори (Талергоф) потрапили понад 8 тис. українців. У Станіславівській єпархії, як писав Г. Хомишин до А. Шептицького, арештовано «дванадцять священників, переважно русофілів і двох українців». Серед них – М. Семенів, О. Григорович, І. Монцібович, А. Поповський, І. Майковський та інші [29, 110–112].

Захист священнослужителів ГКЦ від обвинувачення в «русофільстві» та мінімізація впливу останнього стали одними з центральних питань у діяльності ієрарха. Неодноразово Г. Хомишин бував у м. Грац поблизу Талергофа (зокрема в листопаді 1914 р., де виступав свідком у судовому процесі проти москвофілів) та інших населених пунктах. Єпископ співпрацював із о. Т. Войнаровським – адміністратором маєтків митрополії та вікарієм П. Філясом. Разом вони збирали дані про ув'язнених священників ГКЦ, клопотали щодо їх звільнення перед цісарським двором та папою Римським [1, с. 22; 36, с. 15–32].

Під час війни Г. Хомишин написав низку важливих послань, у яких розкривав причини поширення москвофільства, небезпеку російської православізації, шляхи збереження греко-католицької ідентичності. У червні 1915 р. Він звернувся до віруючих з пастирським посланням «О допустах Божих в часі війни», в якому причинами суспільної кризи під час війни вважав

занедбання «нашого післанництва» щодо поширення унії, релігійний індиферентизм і москвофільські впливи. Оцінюючи репресії австрійської адміністрації 1914 р., він зауважив, що «партія москвофільська не вийшла з осередка народу, але штучно зістала витворена платними агентами російськими...» [28, арк. 17]. Він закликав, щоб надалі «всяка наша праця і змагання на полі народнім» була «основана на засадах св. віри католицької і моральности» [28, арк. 18].

Спостерігаючи за процесами насильницького насадження православ'я та агресивними спробами російської окупаційної влади в Східній Галичині впродовж 1914–1915 рр. підпорядкувати собі греко-католицькі парафії через уніфікацію обрядовості, Г. Хомишин дійшов висновку про необхідність рішучого відмежування ГКЦ від православ'я російського зразка. Одним із важливих кроків він вважав наближення ГКЦ до римо-католицьких стандартів, намагався очистити церковну практику від візантійських елементів, які він вважав застарілими. У посланні «О подвигах за добрі і світлі справи» (1916 р.) єпископ стверджував: «Щоби довго не розводитися, приступаю впрост до речі й тверджу, що візантійство орієнтальне є тою тайною силою, котра в'яже нас зі східнім трупом російським, що се візантійство орієнтальне, котре всякло в наші душі, досі ще в них покутує, і що воно опирається кожному, навіть зовнішньому зближенню нашому до Церкви Католицької, хотяй би то зближення будо лишень у виді впровадження нового календаря» [36, с. 25–31].

Ключовим етапом у формуванні концепції інституційної та літургійної окремішності стало впровадження календарної реформи, яку владика детально обґрунтував у своїх наступних посланнях. Після звільнення Галичини від російської армії єпископ Г. Хомишин написав низку послань: «Посланіє пастирське Григорія Хомишина єпископа Станиславівського до Духовенства і світської інтелігенції «О Подвигах за добрі і святі справи» [36]; «О післаництві українського народу в Католицькій церкві» [37]; «О послуші канонічнім» [38]. У зверненнях він виклав ідеї своєї окцидентальної програми та пояснив необхідність запровадження григоріанського календаря. Попри критику

громадськості єпископ Г. Хомишин запровадив григоріанський календар у Станіславівській єпархії, яким духовенство послуговувалося до березня 1918 р. Сам владика дотримувався григоріанського календаря до кінця життя [1, с. 34–35].

Керівництво ГКЦ не було осторонь процесів державотворення, які відбувалися в 1917 р. на Наддніпрянщині (ухвалення УЦР, незалежності УНР). Митрополит А. Шептицький разом з єпископами Г. Хомишиним та Й. Коциловським зверталися з листом до своїх співвітчизників, у якому відкрито підтримали діяльність УЦР. Особисто Г. Хомишин надсилав до австрійського уряду лист з проханням дотримуватися умов Брест-Литовської угоди від 9 лютого 1918 р., згідно з якою Холмщина та Підляшшя мали бути включені до складу УНР [39, с. 86–91]. Під час війни поступово почала вимальовуватись військова перевага Антанти. Щоб врятувати територіальну цілісність імперії, 16 жовтня 1918 р. цісар видав маніфест про її реорганізацію на федеративних засадах. У жовтні 1918 р. у Львові було проголошено Українську Національну Раду, до складу якої входив Г. Хомишин [40, с. 7–10].

Таким чином, призначення Г. Хомишина очільником Станіславівської єпархії у 1904 р. мало на меті зміцнення позицій ГКЦ, пожвавлення духовного і національно-культурного життя у регіоні, що вимагало прийняття низки адміністративно-управлінських та дисциплінарних рішень, підсилення парафій освіченим, моральними й соціально активним священниками. Програма оновлення єпархії Г. Хомишиним обумовлювалася його інтелектуально-світоглядними пріоритетами й передбачала зміцнення вертикалі адміністративного управління через конкретизацію функціональних обов'язків кадрового складу духовенства. Низка заходів щодо зміцнення духовно-моральних якостей священників та віруючих сприяла інституційній розбудові Станіславівської єпархії.

2.2. Суспільно-політична та просвітницька діяльність єпископа Г. Хомишина у міжвоєнний період (1918–1939 рр.)

2.2.1. Цивілізаційне зближення поляків і українців як умова збереження національної ідентичності у трактуванні єпископа Станіславівського

Наприкінці осені 1918 р. завершилася Перша світова війна, яка призвела до ослаблення Австро-Угорщини та, як наслідок, спричинила розпад імперії на окремі національні держави. Український політичний провід Галичини виявив зрілість й протистояв прагненням польської еліти включити регіон до відновленої Республіки Польща. У зв'язку з проголошенням у Львові Української Національної Ради у жовтні 1918 р. загострилося протистояння між польсько-українськими силами. У листопаді 1918 р. було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку під управлінням Української Національної Ради та уряду Державного Секретаріату. Ці події відбувалися в умовах розгортання військових дій між українськими та польськими загонами.

Архівні документи засідань духовенства Галицької митрополії засвідчують підтримку греко-католицькими ієрархами українських державотворчих процесів, зокрема проголошення ЗУНР 13 листопада 1918 р. та її возз'єднання з УНР через укладення Акту Злуки 22 січня 1919 р. [41, с. 1]. Після Листопадового чину 1918 р. і початку польсько-української війни митрополит А. Шептицький перебував під домашнім арештом у своїй резиденції біля собору св. Юра у Львові. Місцем утримання Й. Коциловського було визначено Перемишль, а згодом інші міста тимчасового перебування під наглядом. Це було зроблено польською окупаційною владою з метою обмеження впливу греко-католицьких ієрархів на процес боротьби за існування ЗУНР. Відтак обов'язки митрополита Галицького почав виконувати єпископ Станіславівський Г. Хомишин. Його особа здавалася польським можновладцям більш лояльною до їхніх планів [42, с. 90–95; 43, с. 197].

Попри ув'язнення очільників ГКЦ єпископ Г. Хомишин продовжував підтримувати державницькі прагнення українців. Він зобов'язував священників

згадувати під час богослужінь президента ЗУНР Євгена Петрушевича, уряд та військо УГА. До січня 1919 р. Г. Хомишин брав участь у роботі Української Національної Ради. Згодом він припинив свою участь у роботі Ради через конфлікт з соціал-демократом Семеном Вітиком, оскільки критично ставився до окремих положень аграрної реформи, яку планували проводити у Східній Галичині [43, с. 160–163].

Загалом Г. Хомишин прагнув до співпраці з представниками різних партій, проте не погоджувався з вимогами партійних лідерів мінімізувати вплив Церкви на суспільство. Підтримуючи створення незалежної Української держави, єпископ був прихильником наскрізної участі Церкви в процесах державотворення. Він неодноразово вступав у полеміку із представниками УНДП, УРП та УСДП [43, с. 170–171]. У січні 1919 р. єпископ Г. Хомишин оприлюднив пастирське послання, у якому критикував бажання окремих політиків локалізувати суспільну діяльність Церкви: «Бо під тим зглядом дають ся чути глухі і дуже небезпечні кличі, як: розділ Церкви від держави, усуненє науки релігії зі школи, а настрій проти духовенства став ся чужій або неприхильний, а подекуди впрост ворожий. В кількох місцевостях викинено священників з парохій, старшина громадська диктує права священникам, мішає ся до внутрішнього заряду церковного, а в иньшій знов парохії замкнено церков і віддано ключі паламареві. Се прояви справді дуже сумні і зловіщі?» [41, с. 1; 44, с. 1–2].

Навесні 1919 р. єпископ Г. Хомишин більш стримало ставився до співпраці з діячами ЗУНР, оскільки не погоджувався з проєктом проведенням земельної реформи її урядом у квітні 1919 р. Згідно зі змістом закону передбачалася націоналізація церковних земель, які були одним із основних джерел прибутку парафіяльних громад. Також єпископ критикував освітні реформи ЗУНР, які суттєво звужувала присутність духовенства у навчальних закладах та посилювали державний контроль над школами. Натомість Г. Хомишин відстоював право Церкви мати власні навчальні заклади та впливати на програму

навчання у державних школах. Він застерігав, що державна монополія перетворить освіту на інструмент політичної пропаганди [43, с. 75; 45, арк. 2].

У травні 1919 р. з ініціативи митрополита А. Шептицького та під керівництвом Г. Хомишина у Станіславові було проведено з'їзд духовенства, на якому відбулося обговорення актуальних національних справ та визначення одностайної позиції присутніх щодо підтримки ЗУНР [31, арк. 2; 44, с. 1–2; 45, с. 5].

У серпні 1919 р. керівництво ГКЦ підготувало офіційне звернення до делегатів Паризької мирної конференції. Через графа Михайла Тишкевича єпископат намагався привернути увагу світової спільноти до критичного становища українців. Єпископи вимагали негайного припинення насильства з боку польської армії, яке проявлялося у руйнуванні церков, переслідуваннях духовенства та вбивства цивільного населення. Документ містив протест проти масових арештів священників і закриття українських освітніх, культурних та економічних осередків. Ієрархи наполягали на зменшенні державного втручання у релігійне життя, вважаючи, що Церква має розвиватися незалежно від політичної кон'юнктури. Вирішальним фактором стабілізації ситуації духовенство вважало чітке юридичне визначення статусу ГКЦ, що стало б фундаментом для її подальшого відродження [46, с. 31–32].

Перебіг польсько-радянської війни влітку 1920 р. безпосередньо зачепив східногалицькі землі, частина яких (16 повітів) опинилася під владою самопроголошеної Галицької Соціалістичної Радянської Республіки. Діяльність Галицького революційного комітету, очолюваного В. Затонським, була спрямована на нівелювання впливу ГКЦ: декрети комітету обмежували статус Церкви, а священники перебували під наглядом каральних структур як ідеологічно ворожі особи. Після реінтеграції Східної Галичини до складу Республіки Польща, згідно з Ризьким договором 1921 р., польська адміністрація відновила тиск на українську спільноту. Документальні джерела, зокрема звіти станіславівського воєводи за 1922 р., фіксують факти масових переслідувань

духовенства, від яких постраждало понад 600 греко-католицьких священників [46, с. 33–34].

На відміну від більшості українських політичних та релігійних діячів того часу, Г. Хомишин не поділяв радикальних антипольських настроїв. Він вважав, що в умовах перебування під владою Республіки Польща українці мають шукати компроміс і розвивати конструктивну співпрацю із владою. У своїй праці «Про візантійство» Г. Хомишин писав: «Наша ситуація вимагає не конфронтації, а пошуку спільних інтересів з поляками як представниками західної цивілізації, до якої ми історично належимо» [47, с. 42, 143]. Однак такий підхід викликав гостру критику з боку національно орієнтованих українських діячів, які звинувачували єпископа у відступництві від національних інтересів. Однак Г. Хомишин керувався переконанням, що тільки через зближення із західноєвропейською цивілізацією, представленою в регіоні польською культурою, українці зможуть протистояти загрозі з боку «східного більшовизму» [48, с. 37].

У 1931 р. єпископ Г. Хомишин опублікував пастирський лист «Про політичне положення українського народу в польській державі», у якому писав, що українці зазнали поразки у 1918–1923 рр. через те, що не погоджувалися на пропозицію країн Антанти щодо автономії Східної Галичини у складі Республіки Польща [49]. Водночас такий критичний погляд єпископа дисонував із трагічною реальністю того часу. Втрата власної державності призвела не лише до політичного фіаско, а й до системних переслідувань українців. Політика «пацифікації» та масові арешти української інтелігенції у 1930-х рр. засвідчили, що без суверенної держави народ опинився у стані беззахисності перед асиміляційним польським тиском. Таким чином, поки Г. Хомишин шукав причини поразки державності у дипломатичних помилках минулого, українське суспільство вже гостро відчувало на собі наслідки цього стану через закриття шкіл, запровадження репресій щодо лідерів національного руху, обмеження прав і свобод громадян та ГКЦ зокрема. Проте Г. Хомишин керувався переконанням, що тільки через зближення із західноєвропейською цивілізацією, представленою

в регіоні польською культурою, українці зможуть протистояти загрозі з боку «східного більшовизму» [50, с. 204–209].

Перша світова війна, польсько-українське протистояння, радянсько-польська війна спричинили майнові та кадрові втрати для ГКЦ. Польська влада використовувала агресивні методи встановлення свого впливу, зокрема знищувала церковне майно, арештовувала священників, активних віруючих з метою залякування та спонукання до переходів у латинський обряд. Подібні заходи мали сприяти побудові моноконфесійної та мононаціональної держави [51, с. 231–263].

Політичні погляди єпископа Г. Хомишина формувалися в контексті складних реалій міжвоєнного періоду. Після поразки українських визвольних змагань та включення Східної Галичини до складу Республіки Польща єпископ виступав за пошук компромісу та нормалізацію відносин з польською владою [46, с. 33–34].

У 1930-х рр., коли загострилося українсько-польське протистояння, Г. Хомишин засуджував радикальні дії українських націоналістів, вважаючи, що вони лише провокують репресії з боку польської влади. Натомість він закликав до легальних форм політичної боротьби та діалогу [47, с. 58–59].

Позиція Г. Хомишина щодо участі Церкви в усіх сферах суспільного життя Східної Галичини, зокрема освіти, викликало гостру критику з боку українських національних кіл, особливо представників ОУН. Однак Г. Хомишин послідовно відстоював свою точку зору, вважаючи, що в тогочасних геополітичних умовах саме союз із країнами Заходу, які у регіоні були представлені Республікою Польща, є найбільш перспективним для українського майбутнього. Згодом у праці «Два Царства» (1934 р.) владика писав: «Наш ворог – не польський народ як такий, а безбожницький матеріалізм і націоналізм, що роз'їдають душі обох наших народів. Лише на основі християнських цінностей можливе примирення та співпраця» [52, с. 45–48].

Паралельно сформувалися альтернативні думки на діяльність Г. Хомишина. Певна частина діячів підтримувала позицію єпископа, а інша –

критикувала. Перша група була представлена переважно діячами урядових кіл, які розвивали ідеї лоялізму та намагалися розв'язати «українське питання» шляхом встановлення компромісу між українцями та польською державою. На відміну від А. Шептицького, Г. Хомишин здавався цим політика більш поміркованою особою в питаннях української державності. Послідовно підтримував ідеї єпископа Г. Хомишина про цивілізаційне зближення українців і поляків, зокрема, дипломат і політик граф Ян-Станіслав Лось². У лютому 1932 р. граф написав лист до міністра уряду Республіки Польща, в якому інформував про діяльність єпископа Станіславівського та політичні настрої серед української інтелігенції. Зокрема, він вказував, що завдяки Г. Хомишину було організовано український консервативний осередок католицького спрямування. Його метою було встановлення та підтримка тісного контакту з консервативною групою польських діячів та урядом. Граф зазначав, що «...Та група, безумовно, стоїть на платформі активної лояльності щодо Речі Посполитої, її дух (бо про програму ще передчасно говорити) – католицький і консервативний» [53, с. 151–152]. Й далі повідомляв, що це угруповання виникло за сприяння польських діячів, зокрема міністра Яна Бобжинського, його помічників – д-ра Погоновського і п. Пайгерта, воєводи п. Ягодзінського. Про Г. Хомишина він говорив як про «найкращу постать серед єпископату обох обрядів на терені Речі Посполитої» [53, с. 150–152; 180–187].

Друга група, критиків Г. Хомишина, була представлена українськими політичними і громадськими діячами, а також греко-католицьким кліром. У травні 1931 р. єпископ-помічник Львівський Іван Бучко надіслав офіційний лист на ім'я секретаря Конгрегації для Східної Церкви кардинала Луїджі Сінчеро. У

² Лось Ян-Станіслав (1890–1974 рр.) – польський політик, дипломат, публіцист, історик, речник польсько- українського порозуміння, прихильник автономного статусу Східної Галичини в складі Польщі. Провадив листування з українськими діячами, зокрема – з єпископом Г. Хомишином. Він вважав, що сильна Польща неможлива без розв'язання «українського питання». Я. Лось виступав за надання українцям широких прав, підтримував ідею української державності Східної України (як буфера проти СРСР) і був прихильником угоди з поміркованими українськими силами, зокрема УНДО.

документі було детально проаналізовано природу внутрішньоцерковної напруги в Східній Галичині, спричиненої концептуальними розбіжностями між митрополитом А. Шептицьким та станіславівським єпископом Г. Хомишиним. Автор листа інкримінував Г. Хомишину вороже ставлення до візантійського обряду та цілеспрямовану дискредитацію курсу на східну традицію (візантинізацію), якого дотримувався митрополит. І. Бучко аргументував, що радикальна позиція станіславівського ординарія стає інструментом у руках православної контрпропаганди. Зокрема зазначалося, що православний митрополит Діонісій (Валединський) готував пастирське послання, використовуючи риторику Г. Хомишина як доказ того, що Святий Престол нібито вороже налаштований до східного обряду [54, арк. 1–2].

У зверненні до кардинала Сінчеро єпископ І. Бучко висловив протест проти низки дій Г. Хомишина, зокрема: безпідставної критики часопису «Нива»; намагань таврувати прихильників східного обряду як «лютих антилатиністів». І. Бучко звинувачував єпископа у надмірній протекції ЧСВВ на противагу редемптористам та єзуїтам східного обряду. На думку автора листа, василіяни, попри місіонерські успіхи, перебували під надмірним впливом польського латинського середовища, а їхнє негативне ставлення до інших згромаджень було викликане заздрістю через популярність останніх серед вірян. Окрему увагу І. Бучко приділив питанню медійної дезінформації. Він наголосив, що польська та українська преса активно тиражували наратив про нібито пряму інспірацію дій Г. Хомишина з боку Святого Престолу. Єпископ застерігав, що такі чутки дестабілізують ситуацію, і закликав Святий Престол виступити з «миротворчим словом». Такий крок мав би офіційно підтвердити підтримку лінії А. Шептицького, захистити його від персональних нападів та припинити маніпуляції з боку Г. Хомишина, який намагався суб'єктивно представити діяльність митрополита [54, арк. 3–4].

Нові тенденції у розвитку польсько-українських відносин розпочалися після приходу до влади в Республіці Польща Ю. Пілсудського, який проголосив режим «санації» та посилив контроль за українським національним рухом (1926–

1935 pp.) [55, с. 120–128]. «Пацифікація» передбачала арешти та суд над українцями, які вели активну політичну та суспільну діяльність, а також польська влада посилила контроль за діяльністю ГКЦ, зокрема й єпископа Г. Хомишина [56, с. 91–97]. У 1930 р. у Станіславові відбулися ревізії в о. І. Горняткевича, адвоката д-ра Ю. Олесницького, професорів О. Левицького, д-ра С. Никифоряка, Ю. Чайківського, О. Целевича, д-ра І. Велигорського, п. Костецької, п. Макової та інших. В Угорниках було заарештовано священників Мирона і Богдана Ганушевського. Ревізії було проведено теж у о. Стефановича (парох с. Кути), о. Гаврилюка (пароха с. Тишковець, біля Надвірної), о. Німого (пароха в Скоморохах Старих), о. Березовського (с. Білобerezці), о. В. Григорчука (с. Рибно) [57, арк. 1–8; 58, с. 1].

Радикалізм польської влади, застосування репресій щодо українців Галичини, Волині, Холмщини та Підляшшя підняв хвилю опору з боку української меншини. Вперше з критикою владної політики публічно виступив єпископ Г. Хомишин. У жовтні 1930 р. у часописі «Нова Зоря» було розміщено його пастирський лист «Духовенство і світська влада». У посланні єпископ проаналізував чинні правові норми та адміністративну практику, наголошуючи на перевищенні повноважень державних органів щодо церковних інституцій. Зокрема, й обґрунтовував позицію щодо ведення метричних книг і вказував, що це має виконувати духовенство без втручання державної адміністрації. Г. Хомишин зазначав, що адміністративна влада не має права самовільно вилучати церковні документи без згоди Єпископського Ординаріату. Він вказував, що відповідальність за виконання адміністративних розпоряджень лежить не лише на окремих священниках, а, насамперед, на церковному керівництві. Загалом у посланні Г. Хомишина наскрізною ідеєю проходить прагнення зберегти інституційну автономію ГКЦ в межах правової держави. В документі єпископ засудив антиукраїнські дії поляків та відзначив, що миряни й духовенство мають повне право реагувати гідним способом на утиски та захищати свою честь і гідність [59, с. 1–2].

Лист Г. Хомишина був спровокований скаргами священників на те, що державні органи влади наклали штрафи за ведення метрикальних книг та кореспонденції українською мовою. З приводу цих утисків єпископ писав: «Кожний душпастир провадячий метрики ще й тому, не є виключно державним урядником, бо він не є іменований через державну власть спеціально на той уряд, не складає ніякої присяги на той уряд, не віддається виключно сему урядови, ані не отримує платні, яка б йому запевнювала цілковите удержання з титулу сего його уряду. Примічається, що платня, яку тепер платить Держава священикам, не є ані винагородженням за провадження метрик, ані навіть платнею пароха, тільки еквівалентом за забрані державою церковні добра» [59, с. 1–2].

4 жовтня 1930 р. у Львові відбулася конференція єпископату за участю митрополита А. Шептицького, єпископів Й. Коциловського та Г. Хомишина. Архієреї обговорили актуальний стан справ, засудили політику «пацифікації» та провокації польських посадовців. Фіналом конференції стало написання спільного пастирського листа до духовенства і вірних, який був конфіскований урядом. У відповідь на дії влади єпископи надіслали меморіал до Святого Престолу, в якому повідомили про репресії щодо духовенства та української спільноти з переліком конкретних фактів та випадків [60, с. 191–198].

У лютому 1931 р. Г. Хомишин оприлюднив пастирський лист «Про політичне положення українського народу в польській державі». Наступного 1932 р. було вдруковано його працю «Українська проблема». Пастирський лист мав виражений суспільно-політичний характер, у якому єпископ проаналізував політичне та суспільне становище українського населення в Республіці Польща. В обох документах автор розглядав становище українців крізь призму християнської соціальної доктрини, поєднуючи морально-етичну оцінку з елементами політичного аналізу. Єпископ вважав, що причиною, яка спровокувала україно-польське протистояння після включення Східної Галичини до складу Республіки Польща була відсутність реальних механізмів забезпечення національної рівноправності. На його думку, це проявлялося в систематичному порушенні прав українського населення, зокрема у сфері мови,

освіти, культури та місцевого самоврядування. Репресивні заходи в 1930-х рр. з боку польської влади не лише погіршили україно-польські стосунки, а також сприяли зростанню симпатій до ідей та діяльності ОУН [61, с. 76]. У той же час у листі до А. Шептицького від 2 травня 1932 р. станіславівський владика певною мірою дорікав митрополиту за надто поблажливе ставлення до націоналістів [62, арк. 10, 11].

Згодом, аналізуючи цей період у праці «Два царства», Г. Хомишин покладав усю відповідальність за поширення ідеології ОУН серед українців на митрополита А. Шептицького. Єпископ писав: «І тут якраз було головне завдання Митрополита, котрий був уважаний за батька народу. Він повинен був зайняти рішуче становище і видячи, як діти заводять кровавий танець, повинен був з розпростертими руками стати перед ними і закликати сильним і рішучим голосом: так не може бути, бо то карколомна і шалена забава, котра приводить до загибелі!» [52, с. 150–160; 63, с. 84–88]. На його думку, митрополит А. Шептицький не зміг об'єднати духовенство, єпископат, інтелігенцію, сформулювати засади «здорової і розумної політики» та «заявити лояльність для польської держави, а zarazом поставити конкретні домагання для українського народу» [52, с. 115]. Пасивне споглядання «терористичних боївок», з точки зору Г. Хомишина, було опосередкованим сприянням терористичним актам³, які здійснювали члени ОУН. «Та єресь націоналізму захопила й наш нарід, – писав він, – і дійшла майже до ідолопоклонства. «Нація понад все», а вже ласку робимо

³ Суспільно-політичне середовище Галичини міжвоєнного періоду, в якому здійснював своє єпископське служіння Г. Хомишин, було позначене крайнім політичним напруженням, що виявлялося зокрема у резонансних терористичних акціях членів ОУН – вбивстві польського політика і прихильника українсько-польського порозуміння Тадеуша Голувка (1931 р.), українського громадського діяча Михайла Бачинського (1932 р.), якого організація звинувачувала у колабораціонізмі, а також директора Львівської академічної гімназії Івана Бабія (1934 р.). Кульмінацією цієї хвилі політичного насильства стало вбивство міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького у 1934 р. — найгучніша терористична акція ОУН міжвоєнного періоду, що спричинила масові репресії польської влади проти українського населення Галичини. Саме на тлі цих трагічних подій єпископ Г. Хомишин у своїх пастирських листах і посланнях послідовно засуджував будь-які форми політичного насильства, закликаючи українську молодь до морального самовдосконалення і відстоювання національних інтересів засобами духовного, а не збройного спротиву.

Богу, коли положимо ім'я Бога на другім місці: «Нація і Бог». Ми поставили нашу правду понад правду Божу, або як Апостол Павло каже: «Перемінили істину на лож» (Рим. I. 25). У нас має значіння національна совість» [52, с. 330; 64, с. 213; 65, арк. 12–13].

У 1933 р. єпископ Г. Хомишин дав інтерв'ю українським та польським часописам. Він наголошував, що польська влада та українське суспільно можуть врегулювати свої стосунки за умови певних взаємних поступок. Він засуджував терор і насильство. Проте вважав, що польське керівництво повинно продемонструвати повагу до національних прав українців. Критичне ставлення Г. Хомишина до ОУН пояснювалося і тим, що націоналісти, на думку владики, відкидали необхідні для творення держави релігійні засади [66]. У приватному листуванні з О. Назаруком єпископ досить гостро оцінював противників польсько-українських компромісів, називаючи їх «збандеризована візантійська гордість» [21, арк. 20–31; 67, с. 23–27].

Позицію єпископа щодо нормалізації україно-польських взаємин критично оцінили представники української інтелігенції. Представники УНДО дотримувалася думки, що написаний Г. Хомишиним пастирський лист «Про політичне положення українського народу в польській державі» може неправильно потрактувати польська сторона та поширюватиме невігідні для української сторони «мирні» ідеї. Хибною для української спільноти вважали позицію єпископа також часописи «Новий час» та «Громадський голос». У статтях про єпископа автори акцентували увагу читачів на відсутності у владики Г. Хомишина ідеї захисту українських національних інтересів та наявності дружніх стосунків з польськими єпископами, інтелігенцією [49, с. 13–18].

Повністю дискредитовано діяльність єпископа було в брошурі «Єпископ Григорій Хомишин як «спаситель народу». Вона з'явилася завдяки ініціативі та фінансуванню часопису «Новий час». Автори назвали Г. Хомишина «лжепророком», «духовним Махном», «шкідником», що «знеславляє наш нарід, наше духовенство» [68, с. 10–15]. У виданні зазначалося, що єпископ, не підтримуючи національні українські сили, послаблює шанси українців на гідне

становище загалом у Республіці Польща. У березні 1933 р. польські органи влади заборонили поширення цієї брошури, обґрунтовуючи, що її зміст лише поглиблює українсько-польське протистояння [68, с. 16–19].

Варто згадати, що в пресі з'являлися також публікації на захист позиції єпископа Г. Хомишина. У грудні 1931 р. на сторінках «Нової Зорі» було надруковано статтю «Українська тромтадратія» (тут голослівність), у якій вказувалося, що заклики єпископа спрямовані на зміцнення нації через внутрішню роботу. Автор вказував, що будь-які радикальні заклики до терористичної діяльності є шкідливими та можуть призвести до нових репресій та арештів [69, с. 1–2; 70, с. 345–347].

У травні 1932 р. Г. Хомишин повідомляв у листі до А. Шептицького, посилаючись на ватиканські кола, що представники українських «національних терористів» мали намір вбити станіславівського єпископа. Ймовірно наявність такої інформації була пов'язана з масовими арештами польською поліцією членів ОУН. Також єпископ вказував, що посиленню агресії націоналістів щодо нього могла сприяти публікація митрополита в часописі «Мета» під заголовком: «Український Католицький Союз і політика». У статті, на думку єпископа Г. Хомишина, А. Шептицький висловили підтримку діям «українських національних екстремістів» [62, арк. 34, 40; 71, с. 23–27]. Свої міркування щодо замаху на нього єпископ також повідомляв листом О. Назаруку в травні 1932 р. [25, арк. 46, 48].

Все більш радикальні дії діячів ОУН щодо прихильників польсько-українських компромісів підштовхнули єпископа призупинити тісні контакти із польськими консерваторами. Про це єпископ писав до О. Назарука в жовтні 1933 р. Єпископ радив не розміщувати статті окремих польських діячів, оскільки вважав, що ці публікації негативно вплинуть на репутацію духовенства та самого Г. Хомишина. Варто також згадати про напад на О. Назарука, про який згадувалося у листі Г. Хомишина до О. Назарука у 1934 р. [72, с. 29–40].

У листопаді 1934 р. апостольський візитатор, посилаючись на розмову з О. Назаруком повідомляв Г. Хомишину про напружені стосунки між

«консервативним» осередком у Станіславові та більш «ліберальнішим» у Львовом. В основі розмови був конфлікт між двома священниками – о. Полінським, який публікував статті в часописі «Нова Зоря», та іншого священника, який відстоював пріоритети національного характеру, дописуючи статті в часописі «Нива». Єпископ радив О. Назаруку припинити публікацію статей, які можуть викликати критику національних сил. Також рекомендував пояснити візитаторові, що конфлікт між священниками не має приватного характеру, а відображає протистояння в самій Церкві: «Львів майже всюди добру ініціативу Станіславова нищить, щоби ніщо позитивного не створити» [25, арк. 82].

Позицію єпископа Г. Хомишина щодо нормалізації стосунків між поляками та українцями греко-католицьке духовенство єпархії сприймало неоднозначно. Наприклад, на з'їзді священників Городенського деканату у жовтні 1934 р. (присутні були о. Комарницький, о. Лабач, о. Корошевський, о. Корбутяк, о. Стрілчик, о. Попович, о. Осадець, о. Кнігинський, о. Гавдюнук, світська інтелігенція) більшість учасників критично поставилися до пропольської діяльності Г. Хомишина. Подібні настрої у висловлюваннях священників спостерігалися на з'їзді духовенства у с. Поточок Городенківського повіту. Священник Мелимука із с. Чорнолізців зачитував присутнім окремі уривки з пастирського послання Г. Хомишина «Про політичне положення українського народу в польській державі» [73, с. 101–104].

Впродовж 1930-х рр. репресії польської влади щодо священників, які мали проукраїнську позицію, у єпархії лише посилювалися. Антидержавною вважалася діяльність такого характеру: проукраїнські висловлення в промовах на богослужіннях, відправа молебні за українськими військовими, заповнення прізвищ в метричних книгах українською мовою. Зокрема, серед звинувачених та засуджених були вікарій м. Коломия о. Михайло Кисіль, о. Володимир Березюк з с. Бабче Надвірнянського повіту, о. Володимир Величковський зі Станіславова, парох Володимир Винявський з с. Іванківки [74, с. 92–105]. У лютому 1939 р. Г. Хомишин написав пастирський лист «Про завдання

священничого стану в Святій Католицькій Церкві», в якому звинуватив українську інтелігенцію в політичній недалекоглядності [75]. Він важко переживав невдачу свого політичного виступу, неприйняття громадськістю програми українсько-польського порозуміння. Розумів, що як єпископ певною мірою скомпрометував себе у галицько-українському суспільстві [76, арк. 2].

Отже, після розпаду Австро-Угорщини єпископ Г. Хомишин підтримував створення незалежної української держави, проте займав консервативні позиції, остерігаючись соціалістичних впливів. Його погляди зазнали змін, коли Галичина була включена до складу Республіки Польща. Г. Хомишин не поділяв радикальних антипольських настроїв й закликав розвивати конструктивну співпрацю із польською владою. Фактично він обґрунтовував альтернативний підхід до вирішення міжнаціональних проблем, базований на принципах християнського гуманізму та європейської інтеграції. Проте більшість української спільноти не поділяла його переконань та не підтримувала його діяльність в умовах агресивної польської політики, спрямованої на розбудову мононаціональної та моноконфесійної держави.

2.2.2. Політичні проєкти єпископа Г. Хомишина

З метою проведення українського просвітницького руху в християнському дусі та протистояння поширенню атеїстичних і комуністичних впливів у 1925 р. з ініціативи Г. Хомишина було створено УХО [1, с. 59]. Перший з'їзд партії відбувся 4 серпня 1925 р. у Львові в приміщенні греко-католицької семінарії під головуванням о. Теодозія Галущинського. Варто зауважити, що Г. Хомишин мав своєрідний патронат над цією організацією та активно впливав на її стратегічні рішення. В засіданні взяли участь о. Т. Галущинський (ЧСВВ, ректор), о. Д. Стек (крилошанин Станіславівської Капітули), о. М. Дороцький (декан Белзький), о. Ю. Плешкевич (парох Устя Зеленого), о. М. Хмільовський (директор приватної гімназії в Золочеві), о. О. Малиновський (з Жукова, виконував обов'язки

секретаря засідання), о. Д. Маркевич (ЧСВВ у Львові), о. Т. Горникевич (парох Сихова), о. М. Коритко (парох Халосєва), о. Й. Мартинович (парох Гійська, виконував обов'язки голови зборів) [77, с. 108–109]. Присутні на засіданні обрали Тимчасовий Організаційний Комітет з правом кооптації, затвердили план створення часопису [78, с. 7].

У «Правильнику для організаторів і мужів довіря» були окреслені функції керівників осередків УХО в своїх місцевостях (повітові, районні, сільські). Організатори відповідали за інформування членів УХО про зміни в обіжниках та розпорядженнях Секретаріату, організацію участі членів у зборах щодо обговорення актуальних суспільних та релігійних питань, заохочення до передплати і читання корисної літератури, збирання членських річних внесків тощо [79, с. 10–16].

На початку жовтня 1925 р. було організовано Ширший організаційний Комітет. У звіті зазначалося, що УХО є громадською організацією й не братиме участі у виборах, проте не виключено, що згодом, за умов підтримки громадськості, можуть зорганізувати політичну групу [80, арк. 4]. 3 грудня 1925 р. у Станіславівській семінарії на нараді УХО вирішувалося питання про заснування осередку цієї організації в Станіславо́ві. Більшість організаційних функцій по утворенню УХО в Станіславо́ві та повітах виконували представники греко-католицького духовенства, серед яких були о. Д. Стек в Богородчанах, о. І. Луцик в Надвірній; о. О. Русин та о. М. Капустинський в Коломиї; о. Й. Проць в Снятині; о. В. Комаринський в Городенці; о. Й. Малицький в Борщеві. Польська влада стежила за розвитком УХО. У донесеннях повітових старост повідомлялося, що станом на грудень 1925 р. осередки організації були створені у Снятині, Долині, Калуші, Печеніжині [1, с. 60, 81, арк. 1–5].

Узимку 1926 р. при УХО була заснована її студентська філія – УСХО. Головою нової організації було обрано студента-філософа Івана Гладилевича, а 7 лютого одноголосно обрано членом Центрального комітету організації [82, с. 7]. УХО підтримувала стосунки з діячами УНДО на чолі з В. Бачинським, які відстоювали ідею автономію Галичини під владою Республіки Польща.

Співпраця з УНДО дала можливість збільшити кількість учасників УХО. Проте у листопаді 1926 р. партія УНДО перейшла до державницьких прагнень, а автономіста В. Бачинського виключили з партії. Від цього часу співпраця між УНДО та УХО стала більш поміркованою. Для перетворення УХО в більш потужну клерикальну партію необхідна була участь у ньому досвідчених професіоналів. Відтак до Центрального комітету увійшов О. Назарук [81, арк. 5; 83, с. 109–113].

У січні 1928 р. до складу УХО увійшли Степан Томашівський, Володимир Охримович, а головним редактором часопису «Нова Зоря» став О. Назарук. Варто зазначити, що у березні 1928 р. на виборах до польського сейму та сенату представники УХО підтримували УНДО, оскільки це була єдина партія, яка, як вони вважали, не відійшла від католицьких засад. У травні 1928 р. єпископ Г. Хомишин на зборах священників Станіславівської єпархії заявив про намір реорганізувати УХО в політичну партію [1, с. 67].

У межах політичної концепції Г. Хомишина та ідеології УХО особливе місце посідала вимога моральної цілісності народних обранців. Кандидат у посли повинен був володіти не лише теоретичними знаннями та фаховою кваліфікацією, а й керуватися християнською етикою в усіх сферах життєдіяльності, мати бездоганну репутацію. Згідно з програмними настановами організації, справжній представник народу мав демонструвати повну відповідність між публічними заявами та приватним життям, уникаючи «подвійної етичної бухгалтерії». Окремим аспектом цієї візії було визнання політичної рівноправності жінок. Наголошувалося, що жінка-посол може бути ефективною у законодавчій діяльності, зокрема у питаннях захисту материнства, опіки над дітьми та публічної моралі за умови її глибокої релігійної свідомості та вірності інституту християнського подружжя. Таким чином, політична лінія УХО передбачала підтримку лише тих кандидатів від партій, чий світогляд відповідав догматами Католицької церкви [82, с. 7].

Стосунки між митрополитом А. Шептицьким і єпископом Г. Хомишиним через розбіжності на шляхи розвитку ГКЦ завжди були непростими. Проте вони

ще більше загострилися після створення партії та організації з ініціативи Г. Хомишина. У вересні 1930 р. під керівництвом єпископа Станіславівського було засновано УКНП. До її складу входили: О. Саяк – голова, заступниками були Е. Барановський, С. Снігурович, М. Галушинський; Р. Гайдук (секретар), о. Й. Раковський, о. П. Голинський, О. Мельникович, М. Янович [83, с. 109–114]. Програмні засади УКНП формувалися на основі ідей О. Назарука, які були висвітлені у праці «Ідеологічні основи Української Католицької Народної партії». Певні аспекти організації держави було запозичено з державотворчої концепції С. Томашівського, яка мала за основу дуумвірат монархічної влади та ГКЦ, нормалізацію українсько-польських взаємин [84, с. 97–101; 85, арк. 10–12]. У жовтні 1930 р. була обнародована програма нової партії, що визначалася широкою автономією Галичини у складі Республіки Польща [86, с. 1–2]. Водночас у програмі підкреслювалася пріоритетна роль Католицької Церкви. УКНП відмовилася від співпраці з УНДО, УСДП, УСРП для організації спільного виборчого округу на парламентських виборах 1930 р. Незважаючи на вподобання єпископа Г. Хомишина, окремі представники духовенства Станіславівської єпархії співпрацювали з різними політичними силами. Більшість українського населення не надто підтримували УХО та ідеї про автономію Галичини у Республіці Польща. Своєю чергою в жовтні 1930 р. митрополит А. Шептицький оголосив про утворення організації УКС, який мав свій друкований орган часопис «Мета». УКС підтримував діяльність УНДО та був більш популярним серед українців, ніж УКНП [87, с. 372–377].

У квітні 1932 р. у зв'язку з малочисленністю УКНП, Г. Хомишин запропонував перейменувати партію в УНО. Остання пропагувала ідеї християнського консерватизму та лояльного ставлення до польської держави. Програма партії передбачала досягнення національно-культурної автономії українців у межах Польщі. Зазначимо, що в листопаді 1933 р. було обрано новий провід організації. Головою УНО став адвокат зі Станіслава Іван Волянський. Суддю Євгена Барановського та купця Северина Снігуровича обрали заступниками [88, с. 424, 425].

Попри вдавану ідеологічну монолітність партії її члени мали відмінні погляди на окремі політичні події. Про це свідчить конфлікт в УНО у 1935–1936 рр., який виник через питання співпраці з волинською парламентською групою та участі католицької організації в політиці. 1 грудня 1935 р. Головна Управа УНО у Станіславові схвалила ідею об'єднання галицьких та волинських послів і сенаторів. У часописі «Нова Зоря» це рішення подавалося як одноголосна ухвала. Серед членів УНО розгорівся конфлікт, який спричинив непорозуміння і публічні звинувачення. Частина діячів УНО (Р. Лободич, О. Назарук) і єпископ Г. Хомишин вважали необхідним створення спільної галицько-волинської української парламентської репрезентації задля національної консолідації. Проте була інша частина діячів, як наприклад І. Волянський, який не визнавав такого рішення та поділяв позицію тих членів УНО, які були проти співпраці галицьких і волинських парламентаріїв. Як наслідок, внутрішній конфлікт став причиною зміни складу УНО та переорієнтації у бік монархізму та консерватизму [77, с. 148–154].

4 листопада 1937 р. в газеті «Нова Зоря» було опубліковано пастирське звернення Г. Хомишина «Про діяльність священика в світських установах». Єпископ критикував надто активну позицію священників політичних питаннях. На його переконання політизація духовенства не сприяла належному виконанню душпастирських обов'язків. Частина священників влаштовувала в своїх оселях осередки світських установ, проводили наради, зустрічі тощо. У тогочасній пресі згадувалися випадки, коли окремі парафіяльні священники після богослужінь збирали кошти на народні потреби, не конкретизуючи на що саме [89, с. 45–48; 90, с. 4–5].

Це пастирське послання Г. Хомишина отримало підтримку від Апостольського нунція архієпископа Ф. Кортезі, який висловив її у відкритому листі до єпископа. Архієпископ наголошував, що греко-католицькі священники не повинні брати активної участі в політичних справах, натомість на перш місце мають ставити виконання своїх душпастирських обов'язків та працювати задля поширення католицьких ідей [77, с. 154–156]. У зверненні Апостольського

нунція до єпископа Г. Хомишина, окрім підтримки рішень владики, зазначалося: «Клир стоячий понад всякі партії, має ужити в своїм ревнуванню всіх сил, щоби узгіднити методи святої служби з потребами і домаганнями нинішньої суспільности, при захованню святої науки Євангелія і глибоко утвердивши в умі і душі суспільні принципи Церкви [91, с. 3–4].

Світова економічна криза наприкінці 1920-х рр. була відчутною на території Східної Галичини, українці переживали зменшення прибутків, зубожіння тощо. На тлі кадрової політики польського уряду, яка переважно призначала на керівні адміністративні посади в регіоні етнічних поляків, та нав'язування «осадництва» в межах аграрної реформи загострилися польсько-українські конфлікти. Відтак все більше зростала кількість симпатиків ОУН, яка була заснована у 1929 р. Євгеном Коновальцем [88, с. 169, 170, 178]. У звітах станіславівського воєводи від 11 січня 1927 р. до Міністерства віросповідань і просвіти у Варшаві зазначалося, що близько 90% греко-католицького духовенства ігнорували розпорядження польської влади. Зокрема, у Богородчанському, Печеніжському, Снятинському, Станіславівському повітах священники не згадували у молитвах Республіку Польща та її президента. У наступних донесеннях воєвода вже вказував конкретні прізвища – Михайла Ганушевського та Миколи Лубовича з Надвірнянського повіту [1, с. 65].

Таким чином, конфлікт Г. Хомишина із середовищем інтелігенції засвідчує, що владика залишався послідовним у визнанні надприродної місії Церкви, яка, на його думку, не повинна підпорядковуватися жодній політичній парадигмі, навіть якщо вона є національною за змістом. Це підтверджує його відданість принципам, а не настроям часу. Свої політичні переконання єпископ аргументував у повчальних творах.

Найвідомішою працею єпископа є книга «Два царства», завершена у 1944 р., напередодні арешту [52]. У праці він проводив чітке розмежування між «Божим царством» – Церквою, і «земним царством» – політикою. Цей твір є не лише богословським трактатом, а й свідченням внутрішньої боротьби, яку переживала Церква в часі міжвоєнної політичної напруги та ідеологічного

розколу. Автор закликав до духовної пильності, апелюючи до совісті духовенства та вірних. На наше переконання, працю «Два царства» варто розглядати як теологічно-політичний маніфест, спрямований на збереження чистоти віри в умовах ідеологічного наступу, спровокованого політикою польського уряду та вимогами суверенного права на державність з боку українських партій. Праця водночас і програмна, і сповідальна, бо демонструє особистий внутрішній спротив владики світській логіці сили, яка загрожувала еклезіальній істині.

2.2.3. Освітні заклади та діяльність молодіжних організацій у Станіславівській єпархії

Особливої уваги єпископ Станіславівський Г. Хомишин надавав роботі з молоддю. Він вважав, що незріла свідомість молодих людей могла бути спотворена антиклерикальними ідеями різноманітних політичних партій та громадських організацій. Їх діяльність, на думку Г. Хомишина, не відповідала морально-етичним канонам Церкви [92, с. 5–12].

Важливим свідченням зусиль греко-католицької ієрархії щодо відновлення кадрового складу ГКЦ та освітньої інфраструктури в повоєнний період є розпорядження єпископа Григорія від 15 січня 1918 р. про відкриття Станіславівської духовної семінарії. У документі акцентується увага на надзвичайних економічних труднощах («нечувану дорожню») та проблемах із продовольчим забезпеченням («апровізацією»), спричинених наслідками ворожої інвазії. Для функціонування закладу єпископ запровадив систему фінансової солідарності: кожна парафія зобов'язувалася сплачувати щорічний податок (від 20 до 40 корон) на утримання семінарії; було введено оплату навчання для вихованців із заможних родин. Також єпископ зобов'язував духовенство сприяти натуральним поставкам продуктів (збіжжя, крупи, картопля), що ілюструє критичний стан тогочасного ринку та прагнення

єпархіального управління забезпечити життєдіяльність семінарії в умовах дефіциту та інфляції [93, арк. 3–6; 94, арк. 2].

Станіславівський єпископ Г. Хомишин мав власну стратегію організації співпраці з громадськими організаціями. Він не лише реформував систему навчання в семінаріях та запровадив обов'язкові курси для сільської молоді. Г. Хомишин заохочував громади до створення при парафіях хорів, театральних гуртків та спортивних секцій, щоб зменшувати впливи радикальних та соціалістичних течій на молодь. Упродовж 1925–1927 рр. єпископ Г. Хомишин продовжував співпрацю із товариством «Рідна Школа». Проте вже з 1928 р. єпископ надавав рекомендацій священникам єпархії скоротити максимально їх участь у роботі світських товариств, зокрема й з товариством «Просвіта» та «Рідна Школа» [95, с. 1–2]. Такі зміни були пов'язані з посиленням впливу політичних партій, зокрема УНДО та РУРП⁴, світських товариств «Просвіта» та «Рідна Школа». Г. Хомишин мав побоювання, що через участь у цих товариствах молодь буде перебувати під впливом радикальних, соціалістичних, атеїстичних ідей. Певне коло інтелігенції, яка входила до товариства «Просвіта» виступали проти реформацій єпископа, вважаючи їх «латинізацією» української Церкви. Натомість єпископ вирішив організовувати структури, які залучали б молодь до «активностей» та перебували під керівництвом Церкви [95, с. 1–2].

У 1928 р. в часописі «Вістник Станіславівської єпархії» було розміщено статут українського католицького товариства для молоді «Єдність». Товариство мало створити бібліотечний фонд, який би складався з суспільно визнаних і морально прийнятних книжкових та періодичних видань, а також забезпечити доступ до них населення, передусім соціально вразливих груп. Одночасно ставилося завдання запобігати поширенню літератури, яка негативно впливає на моральний і світоглядний розвиток читачів, організовувати просвітницькі заходи, зокрема публічні лекції і читання з питань морально-релігійного виховання та підвищення матеріального добробуту парафіян, що забезпечувало

⁴ У 1926 р. РУРП об'єдналася з частиною волинських соціалістів-радикалів й отримала назву УСРП.

б залучення до діяльності товариства також осіб із низьким рівнем грамотності. Всі заходи організовані товариством мали ґрунтуватися на основах католицької віри. Учасники товариства поділялися на чотири групи: учасники або кандидати, дійсні члени, «почетні члени» та меценати (сплачували пожертви на користь товариства). Статус дійсного члена товариства отримували кандидати, які впродовж трьох місяців виявили себе справжніми католиками. «Почетним» членом називали учасника, який відзначився особливими заслугами перед Католицькою церквою та українцями [95, с. 1–2].

Підтвердженням його критичного ставлення до «Просвіти» є лист, де він рекомендував керівництву товариства в січні 1930 р. позбутися впливів радянських та соціалістичних ідей. Зважаючи на те, що товариство «Рідна школа» тісно співпрацювало з духовенством, Г. Хомишин займав вичікувальну позицію. Проте пастирський лист владики у 1933 р. «Про грозу духової руїни» дає підстави стверджувати, що ставлення Г. Хомишина до українських світських культурно-просвітницьких товариств у той час було скептичним [66].

На виклики секуляризації та соціальні потрясіння Католицька церква у першій половині ХХ ст. відповіла створенням Католицької Акції. Цей рух, ініційований папою Пієм ХІ, мав на меті активізувати мирян у служінні Церкві. Перша папська енцикліка з цього приводу вийшла 23 грудня 1922 р. Принагідно зазначимо, що цей рух було започатковано ще у 1880-х рр. папою Левом ХІІІ [96, с. 43–48]. В умовах міжвоєнного періоду Католицька Акція стала особливо важливою для ГКЦ, оскільки дозволяла поєднати загальнохристиянські цінності з актуальними потребами українського народу. Одним із найпалкіших прихильників цієї концепції став Станіславівський єпископ Г. Хомишин. Він розглядав Католицьку Акцію як дієвий механізм евангелізації та зменшенню темпів поширення атеїстичних, ксенофобських і комуністичних течій.

Проведення Акції передбачало низку заходів, метою яких було залучення віруючих, особливо молоді, до поширення та практики засад християнської моралі. Акція не мала політичного підтексту. Українські представники ГКЦ митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин і Й. Коциловський брали

участь у конференції в Римі, яка відбувалася в жовтні 1929 р. й була присвячена організаційним питанням проведення Католицької Акції у різних країнах [4]. У січні 1931 р. на спільній єпископській конференції у Львові було схвалено статут Католицької Акції для Львівської архієпархії, Станіславівської та Перемишльської єпархій [97, с. 155–159].

У 1933 р. папа Римський Пії XI з нагоди 1900-ліття мук Христових оголосив Ювілейний (Святий) рік. Заходи мали тривати від 2 квітня 1933 р. до 2 квітня 1934 р. У березні 1933 р. в церковних часописах з'явилося спільне звернення єпископату ГКЦ щодо проведення 6 і 7 травня того ж року свята «Українська Молодь – Христові». Центральним органом, який займався підготовкою свята, був Архієпархіальний Інститут Католицької Акції. На свято «Українська Молодь – Христові» до Львова у визначений термін прибуло близько 50 тис. віруючих із різних населених пунктів Галичини. Станіславівський єпископ Г. Хомишин не був на урочистостях, оскільки вважав, що свято містить політичний підтекст, спровокований митрополитом А. Шептицьким. Як відзначав О. Назарук, «митрополит мав намір підняти престиж УНДО, а не Господа Бога» [98, с. 90–97].

Після завершення свята «Українська Молодь – Христові» на базі місцевих парафіяльних осередків почали утворюватися гуртки «Католицька Акція Української Молоді». Датою утворення організації вважається 14 липня 1933 р., відповідно до розпорядження митрополита. Єпископ Г. Хомишин не приєднався до цього процесу, натомість вирішив заснувати на території Станіславівської єпархії окреме культурно-просвітницьке товариство релігійного спрямування. Це зумовлювалося принциповими розбіжностями у поглядах митрополита А. Шептицького та єпископа Г. Хомишина на характер взаємодії Церквою із суспільними інституціями. Станіславівський єпископ критично оцінював українські світські товариства, вважаючи, що вони перебувають під прокомуністичними впливами. Тому єпископ Г. Хомишин вирішив сформувати нові, підпорядковані Церкві, світські спільноти, які, як вважав, зможуть

відокремитися від деструктивних впливів та ефективніше працюватимуть над підвищенням морального стану населення [99, арк. 1–4; 100, с. 26–32].

Станіславівський єпископ вважав, що ініціатива зорганізувати товариство «Скала» буде схвально прийнята переважною частиною духовенства єпархії. Він розраховував на їх активну участь у процесі становлення товариства. У грудні 1933 р. під керівництвом єпископа Г. Хомишина відбулося перше зібрання засновників «Скали», на якому було прийнято рішення підготувати статутні документи [101, с. 25]. У березні 1934 р. Г. Хомишин подав до станіславівського воєводського уряду заяву з проханням дозволити зареєструвати «Скалу». Документ підтримали своїм підписом представники інтелігенції, серед яких адвокат О. Назарук, ректор Греко-католицької духовної семінарії А. Бойчук, директор державної гімназії з українською мовою викладання Осип Левицький, професор Михайло Мацьків, юрист І. Волянський, суддя Євген Барановський та інші [102, с. 1–3; 103, с. 3–6].

Для реалізації Католицької Акції товариство зазначало у статті відповідний перелік способів досягнення поставленої мети: друк та поширення літератури та часописів; створення читалень і товариств; проведення концертів, вистав, демонстрація фільмів; організація паломництв, прогулянок, релігійних і народно-культурних свят та зібрань; заснування закладів освіти різного рівня, бурс, захоронок, благодійних організацій; надання грошової допомоги молоді та інтелігенції тощо [104, арк. 5; 105, с. 1–2].

Статут зобов'язував греко-католицьких єпископів-ординаріїв в Станіславові патрунувати й займалися модерацією культурно-просвітницького товариства «Скала». Покровитель мав право призначати членів-засновників, які об'єднувалися в Головний Відділ. У складі товариства перебували почесні члени (особи, які мали важливі заслуги перед Церквою та українцями) та звичайні (з числа вірян). У кожній парафії Станіславівської єпархії передбачало створити осередок товариства у форматі читальні, на базі якої могли функціонувати гуртки: антинікотиновий, антиалкогольний, боротьби з неписьменністю, взаємної допомоги, господинь, спортивний тощо. Керував роботою читальні

куратор (найчастіше місцевий священник), який виконував розпорядження та був підзвітний лише єпископу-покровителю. У серпні 1934 р. після внесення грошового внеску в розмірі 30 злотих за оголошення про реєстрацію, нове товариство було зареєстровано [106, с. 20–23]. Однак необхідно зазначити, що товариство «Скала» не підпорядковувалося Генеральному Інституту Католицької Акції у Львові та діяло окремо від спільних ініціатив [107, с. 1–2; 108, с. 1–2].

Восени 1934 р. єпископ Г. Хомишин у відозві до духовенства «Про організаційні основи католиків» ретельно пояснив причини створення товариства та закликав священників до активної співпраці в межах його завдань. Він вважав, що в тогочасних умовах лише душпастирської праці недостатньо для утвердження християнських засад. Єпископ звертав увагу на значну кількість деструктивних течій та ідей, які прямо або опосередковано через світські організації, читальні, кооперативи впливали на свідомість віруючих. Через це Г. Хомишин вважав за потрібне створити культурно-просвітницьке товариство «Скала» та на основі католицьких ідей формувати християнську спільноту [105, с. 1–2; 109, с. 1–2].

Звинувачення єпископа Г. Хомишина на адресу українських громадських організацій викликало їхнє обурення. У листопаді 1934 р. керівництво товариства «Просвіта» вимагало від єпископа Станіславівського роз'яснення своєї позиції в часописі «Нова Зоря». Спробу стабілізувати стосунки між товариством «Просвіта» та єпископом Г. Хомишином зробив президент Генерального Інституту Католицької Акції М. Дзерович. Проте безуспішно. Позиція Г. Хомишина була негативно оцінена головою «Просвіти» Іваном Бриком. Він вважав, що єпископ не спробував позитивно вплинути на роботу філій, а зайнявся вибудовуванням окремого середовища, чим лише поглиблював вже існуючі проблеми [97, с. 155]. У січні 1935 р. у часописі «Нова Зоря» було розміщено «Вияснення Преосвященного Григорія», в якому єпископ вказав на відсутність з його боку критики українських світських товариств. Одночасно

вказував, що не схвалює роботу лише тих осередків, які перебувають під впливом атеїстичних, комуністичних течій [107, с. 1–2].

Офіційно 25 листопада 1934 р. було створено Головний Відділ «Скали». Очолив установу І. Волянський, проте фактично управління здійснював Г. Хомишин. У лютому 1935 р. Головний Відділ товариства «Скала» оприлюднив статтю в часописі «Нова зоря» під назвою «Конечність організування». У ній обґрунтовувалася необхідність створення клерикальної організації. Водночас висловлювалося занепокоєння політизацією посередника Католицької Акції – товариства «Католицька Акція Української Молоді», лунав заклик до місцевих жителів активніше сприяти створенню нових читалень «Скали» [108, с. 1–2].

Проте від початку своєї діяльності товариство не мало стрімкої динаміки в утворенні осередків. У лютому 1935 р. у Станіславівському воєводстві функціонувало лише вісім читалень. Заступник голови товариства «Скали» Євген Барановський, намагаючись збільшити кількість парафіяльних осередків, співпрацював з представниками партії Фронт національної єдності в с. Ямниці. Зокрема, відомо про його зустріч з лідером цієї партії Василем Деркачем з приводу надання допомоги в організації «Скали» на території воєводства в обмін на фінансову нагороду в сумі 150 злотих [109, с. 1–2].

Неочікувано для єпископа Г. Хомишина єпархіальне духовенство не виявило належної ініціативи у заснуванні осередків «Скали». Задля подолання пасивності Г. Хомишин застосовував фінансове покарання. Наприклад, за наполяганням владики єпископська курія в Станіславові конфіскувала дохід священника Андрія Стрилчика, який не виконав наказу про створення в Городенківському деканаті осередків товариства «Скала» [110, арк. 1–2].

Ймовірно, що такі кроки Г. Хомишина стимулювали збільшення осередків. Станом на квітень 1936 р. функціонувало 187 читалень і налічувалось 5500 членів «Скали». Формування фонду бібліотек було вибіркоvim. Зокрема, у листі О. Назарука до Г. Хомишина зазначалося, що функціонуючі читальні «Скали» не

роблять замовлень на католицькі книжки і брошури його видавництва [111, с. 150–155].

Проте «Скала» не могла конкурувати з діяльністю осередків «Просвіти», яка у 1937 р. в Галичині налічувала 3218 читалень [112, с. 8]. У той час як «Скала» станом на 1938 р. мала у своєму складі лише 328 читалень. Відповідно до розпоряджень керівництва єпархії кожен священник був зобов'язаний створити на парафії осередок «Скали». Окремі публікації у тогочасних часописах вказують на те, що основним фактором, який сприяв організації читальні, був страх втратити парафію [113, с. 3].

Позиція Г. Хомишина щодо проведення Католицької Акції в Галичині також була критично оцінена президентом Генерального Інституту Католицької Акції М. Дзеровичем у листі до папи Римського. Він написав його наприкінці 1935 р., пояснюючи причини сповільненого розвитку Католицької Акції у Східній Галичині. Зокрема, йшлося про формування бюджету Генерального Інституту Католицької Акції на 1934 р. М. Дзерович зазначав, що від Львівської архієпархії надійшло три тис. злотих, Перемишльської – 1500 злотих, а Станіславівська єпархії не виділила жодних коштів [114]. Справа в тому, що впродовж 1934–1935 рр. У Станіславові не було засновано Єпархіального Інституту Католицької Акції – підзвітного Генеральному Інституту Католицької Акції. Проте, Г. Хомишин запевняв, що таку інституцію буде створено в 1935 р. [115, с. 341–343].

Водночас 23 грудня 1935 р. у Львові відбулася нарада архиєреїв трьох єпархій за участю А. Шептицького, Г. Хомишина та Й. Коциловського. На ній було розроблено спільний план роботи в рамках Католицької Акції для галицької церковної провінції і прийнято новий статут, який не передбачав організаційних відмінностей в єпархіях. Однак затверджені на нараді рішення не були втілені в життя в Станіславівській єпархії. Реального об'єднання осередків «Скали» з інституціями, які підпорядковувалися Генеральному Інституту Католицької Акції не відбулося. Пояснюючи таку позицію Г. Хомишина, Т. Галуцинський аргументував наявністю у Станіславівського єпископа впливових покровителів

уВатикані. Відчуваючи підтримку Святого Престолу, Г. Хомишин продовжував реалізовувати власну стратегію щодо організації Католицької Акції у своїй єпархії [116, арк. 22–43].

24 червня 1937 р. «Нова зоря» розмістила відозву Г. Хомишина під назвою «Головні напрямні для товариства «Скала» і парохіяльних читалень». У зверненні єпископ виокремив три групи завдань, що ставилися перед товариством: «конечні», «хосенні» та «приємні». «Конечні» – це пріоритетні. До них він відніс такі: «Двигнення релігійно-морального життя народу, освідомлювання в засадах віри та Церкви, поборювання ліберальних, радикальних, сектантських, сельробівсько-большевицьких організацій та агітацій». До «хосенних» – харитативну (благодійну) діяльність, господарську, кооперативну, а також читання лекцій з історії церкви та історії України. Третю групу склали так звані «приємні» завдання – організація концертів, театральних дійств, імпрез тощо. Священнослужитель відзначив, що нехтувати ними не варто, проте й захоплюватися не слід, оскільки вони можуть затьмарити головну ідею» [117, с. 1–2]. Через недостатньо розвинену мережу читалень «Скали» у березні 1938 р. єпископ припинив фінансування осередків товариства та хотів згорнути діяльність всієї мережі читалень [118, с. 1–2].

У серпні 1937 р. єпископ Г. Хомишин опублікував указ про заборону священникам єпархії брати участь у роботі світських об'єднань. Така категоричність у риториці єпископа викликала негативну реакцію суспільства. У випусках тогочасної преси активно оцінювали наслідки такого розпорядження. На шпальтах часопису «Діло» пропагувалася думка, що в подальшому заборона участі духовенства у роботі товариств лише спричинить посилення впливу у них прокомуністичних сил [119, с. 1–2]. У католицькому часописі Львівської архієпархії «Мета» було вказано, що позицію станіславівського владики не підтримають інші ієрархи ГКЦ, зокрема, й митрополит А. Шептицький [120, с. 3].

Реакція ієрархів була цілком очікуваною. Оскільки заборони Г. Хомишина щодо участі священників у роботі «Просвіти» призвели до посилення впливу

членів Комуністичної Партії Західної України та інших угруповань. Зокрема, в архівах знаходимо свідчення про такі випадки у селах Тлумацького повіту та на Косівщині. Заборона єпископа духовенству Станіславівської єпархії брати участь у діяльності світських установ та організацій попри внутрішню опозицію отримало позитивний відгук від апостольського нунція архієпископа Ф. Кортезі [121, с. 3–6].

Обмеження права духовенства Станіславівської єпархії на громадську активність викликало значний резонанс серед українства. Зокрема, у листопаді 1937 р. на нараді інтелігенції в Станіславі було прийнято рішення скликати з'їзд представників усіх тогочасних українських товариств. Планувалося визначити консолідовану позицію щодо розпорядження єпископа Г. Хомишина від 30 серпня 1937 р. У лютому 1938 р. низка українських товариств, серед яких були «Просвіта», «Рідна школа», «Сокіл-Батько», «Великий Луг», «Молода громада», «Українська бесіда», «Товариство охорони дітей і опіки над молоддю» відправили листа Г. Хомишину. Вони виступили з критикою серпневого розпорядження єпископа, яке, на їхню думку, сприяло розколу співпраці між українським народом та Церквою [122, арк. 40–47].

Єпископ не обмежувався лише заборonoю священникам брати участь у роботі світських товариств. Він не співпрацював із монашими згромадженнями, які співпрацювали з такими товариствами або діячами ОУН. Відомим є факт відмови Г. Хомишина допомогти фінансово місцевими отцями-редемптористам для спорудження храму в Станіславі. Справа в тім, що владику звинувачував їх у підтримці діяльності українських націоналістів та поширенні антицерковних принципів [1, с. 86–89].

Після проведення в липня 1938 р. у Станіславі спеціальних курсів для священників, було заплановано організувати при парафіяльних бібліотеках єпархії чотири віділення для чоловіків, жінок, юнаків та дівчат [123, с. 95–103]. Так, в липні 1939 р. єпископська капітула віддала дім з фундації інженера Осостовича на вул. Петра Скарги, 17 (тепер вул. Василянок) в Станіславі на власність Сестер Василянок, які заснували там згаданий вище інститут для

дівчат, початкову школу та учительську семінарію. Завдяки фінансуванню владики сестри у другій половині 1930-х рр. вибудували на тій площі праве крило нового будинку, де розмістилися монастир, церква й згадані установи [124, с. 95–103].

У 1920-х рр. владики Г. Хомишин спровадив до Станіславова монахів Чину Найсвятішого Ізбавителя (редемптористів). Єпископ надав їм парафію на передмісті Гірка і вибудував каплицю й приміщення на вул. Голуховського (тепер – вул. Чорновола). Поруч спорудив триповерхове приміщення для сирітського притулку Пресвятої Тройці, яким заопікувалися Сестри Милосердя св. Вінкентія. По вул. Собеського (тепер вул. Січових Стрільців) заходами єпископа Григорія в середині 1930-х років було споруджено та відкрито малу семінарію для бідних підлітків і юнаків, а також у той же час збудовано церкву і монастир для оо. Василян на Майзлях.

Таким чином, Станіславівська єпархія станом на 1939 р. мала: семінарію, чотири осередки-будівлі для Сестер Служебниць, Сестер Василянок, Сестер Св. Вінкентія, оо. Василян, оо. Редемптористів, дві церкви, дім «Варшава», чотириповерховий дім напроти «Варшави», «1-поверховий дім парохії на Кнігинині», «два партерові дома на Гірці», капітульний дім на Липовій. Окрім цього, Церква володіла ще приміщеннями захоронок і захистів. Земельні володіння нараховували близько 80 моргів поля в Станіславові, понад 200 моргів лісу та поля на окраїнах міста та в повітах. Для утримання семінарії ректор закладу о. А. Бойчук у 1938 р. на аукціоні купив фабрику солодошів, яка вартувала близько 300 тис. злотих [13, с. 127].

Станом на 1933 р. при Станіславівській семінарії діяв музей, який нараховував 152 експонати етнографічного та археологічного характеру, стародруки, монети, а також фотографії, часописи. Ці старожитності збирали та формували в колекцію ректор о. Бойчук, віцеректор о. Василик, др. Грушкевич, директор Джерджа, пп. Л. Яцикевич, Р. Шевчук, М. Гайдучка і Л. Чачковський зі Станіславова, о. Золотий з Делятині, о. Давидяк з Космача, о. Дерлиця з Тумирі, о. Кейван з Брустур, о. Козуб в Коршнева, о. Корсан з Жураків,

о. Лакуста з Красної біля Надвірної, о. Менцінський з Ванева, о. Микитин з Ліску біля Коломиї, п. С. Ткачовський з Вікторова, пп. І. Мирош, Н. Орач й С. Капітан зі Звенигороду [125, с. 2].

2.3. Пастирська діяльність єпископа Г. Хомишина в період подвійної окупації: між інституційним збереженням Церкви та репресіями (1939–1945 рр.)

Наприкінці серпня 1939 р. між Радянським Союзом і Німеччиною було укладено пакт Ріббентропа-Молотова, який легітимізував поділ території Республіки Польща між обома країнами. 17 вересня 1939 р. радянські війська окупували територію Східної Галичини. На той момент Галицька митрополія нараховувала близько 2120 греко-католицьких парафій, 2030 священників, понад 3,1 млн віруючих. У Львівській Богословській Академії та семінаріях (у Львові, Перемишлі та Станіславові) сумарно навчалось 475 кандидатів духовного стану [13, с. 28].

Окупаційна влада на початковому етапі інтеграції Східної Галичини в структуру радянської держави не застосовувала репресивних заходів, намагаючись позиціонувати себе як «визволителів», які прийшли звільнити регіон від польських «панів». Згодом радянські органи влади розпочали «радянізацію» територій, що, окрім соціально-економічних перетворень, передбачало повну перебудову суспільного життя, насадження ідеологічного контролю, репресії політичних, культурних та релігійних діячів. Духовенство ГКЦ, яке ще до початку Другої світової війни однозначно виступало проти комуністичної ідеології, стало для радянської влади першочерговою ціллю ліквідації. Одночасно із заборonoю діяльності українських політичних партій та громадських організацій відбувалося закриття храмів, монастирів і навчальних закладів, зокрема Богословської академії, семінарій. Ліквідація фінансової й майнової незалежності Церкви здійснювалася через конфіскацію церковних

землеволодінь та запровадження високих ставок оподаткування духовенства [126, с. 108]. Такі заходи мали на меті позбавити духовенство засобів для існування та зробити релігійні установи повністю підконтрольними державному апарату.

Попри передачу землі у користування, значна кількість селян не наважувалися її обробляти. Традиційна повага до ГКЦ та морально-етичні застереження формували психологічний бар'єр, який не дозволив їм повноцінно відчувати себе господарями конфіскованих угідь [127, с. 117–121]. Окремі сільради навіть у травні 1940 р. не включали в обробіток парафіяльні земельні угіддя, тому громади й надалі користувалися значною частиною своїх земель. Проте основний масив націоналізованого земельного фонду було передано новоствореним колгоспам і радгоспам [13, с. 37–38].

В освітній сфері, окрім закриття духовних освітніх закладів, поступово заборонялися уроки релігії в загальноосвітніх школах. Релігійну атрибутику змінювали на портрети радянських вождів, вводили систематичні інформаційні повідомлення про переваги комуністичного ладу та правильності радянського шляху розвитку. Для нейтралізації антирелігійної пропаганди митрополит А. Шептицький ініціював стратегію захисту віри через освіту. Вона базувалася на трьох рівнях: активізації батьків у боротьбі за збереження релігійного навчання в школах, розвитку мережі катехитичних курсів при церквах або в приватних будинках та створенні молодіжних релігійних братств для зміцнення духовних цінностей серед населення [13, с. 38; 127, с. 119].

Головним інструментом виправдання політики утисків проти Церкви та вірян виступала радянська преса. У часописах того часу регулярно публікували статті, де греко-католицьке духовенство на чолі з митрополитом А. Шептицьким безпідставно звинувачували в агентурній діяльності на користь польської влади. Кампанія в радянській пресі переслідувала одночасно кілька стратегічних цілей. По-перше, публікації мали на меті залякати духовенство та змусити його до лояльності або самоліквідації. По-друге, через маніпулятивне висвітлення фактів відбувалося цілеспрямоване формування негативної суспільної думки, що мало

на меті позбавити релігійні інституції підтримки громади. Нарешті, така пропаганда провокувала штучний розкол суспільства, радикалізуючи стосунки між вірянами та атеїстично налаштованими верствами населення, а також вносячи розбрат усередину самих церковних спільнот [13; с. 28–29].

Наприкінці осені 1939 р. керівництво НКВС УРСР розгорнуло активну агентурно-оперативну роботу на теренах Східної Галичини. До обласних управлінь було спрямовано низку директив, у яких наголошувалося, що духовенство ГКЦ культивує антирадянські ідеї в громадах. Тому вербування впливових священників для формування спеціальної агентури визначалося пріоритетним завданням. Восени 1939 р. співробітники 2 відділу УДБ УНКВС по Станіславській області розпочали цілеспрямоване переслідування місцевого духовенства та інтелігенції. 11 листопада того року було відкрито агентурну справу під кодовою назвою «Чума», в якій фігурували 20 священнослужителів та активних вірян. Серед особливо небезпечних ворогів нової влади опинилися єпископ Г. Хомишин, адвокат О. Назарук, о. Ганушевський та інші. Формальним приводом для відкриття агентурної справи була не релігійна практика, а політична активність фігурантів, зокрема їх членство в УНО⁵ [13, с. 341, 342].

У квітні 1940 р. репресивні заходи НКВС щодо ГКЦ перейшла у фазу детального планування її внутрішньої дестабілізації. Замість відкритого силового тиску, радянські спецслужби обрали тактику системного підризу цілісності цієї релігійної інституції, що було зафіксовано у директиві НКВС СРСР від 29 квітня того року. Цей документ, адресований регіональним управлінням УНКВД Львівської та Станіславської областей вимагав перемістити фокус оперативної уваги з ієрархів, зокрема А. Шептицького, Г. Хомишина та Й. Коциловського, на їхнє безпосереднє комунікативне оточення та найближчі зв'язки. Логіка начальника 2 відділу ГУДБ НКВС СРСР П. Федотова полягала у створенні умов, за яких життєздатність ГКЦ руйнувалася б не зовнішніми чинниками, а через штучно спровоковані суперечності

⁵Активне накопичення оперативних даних, реалізація цієї агентурної справи та арешти підозрюваних осіб розпочалися значно пізніше – лише в 1945 р.

всередині єпископату. Серед першочергових завдань значилися: організувати розкол між А. Шептицьким, Г. Хомишиним, Й. Коциловським на основі протиріч щодо «західного» і «східного» обрядів; дискредитувати церковних ієрархів ГКЦ серед віруючих через оприлюднення відомостей про їхню аморальну (сфабриковану) поведінку, порушення канонічних норм та зловживання церковними ресурсами; організувати серед греко-католицького духовенства та вірян рух за розрив із Святим Престолом і створення самостійної української Церкви; активізувати православне духовенство до виступів та поширення ідеї переходу греко-католиків у православ'я; запровадження в структурі обласних виконкомів західноукраїнських областей посади уповноваженого у справах культів із відповідним штатом. Таким чином, збір компрометуючих матеріалів на оточення мав стати підґрунтям для подальших оперативних комбінацій, спрямованих на повну ізоляцію релігійних лідерів від їхньої структури управління [128, с. 150–152].

Затверджений план заходів було розіслано начальникам УНКВС західноукраїнських областей у середині січня 1941 р. Першим кроком була спроба організувати розкол між єпископами Г. Хомишиним й Іваном Лятишевським з одного боку та митрополитом А. Шептицьким – з іншого боку. Станіславське УНКВД намагалось спровокувати конфлікт між Г. Хомишиним і митрополитом А. Шептицьким через невідповідність кордонів єпархій адміністративно-територіальному поділу областей. Г. Хомишина викликали до Станіславського облвиконкому, де начальник УНКВД О. Михайлов вимагав змінити межі єпархії відповідно до радянського адміністративно-територіального устрою. Єпископ категорично відмовився, обґрунтувавши свою позицію необхідністю узгодження зі Святим Престолом. О. Михайлов відреагував на пояснення єпископа погрозою, що його рішення буде розцінювати «як насилля над релігією». Паралельно податковим і судовим органам було запропоновано змусити Г. Хомишина нести фінансову відповідальність за парафії Львівської єпархії, розташовані на території Станіславської області. На черговій зустрічі у лютому 1941 р. чекісти знову вимагали змінити межі єпархій

та сплатити додаткові податки, погрожуючи в ультимативній формі розцінити бездіяльність єпископа як прояв ворожості до радянської влади. Попри систематичний тиск, усі спроби спровокувати Г. Хомишина на конфлікт з церковною ієрархією та змусити його діяти в обхід Святому Престолу виявилися безуспішними [128, с. 152–154].

Підкреслимо, що постійний психологічний, економічний та адміністративний тиск на греко-католицьке духовенство у цей період мав на меті змусити священників відмовитися від душпастирської праці на користь світської діяльності. Проте з поміж майже 500 священників Станіславівської єпархії станом на червень 1941 р. лише троє осіб відмовилися від духовного сану [13, с. 46].

В умовах радянської окупації громадська та культурно-просвітницька діяльність єпископа Г. Хомишина була фактично унеможливлена, і він зосереджувався переважно на душпастирському служінні. В 1940 р. активізувалися арешти серед духовенства і вірних. У своєму листі до нунція Ротти єпископ повідомляв, що у Станіславівській єпархії радянські спецслужби заарештували вісім священників, ще трьох було вбито [13, с. 48]. Єпископ шукав допомоги для духовенства своєї єпархії через контакти з представниками галицької інтелігенції, які були членами комуністичної партії. Зокрема, в архіві зберігається лист Г. Хомишина до Кирила Студинського, вихідця зі священницької родини, який у жовтні 1939 р. був обраний головою Народних Зборів Західної України. Маючи авторитет в комуністичній владі, він неодноразово рятував представників української спільноти від тюремного ув'язнення. У листі від 17 лютого 1941 р. єпископ повідомляв, що представники радянської влади встановили контроль за діяльністю та приватним життям духовенства. З огляду на такий безпрецедентний тиск він звертався до К. Студинського з проханням сприяти захисту інтересів церковної спільноти [129, с. 932, 933].

Початок німецько-радянської війни та стрімкий наступ вермахту спровокували паніку в органах НКВС, яка вилилася у жорстоку розправу над

політичними в'язнями. Напередодні відступу радянських військ з території Східної Галичини у 1941 р. було замордовано тисячі заарештованих у в'язницях Львова, Станіславова, Самбора, Стрия, Золочева, Жовкви, Комарна, Перемишлян, Буська, Чорткова, Надвірної, Добромиля та інших містах. Окрім фізичного винищення цивільного населення у тюрмах, перший період радянської присутності завдав глибоких інституційних та кадрових втрат структурам ГКЦ. У листі від 14 вересня 1941 р. єпископ Г. Хомишин повідомляв до митрополита А. Шептицького про втрати Станіславській єпархії під час радянської окупації, зокрема було спалено 2 церкви, померло 34 священники (залишилося 570 священників) [94, арк. 2].

Напад нацистської Німеччини на СРСР 22 червня 1941 р. та стрімке просування армії групи «Південь» територією Східної Галичини стало початком нового етапу випробовувань для ГКЦ. Встановлення німецькою окупаційною владою «нового порядку» призвело до суттєвих трансформацій правового і соціального статусу цієї церковної інституції. На початковому етапі окупації нацистський режим дозволив духовенству ГКЦ відновити парафіяльне життя, проводити богослужіння та релігійне навчання в школах, які були фактично унеможливлені в роки радянської окупації [126, с. 115]. Проте така політика німецької адміністрації мала суто прагматичний характер. Вони розглядали ГКЦ як зручний інструмент соціального контролю над українським населенням, не допускаючи жодної інституційної чи політичної самостійності Церкви.

Відхід радянських військ спровокував активізацію діяльності проводу ОУН (Б) під керівництвом С. Бандери. З надією відновити власну державність лідери проводу урочисто проголосили 30 червня 1941 р. «Акт відновлення незалежності Української Держави». Єпископ Г. Хомишин сприйняв це як сприятливий момент для реалізації національно-державницьких прагнень українців, що знайшло відображення в його пастирському посланні, написаному в липні 1941 р. Проте ставлення нацистської влади до проголошення української державності було категорично негативним. Хвиля арештів лідерів ОУН (Б)

остаточно розвіяла суспільні сподівання щодо можливості реалізувати державницькі прагнення [129, с. 7].

Територія Станіславівського воєводства була включена до адміністративно-територіальної одиниці дистрикту «Галичина». Також до цього адміністративно-територіального утворення входили Львівська, Дрогобицька та частина Тернопільської областей [130, с. 55]. Під час німецької окупації Станіславівська єпархія була поділена на 20 деканатів, які включали 465 парафій, 886 церков, 68 монастирів. Душпастирську опіку здійснювали 482 священники [131, с. 364–369; 132, с. 424–429].

Система нагляду за діяльністю релігійних організацій у дистрикті «Галичина» мала подвійний характер. Адміністративно-правовий контроль здійснював відділ у церковних справах, що діяв у структурі цивільної адміністрації дистрикту. Його очолював співробітник гестапо. Водночас була розгорнута розгалужена мережа оперативного спостереження, зосереджена в церковному рефераті Служби безпеки. Зокрема, львівський осередок СД, під керівництвом гауптштурмфюрера Г. Кнора, виконував функції політичного моніторингу, збору агентурних даних та ідеологічного тиску на вище духовенство [133, с. 233].

У нових суспільно-політичних реаліях Г. Хомишин сконцентрував увагу на питаннях духовної консолідації вірних, спираючись на морально-етичні засади християнського вчення. У своїх пастирських листах він акцентував на збереженні християнської ідентичності, жертвовного служіння й закликав вірних «гідно понести свій хрест» [134, с. 6]. Варто зазначити, що після режиму «перших совітів» певна частина духовенства Станіславівської єпархії покладала надії на позитивні зміни в діяльності релігійних громад в умовах нацистської влади. Зокрема, відомо, що у серпні 1941 р. священники Рогатинського деканату на зборах ухвалили спільне звернення до німецької адміністрації, в якому просили скасувати податки для духовенства та «призначити пенсію відповідно до їх університетської освіти» [127, с. 288–293]. Від 1 жовтня 1941 р. німецька влада виділила дотації для духовенства, які становили 500 злотих щомісяця на одну

особу. Відповідно до розпорядження генерал-губернатора Г. Франка від 12 вересня 1941 р. парафії отримували земельні ділянки у тимчасове користування. У грудні 1941 р. німецька адміністрація видала розпорядження, в якому дозволялося святкувати великі християнські свята. Селян у ці дні звільняли від виконання сільськогосподарських робіт. Також було скорочено робочий день у судах, який тривав від 8 до 16 год. [133, с. 238–239].

2 вересня 1941 р. Г. Хомишин написав лист до митрополита А. Шептицького, в якому повідомляв, що німецькі війська взяли в часткове користування церковне майно, зокрема частину монастиря Сестер Василіянок та приміщення духовної семінарії у Станіславові. У грудні 1941 р. німецький режим видав спеціальну інструкцію про ставлення до українського населення. П'ятий пункт документу чітко розмежовував сфери діяльності духовенства: дозволялося займатися душпастирською опікою й категорично заборонялися будь-які форми політичної активності [132, с. 8].

Окрім локалізації суспільної діяльності душпастирів, священникам усіх конфесій, що діяли на території дистрикту, заборонялося проводити богослужіння за його межами. У лютому 1942 р. начальник гестапо у Станіславові Крігер викликав Г. Хомишина на допит у зв'язку з душпастирською діяльністю о. В. Величковського в Кам'янці-Подільському, скерованого туди особисто митрополитом. Під тиском окупаційної влади єпископ 20 лютого 1942 р. був змушений офіційно заборонити духовенству єпархії провадити діяльність за її межами [27, с. 152]. Намагаючись захистити духовенство єпархії від репресій, Г. Хомишин застерігав священників від проявів будь-якої політичної діяльності. Така обережність була продиктована не лише прагненням убезпечити клір, а й принциповим неприйняттям радикалізму, тому єпископ дистанціювався від підтримки діяльності націоналістичних сил, зокрема ОУН (Б) та УПА. Він послідовно дотримувався думки про недоцільність агресивних методів, натомість у своїх заявах підкреслював прихильність до легальних методів боротьби за державність. Саме тому владика засуджував «гострі форми ОУН в боротьбі проти Радянського Союзу і польського населення» [135, арк. 101,

102, 108; 136, арк. 45, 77]. Водночас він докладав значних зусиль для збереження інституційного життя єпархії. У жовтні 1941 р. Єпископ Г. Хомишин закликав вірних скласти пожертви на користь Станіславської духовної семінарії, приміщення якої використовувалися німецькою адміністрацією для своїх потреб. Попри те навчання не припинялося й було переведено у заочний формат. Піклуючись про неперервність богословської освіти та підготовку кадрів для єпархії навіть у жорстких умовах воєнного часу, єпископ у 1942 р. висвятив кількох семінаристів, а в жовтні 1943 р. при монастирі сестер-василіянок відкрив новіціят для кандидатів у чернечий стан. Згідно зі свідченням о. П. Герилюка-Купчинського, який навчався в Станіславській семінарії впродовж 1943–1945 рр., єпископ Г. Хомишин планував заснувати спільноту євхаристійних священників – структуру спільного проживання духовенства з виїздами на парафії для душпастирського служіння [137, с. 108–115].

Погіршення становища німецьких військ на фронті зумовило радикалізацію політики окупаційної адміністрації щодо цивільного населення та церковних інституцій [136, арк. 42; 138, с. 14–16]. Поразка вермахту у битві під Сталінградом (листопад 1942 р. – лютий 1943 р.), змусило нацистське керівництво звернути увагу на мобілізаційний ресурс окупованої Галичини. Відтак адміністрація дистрикту розпочала кампанію залучення українців до збройної боротьби проти СРСР [139, с. 15]. Попри високий рівень готовності українства до спротиву більшовизму, про що свідчать 84 тис. поданих заяв, німецьке командування з недовірою ставилося до місцевого населення. Тому, як зазначав В. Косик, обмежило чисельність прийнятих добровольців до 9–12 тис. осіб [140, с. 358, 360].

На початках єпископат ГКЦ зайняв нейтральну позицію щодо формування дивізії СС «Галичина» [138, с. 17–20]. Відомо, що влітку 1943 р. Г. Хомишин за наказом Станіславського старости написав спеціальну відозву до священників єпархії, закликаючи їх сприяти вступу парафіян до дивізії СС «Галичина» [136, арк. 46]. Проте особисто з написаною відозвою єпископ не виступав перед військовими одиницями дивізії та забороняв підзвітним йому священникам

вступати до її складу [136, арк. 47]. Попри потужний тиск німецької адміністрації та домінування антибільшовицьких настроїв серед значної частини духовенства, владика Григорій намагався обмежити безпосередню участь священників у формуванні дивізії «Галичина». Незмінна позиція ієрарха щодо деполітизації душпастирів знайшла відображення у його реакції на випадки самовільного зголошення парохів до участі у військовому з'єднанні. Єпископ письмово заборонив священнослужителям вступати до дивізії, внаслідок чого вони були змушені повернутися до виконання своїх парафіяльних обов'язків. Єдиним винятком став о. І. Галібей, якому єпископ надав персональний дозвіл капеланського служіння у дивізії. Однак невдовзі отець повернувся до парафіяльного обов'язків [141, с. 61].

Німецька окупація та загалом події Другої світової війни сприяли налагодженню взаємин єпископа Г. Хомишина та митрополита А. Шептицького. Зокрема, вони відновили листування. Також відомим є факт пожертви митрополита А. Шептицького у 1943 р. 40 тис. злотих на діяльність Станіславівської єпархії. У листопаді 1943 р. Г. Хомишин звернувся до митрополита А. Шептицького з ініціативою оприлюднити спільне пастирське послання. Звернення мало привернути увагу до прогресуючого морального занепаду суспільства. Зокрема, владика Григорій пропонував засудити діяльність підпільних збройних формувань, кваліфікуючи їх методи як чинник анархії та загрозу національному й політичному майбутньому українського народу. Митрополит підтримав ініціативу та доручив єпископу підготувати відозву від імені ієрархів ГКЦ. Наприкінці листопада 1943 р. вийшла спільна відозва «Про моральне спустошення народу», в якій обстоювалися принципи християнської терпимості та засуджувалося насильство. Попри те, що в документі зазначено співавторство ієрархів ГКЦ, в науковому середовищі припускають, що автором спільного послання міг бути сам Г. Хомишин [113, с. 541].

Прагнення Г. Хомишина зберегти кадровий склад єпархіального духовенства, дистанціювати клір від мілітарних проєктів окупаційної влади,

убезпечити його від репресивних заходів воєнного часу простежується в зверненнях, посланнях та практичній адміністративній діяльності. Така стратегія ієрарха була спрямована на виживання церковної структури в умовах тоталітарного протистояння та збереження її інституційної незалежності. Окремої уваги заслуговують зусилля єпископа, спрямовані на порятунок духовенства від переслідувань нацистських спецслужб у випадках надання допомоги єврейському населенню. Показовим прикладом є заступництво Г. Хомишина влітку 1943 р. за священника єпархії о. Амброзяка, який, ризикуючи власним життям, видав фальшиве свідоцтво про українську національність жінці єврейського походження. Попри загрозу застосування суворих санкцій з боку гестапо, єпископу вдалося переконати окупаційну владу, що священник підлягає церковному покаранню, яке буде до нього застосоване [142, арк. 2; 143, с. 56–65].

Г. Хомишин рішуче засуджував винищення єврейського населення, вбачаючи у Голокості порушення Божих заповідей. Публічним проявом його протесту стала виголошена під час богослужіння проповідь із закликом: «Не убий! Кров невинна кличе о пімсту до неба...». Цей виступ став причиною негайного арешту владики Григорія німецькою поліцією безпеки. Його утримували впродовж дня і лише пізно ввечері після складних перемовин о. І. Лятишевського з представниками гестапо єпископа звільнили [13, с. 323–335].

Після Курської битви влітку 1943 р. радянські війська стрімко просувалися на захід, звільняючи територію України від німецької окупації. В умовах воєнних дій греко-католицьке духовенство уникало однозначних політичних заяв. У липні 1944 р., завдяки успіху Львівсько-Сандомирської наступальної операції, під контроль СРСР перейшов Станіславів, що ознаменувало повернення радянської адміністративної системи в Галичину [129, с. 415].

Напередодні вторгнення радянських військ до Східної Галичини посилювалися процеси еміграції священників до країн Центральної та Західної Європи [127, с. 388–293]. Станіславівський єпископ Г. Хомишин намагався

призупинити виїзд духовенства, оприлюднюючи свої звернення про недопустимість священникам залишати своїх віруючих. Проте на початку березня 1944 р. владики видав розпорядження, в якому дозволялося одруженим священникам із сім'ями емігрувати на Захід, а неодружених просив залишитися. Очевидно, що таке рішення ієрарха було вимушеним кроком й обумовлювалося обставинами зміни окупаційної влади. Отець П. Мельничук згадував, що під час аудієнції єпископ Г. Хомишин чітко висловив свою думку щодо еміграції: «Я тобі дозволяю, бо нема іншої ради, але й там тебе й інших чекає не ліпша доля, як тих, що тут залишаться. Ми тут, а ви там станемо всі погноєм чужих окупантів» [13, с. 323–335]. Згідно з підрахунками науковців, у той час понад 300 священників залишивши свої парафії й виїхали в інші країни [77, с. 353–355].

Наприкінці осені 1944 р. радянські спецслужби повернулися до Східної Галичини та затвердили план масштабної оперативної роботи з ієрархами ГКЦ, яку ініціював та очолив С. Карін-Даниленко під контролем наркома НКДБ СРСР В. Меркулова та наркома НКДБ УРСР С. Савченка. Оперативний план передбачав досягнення кількох стратегічних цілей: використати суспільний авторитет ГКЦ для нейтралізації націоналістичних угруповань (ОУН (Б), УПА); перетворити Церкву в зовнішньополітичного «агента впливу» серед уніатської та католицької діаспори закордоном; після виконання попередніх завдань здійснити примусове злиття ГКЦ із РПЦ [128, с. 373].

У стосунках з греко-католицьким духовенством радянське керівництво зайняло вичікувальну позицію. Одночасно радянські органи держбезпеки здійснювали постійний моніторинг релігійної ситуації. Відтак НКВС накопичив значний масив інформації про стан справ у релігійній сфері. Про це свідчить доповідна записка начальника НКДБ у Львівській області полковника Волошенка народному комісару держбезпеки УРСР С. Савченку від 17 серпня 1944 р. «Про становище Уніатської чи Греко-католицької церкви і діяльність духовенства в період німецької окупації» [77, с. 65]. Смерть митрополита А. Шептицького 1 листопада 1944 р., після якої главою ГКЦ став Й. Сліпий,

змусила радянські спецслужби скоригувати попередньо розроблені оперативні плани [133, с. 289].

На початку 1945 р. радянські органи державної безпеки перейшли до завершальної фази ліквідації ГКЦ, відмовившись від попередньої тактики поступової дезорганізації церковних структур. Оперативний план заходів, затверджений наркомом держбезпеки України С. Савченком 8 лютого 1945 р., передбачав повну ліквідацію Унійної церкви та приєднання греко-католиків до РПЦ. Ключовим інструментом реалізації плану мало стати створення «ініціативної групи» священників, які б очолили рух за возз'єднання з РПЦ. Паралельно планувалося розгорнути масштабну кампанію компрометації противників возз'єднання, представляючи їх зрадниками українського народу, пособниками нацистів та членами ОУН-УПА. Священників і вірян, які чинили активний спротив, передбачалося ізолювати у виправно-трудових таборах або на спецпоселенні. План був санкціонований В. Меркуловим 12 березня 1945 р., після чого було отримано дозвіл на арешт митрополита Й. Сліпого, єпископів М. Будки, Г. Хомишина та М. Чарнецького. Арешт єпископа Г. Хомишина став логічним завершенням багаторічного тиску радянських органів держбезпеки на церковну ієрархію ГКЦ та фактично поклав край його активній пастирській і богословській діяльності [133, с. 290].

У квітні 1945 р. було заарештовано митрополита Й. Сліпого та єпископів М. Будку, М. Чернецького, І. Лятишевського та ще велику кількість священників. Серед числа єпископів був Г. Хомишин. Його арешт та обшук житла проводив працівник Станіславівського управління НКДБ Свистун [135, арк. 4]. Обставини арешту єпископа були вкрай брутальними: працівники НКВС тривалий час не могли подолати масивні дубові двері, окуті залізом, і лише на світанку один із солдатів проник до єпископського палацу через розбите вікно. Після проникнення до будівлі єпископа піддали фізичному насиллю, після чого етапували на допит. Подальше слідство щодо Г. Хомишина провадилося у київській в'язниці слідчим Дубком [13, с. 398–399].

В архівній справі Г. Хомишина міститься інформація про «злочини», в яких звинувачували єпископа. Головним, але водночас абсурдним було звинувачення в антирадянській діяльності. Зокрема, вказувалося, що ієрарх проводив антирадянську агітацію ще з 1930-х рр., коли створив організацію «Українська Народна Обнова» та часопис «Нова Зоря». Йому інкримінували лояльне ставлення до влади Республіки Польща [136, арк. 47]. Також паралельно єпископа звинувачували в колабораціонізмі з німецькими окупантами та підтримці діяльності ОУН (Б) [135, арк. 2].

10 травня 1945 р., після проведених допитів, єпископу Г. Хомишину було висунуто обвинувачення. Його зміст акцентував увагу на чотирьох пунктах: 1) проводив антирадянську діяльність в період перебування Східної Галичини під владою Республіки Польща: «Будучи єпископом греко-католицької церкви в Станіславській і Тернопільській областях, з моменту встановлення радянської влади проводив активну антирадянську агітацію, робив наклепи на радянську владу і її політику, будучи агентом Ватикану, здійснював активні спроби віддалити український народ від російського»; 2) займав «капітулянтську» позицію в «польський» період діяльності, «активно допомагав польським реакційним профашистським властям в ополеченні українського населення Західної України, був організатором партії «Українська Національна Обнова»⁶ і товариства «Скала», через які вів антирадянську агітацію»; 3) був колабораціоністом, бо «радісно зустрівши німецьких окупантів, Г. Хомишин особисто проявив себе активним їх посібником; пропонував усьому духовенству надавати активну допомогу німцям у війні проти СРСР. У посланнях і відозвах закликав молодь їхати на примусові роботи в Німеччину, віддавав накази духовенству «грабити українське населення»; 4) був прихильником утворення самостійної української держави 30 червня 1941 р., агітував священників «йти в ОУН і банди УПА для активної боротьби проти радянських властей» [135, арк. 61].

⁶ У тексті допущена помилка. Йдеться про партію «Українська Народна Обнова».

У тексті звинувачення єпископа Г. Хомишина були прописані типові для сталінських часів тези. Маніпулятивна риторика обвинувачення штучно формувала негативне сприйняття діяльності єпископа Г. Хомишина, надаючи його вчинкам кримінального характеру та дискредитуючи ГКЦ як інституцію загалом. Зокрема, текст рясніє оцінними судженнями на кшталт: «антирадянська діяльність», «клерикально-націоналістична організація», «провідник уніатської політики Ватикану» тощо. Такі універсальні звинувачення застосовувалися до більшості церковних і національно орієнтованих діячів Східної Галичини. Типовим також є звинувачення єпископа в створенні осередку, який не мав у своїй основі орієнтації на комуністичну ідеологію. Як правило, будь-які організації та товариства, навіть суто світські, що не поділяли марксистсько-ленінську ідеологію, класифікувалися як антирадянські. Звинувачення єпископа в лояльності до польської влади, що фігурують у справі, трактувалися як «антирадянська змова». Проте такий підхід виглядає цілком нелогічним, адже умови життя в тогочасній Республіці Польща не давали підстав прогнозувати майбутню радянську окупацію, а отже, єпископ не міг заздалегідь готувати будь-які змови проти СРСР [13, с. 374–375].

Без аналізу та детального вивчення діяльності Г. Хомишина в період німецької окупації радянський слідчий звинувачував єпископа у колаборації з нацистами. Він акцентував увагу на окремих епізодах в біографії владики, зокрема вітання німецької адміністрації або участь у публічних заходах. Ці кроки мали вимушений характер і були спрямовані на захист духовенства та вірних від репресій. Заклики до боротьби з «безбожниками-комуністами» відображали насамперед конфесійний і світоглядний конфлікт, а не політичну програму в сучасному розумінні [13, с. 243–250].

Загалом обвинувачувальний документ демонструє, що арешт Г. Хомишина був зумовлений не конкретними злочинами, а принциповою несумісністю його релігійної та національної позиції з радянською тоталітарною системою. Церква в особі Г. Хомишина розглядалася як конкурент у боротьбі за вплив на суспільство, а також як носій альтернативної – християнської та національно

зорієнтованої системи цінностей. Саме тому його діяльність була інтерпретована крізь призму «антирадянщини», що врешті призвело до арешту, ув'язнення і мученицької смерті єпископа, які сьогодні розглядаються як свідчення його вірності Церкві та сумлінню [13, с. 243–250].

Єпископ Г. Хомишин, як засвідчують матеріали архіву КДБ, був ознайомлений із обвинуваченнями 12 травня 1945 р. [135, арк. 62]. Сім останніх місяців життя єпископа детально описані на 390 сторінках у кримінальній справі № 35826, том 1, яка зберігається в Галузевому державному архіві Служби безпеки України. Справа нараховує 36 протоколів допитів. З них 28 проводились удень, один – уночі, а решта – увечері. Тривали допити від 2 год. 20 хв. до 37 год. 20 хв. Останній виклик до слідчого задокументований 11 вересня 1945 р. Допит тривав з 21 год. до 23 год. 40 хв. Всі допити проводив заступник начальника підрозділу 4 відділу 2 Управління НКДБ УРСР капітан держбезпеки Дубок [144].

Згодом єпископ був переведений із внутрішньої тюрми НКДБ УРСР до лікарні Лук'янівської тюрми. А 28 грудня 1945 р. о 10 год. після восьми місяців фізичних і морально-психологічних знущань Г. Хомишин помер. Згідно з офіційним актом про смерть, стан ув'язненого на момент госпіталізації характеризувався крайнім виснаженням, атрофією м'язів та набряками кінцівок, що супроводжувалося серйозними порушеннями роботи серця й легенів. Медичний висновок констатував смерть ієрарха 28 грудня 1945 р., офіційно списавши її на старечу слабкість та дистрофію. Цей документ є засадничим свідченням мучеництва єпископа, оскільки зафіксовані в ньому патології красномовно підтверджують жахливі умови утримання. Водночас медична інтерпретація Акту в поєднанні зі спогадами численних очевидців вказує на те, що фатальному погіршенню здоров'я Г. Хомишина передували жорстокі катування та систематичні побої під час допитів [144].

Місце поховання Г. Хомишина не встановлене. Вирогідно, і цю версію підтримали працівники київського управління СБУ, тіло поховане на Лук'янівському цвинтарі, який знаходиться неподалік від в'язниці. За іншою, також правдоподібною, версією, воно могло бути похованим в урочищі

«Биківня» на околиці Києва – відомому місці страти десятків тисяч жертв сталінського режиму. Священник П. Мельничук стверджував, що перед смертю єпископа було пограбовано, а його останніми словами були: «Боже, прости їм, бо вони не знають, що роблять» [13, с. 323–335].

Узагальнюючи, слід зазначити, що діяльність єпископа Г. Хомишина впродовж 1939–1945 рр. визначалася умовами подвійної окупації, яка чинила деформуючий вплив на церковно-релігійне та суспільно-політичне життя краю. У той час як радянські органи держбезпеки розгорнули масштабну агентурно-оперативну роботу проти духовенства, німецька адміністрація, прикриваючись декларативною толерантністю, прагнула перетворити ГКЦ на інструмент маніпулятивного контролю над українським населенням. У цей критичний період ієрарх зосередив основні зусилля на інституційному збереженні Станіславівської єпархії: відновлення роботи семінарії, капітули та консисторії, а також заснування новіціату дозволили забезпечити життєздатність кадрового потенціалу Церкви. Попри тиск обох режимів, єпископ послідовно відстоював національно-церковні інтереси, дотримуючись стратегії поміркованої політичної участі. Саме ця стійкість зробила Г. Хомишина в очах радянської каральної системи головною перешкодою на шляху до ліквідації ГКЦ. Систематичний адміністративний, фінансовий та психологічний терор проти владики став прелюдією до його арешту, а виснажливе слідство призвело до мученицької смерті в ув'язненні, що символізувало початок відкритої фази нищення церковних структур.

Висновки до другого розділу

Призначення Г. Хомишина очільником Станіславівської єпархії у 1904 р. мало на меті зміцнення позицій ГКЦ, пожвавлення духовного і національно-культурного життя у регіоні, що вимагало прийняття низки адміністративно-управлінських та дисциплінарних рішень, підсилення парафій освіченим, моральними й соціально активним священниками. Програма оновлення єпархії Г. Хомишиним обумовлювалася його інтелектуально-світоглядними пріоритетами. Західноєвропейська богословська традиція надала йому чітке

бачення Церкви як аполітичної інституції ієрархічного порядку та дисципліни. Особливу чутливість Г. Хомишина до небезпек релігійного хаосу й анархії формувалася в умовах боротьби Святого Престолу з модернізмом, культурної багатшаровості Австро-Угорщини, розвитку робітничого руху, поширення соціалістичних ідей та національно-державницьких прагнень. Реформування Станіславівської єпархії передбачало зміцнення вертикалі адміністративного управління, духовно-моральних якостей духовенства та віруючих через конкретизацію на єпархіальному синоді 1908 р. функціональних обов'язків декана, парафіяльних священників, сотрудників та інших посадових осіб, періодичність проведення єпархіальних соборів, деканальних соборчиків, місій, візитацій та катехизації, запровадження фінансових розрахунків між єпархіальним управлінням і деканатами, парохом і сотрудником тощо. Ухвалені рішення безперечно сприяли зміцненню управлінської вертикалі, надаючи єпископу необхідні права контролю деканатів, парафій зокрема, та парафіяльного духовенства, фінансовий ресурс для діяльності семінарії, фондів.

ГКЦ в особі єпископа Г. Хомишина відігравала активну роль у суспільно-політичному житті Галичини міжвоєнного періоду, послідовно відстоюючи право духовенства на участь у державотворчих і культурно-освітніх процесах. Входження Східної Галичини до складу Республіки Польща суттєво визначило політичну позицію владики, який, на відміну від більшості українського політикуму, обстоював курс на компроміс із польською владою, вбачаючи в ньому прагматичний шлях до забезпечення прав української меншини. Попри системну асиміляційну політику польського уряду єпископ тривалий час утримувався від відкритої конфронтації з владою, засуджуючи натомість радикальні прояви українського національного руху як чинник, що поглиблював міжнаціональне протистояння. Лише в умовах «пацифікації» 1930-х рр. Г. Хомишин публічно засудив репресивні дії польських органів влади щодо українського населення Галичини, Волині та суміжних регіонів, відстоюючи право українців на захист власної гідності.

Концептуальні розходження з митрополитом А. Шептицьким у питаннях пастирської стратегії та ставлення до польської держави породжували внутрішньоцерковну напругу й ускладнювали формування єдиної позиції греко-католицької ієрархії. Прагнення єпископа клерикалізувати суспільно-політичне середовище краю через заснування підконтрольних церкві організацій – УХО, УСХО, УКНП, «Скала» – не здобуло широкої підтримки ні серед вірян, ні серед єпархіального духовенства, що засвідчило обмеженість клерикального патерналізму як суспільної стратегії. Конфлікт єпископа зі світськими товариствами «Просвіта», «Рідна школа» та іншими організаціями відображав глибші суперечності між церковним баченням національної ідентичності та секулярними тенденціями в українському громадському житті міжвоєнної доби. Таким чином, суспільно-політична діяльність Г. Хомишина являла собою самотню, внутрішньо цілісну, проте суперечливу модель взаємодії Церкви і суспільства, яка формувалася на перетині християнського консерватизму, пастирської відповідальності та специфічних умов національно-визвольних змагань.

Список використаних джерел до другого розділу

1. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 168 с.
2. Пилипів І., Делятинський Р., Єгрешій О. Станиславівська єпархія (1885–1939 рр.). Життя, присвячене історії. Володимир Грабовецький: вчений, громадський діяч, людина. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, 2016. С. 228–270.
3. Колб Н. «З Богом за Церкву і вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках ХІХ століття. Жовква: Місіонер, 2014. 372 с., іл.
4. Сохоцький І., о. Що дали Греко-Католицька Церква та її духовенство Українському Народові. Філадельфія, 1951. 103 с.

5. Филипчук С. Суспільно-політична діяльність українських християнських конфесій у 2006 р. через призму їх соціального вчення. *Історія релігій в Україні: наук. щорічник*. Львів, 2007. Кн. 2. С. 435–443.
6. Сергійчук В. Нескорена Церква: подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. Київ: Дніпро, 2001. 492 с.
7. Посланіє пастирське Андрея Шептицького митрополита Галицького, Архієпископа Львівського, єпископа Кам'янець-Подільського до вірних Станіславської єпархії про поставлення о. д-ра Григорія Хомишина єпископом. Жовква, 1904. 20 с.
8. Чин посвячення єпископа Григорія Хомишина. Львів: Ставропігійська типографія, 1904. 2 с.
9. Goller P. Katholisches Theologiestudium an der Universität Innsbruck vor dem Ersten Weltkrieg (1857–1914). URL: <https://www.uibk.ac.at/de/universitaetsarchiv/digitales-archiv/>.
10. Бистрицька Е. Формування доктрини уніонізму в період понтифікату Лева XIII (1878–1903 рр.): тенденції її відображення в Росії та вплив на становище Греко-католицької церкви Галичини. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2011. С. 213–218.
11. Бистрицька Е. Юрисдикційні повноваження митрополита Андрея Шептицького на території Російської імперії в контексті уніоністичних проєктів та російсько-ватиканських відносин початку ХХ ст. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2009. Т. XXIV. С. 410–416.
12. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950) / за ред. О. Турія. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2005. 268 с.
13. Пастир Добрий: блаж. Свмч. Григорій Хомишин, єпископ Станіславівський (25.03.1867 - 28.12.1945) у спогадах сучасників / за ред. о. І. Пелехатого. Івано-Франківськ: Видання Фундації «Свята Унія» імені Блаж. Свмч. Григорія Хомишина; Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. 400 с.

14. Листи Станіславівського єпископа Хомишина Г. до Шептицького А. Том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358 Оп. 2. Спр. 291. 69 арк.
15. Федорів Ю. Історія церкви в Україні: репринтне видання. Львів: Видавничий відділ «Свічадо», 2001. 362 с.
16. Лужницький І. Українська Церква між Сходом і Заходом. Філадельфія, 1954. 724 с.
17. Грабець Ю. А. Діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1918–1939 рр. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2025. 307 с.
18. Рішення і зарядження преосв. Єпископського ординаріату в Станіславові від 1904–1931 рр. / упоряд. С. Лукач. Станіславів, 1932. 70 с.
19. Хомишин Г. Для духовенства своєї Єпархії лист Про часте і щоденне св. Причастя (1905 р.). Євхаристійний культ. Пастирські послання / упор. А. Черемський. Харків; Івано-Франківськ, 2017. 255 с.
20. Листування Шептицького А. з Станіславівським єпископом Хомишином Г. Том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358 Оп. 1. Спр. 163. 184 арк.
21. Листи Станіславівського єпископа Хомишина Г. до Шептицького А. Том II і ост. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358 Оп. 2. Спр. 292. 76 арк.
22. Виписки Василика В. з пастирських послань Станіславівського єпископа Хомишина Г. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 3. Спр. 298. 45 арк.
23. Хомишин Г. «О високом званію стану священичого». Станіславів: Печатня І. Данкевича, 1904. С. 3.
24. Листи до Хомишина Г. Том II і останній. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 209. 207 арк.
25. Листи до Хомишина Г. Том II і останній. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 209. 207 арк.
26. Кугутяк М. Галичина. Сторінки історії: Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 200 с.

27. Делятинський Р. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Івано-Франківськ, 2017. 390 с.
28. Посланіє пастирське Григорія Хомишина єпископа Станиславівського до Духовенства і вірних своєї єпархії о Допустах Божих в часі війни. Станіславів, 1915. 24 с.
29. Лехнюк Р. Вплив військових конфліктів 1914–1921 років на греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині. *Історія релігій в Україні*. 2024. Вип. 34. С. 105–118.
30. Відкритий лист греко-католицького духовенства в м. Станіславів із закликом взяти участь у «З'їзді духовенства Західної області УНР» для вирішення питань організації і тактичної поведінки церкви у новій політичній ситуації. *ЦДІАЛ України*. Ф. 201. Оп. 5. Спр. 260. 1 арк.
31. Пастирське послання Шептицького А., Чеховича К., Хомишина Г. до духовенства з приводу виборів до парламенту. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 74. 2 арк.
32. Wołczański J. Listy biskupa Grzegorza Chomyszyna do arcybiskupa Józefa Bilczewskiego z lat 1904–1922. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*. 2003. T. 36, № 1. S. 235–251.
33. Мурович В. ГКЦ в житті українського народу. Марієнталь, 1946. 36 с.
34. Гресько А. Політика адміністрації Галицько-Буковинського генерал-губернаторства щодо греко-католицького духовенства (1914–1915 рр.). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія*. 2024. Вип. 59. С. 33–40.
35. Заярнюк А., Расевич В. Галицьке греко-католицьке духовенство у Першій світовій війні: політичні, культурні і соціальні аспекти. *Ковчег*. 2012. № 4. С. 160–192.

36. Посланіє пастирське Григорія Хомишина єпископа Станиславівського до Духовенства і світської інтелігенції о Подвигах за добрі і святі справи. Станіславів, 1916. 32 с.
37. Посланіє пастирське Григорія Хомишина єпископа Станиславівського до Духовенства і вірних своєї єпархії о Післанництві українського народу в Католицькій церкві. Станіславів, 1916. 43 с.
38. Посланіє пастирське Григорія Хомишина до Духовенства своєї єпархії о Послусі канонічним. Станіславів, 1916. 53 с.
39. Karabarz-Wilińska J. Działalność biskupa stanisławowskiego Grzegorza Chomyszyna w latach dwóch wojen światowych. *Analiza porównawcza. Dzieje Najnowsze*. 2022. T. 53, nr. 4. S. 85–104.
40. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин і питання українсько-польського порозуміння (1904–1939). Івано-Франківськ : Плай, 2001. 71 с.
41. Посланіє пастирське Григорія Хомишина до Духовенства і Вірних єпархії Станиславівської в переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського. Станіславів, 1919. С. 1.
42. Пилипів І. Державотворча політика греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті Західної України 20–30 років ХХ ст. *Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи*. Львів, 2001. Ч. 1. С. 90–95.
43. Макарчук С. Українська республіка галичан: нарис про ЗУНР. Львів: Світ, 1997. 190 с.
44. Хомишин Г. З останніх літ. Мої спомини і рефлексії. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 84. С. 1–2.
45. Текст Літургії Св. Йона Золотоустого, надісланий єпископом Хомишином Г. Шептицькому А. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 400. 40 арк.
46. Грабець Ю. А. Діяльність греко-католицького духовенства у контексті збереження національної та релігійної ідентичності українців у 1918–1925 рр. *Міжнародні відносини і безпека в біполярному світі: контури нового*

світоустрою для України та світу : матеріали V Міжнар. наук. конф., м. Суми, 30 червня 2023 р. Суми, 2023. С. 31–34.

47. Гентош Л. Митрополит Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів. Львів: ВНТЛ-Класика, 2015. 586 с.

48. Хомишин Г. Про візантійство. Станіславів, 1931. 40 с.

49. Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станіславівського до людей доброї волі про політичне положення українського народу в польській державі. 1931. Станіславів. 35 с.

50. Єгреший О. Державотворча концепція єпископа Григорія Хомишина. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2001. Вип. IV–V. С. 204–211.

51. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин. Київ: Вид-во УАДУ, 1998. 298 с.

52. Хомишин Г. Два царства / за ред. І. Пелехатий, В. Осадчий. Люблін, 2016. 400 с.

53. Лось Я. С. Українська справа у спогадах, листуванні й публіцистиці. Вибрані твори / упоряд. М. Маршал, С. Вуйтович. Київ: Ніка-Центр, 2018. 340 с.

54. Лист єпископа Бучка І. до кардинала Сінчерро Л. зі звітом про стан Станіславівської єпархії. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 3. Спр. 72. 4 арк.

55. Комар В. «Українське питання» в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.) *Український історичний журнал*. 2001. № 5. С. 120–128.

56. Москалюк М. Взаємовідносини Української християнської організації з УНДО: шлях від співробітництва до конфронтації. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2000. Вип. 3. С. 91–97.

57. Протокол VI загального зібрання Товариства св. Петра. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 749. 8 арк.

58. Що діється в нашій країні. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 75. С. 1.

59. Духовенство і світська влада. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 76. С. 1–2.

60. Пилипів І. Національно-державницька ідеологія у діяльності митрополита Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина в умовах ЗУНР та міжвоєнну добу. *Сумська старовина*. 2011. Вип. XIII–XIV. С. 191–198.

61. Хомишин Г. Українська проблема. Написав для духовної і світської інтелігенції українського народу Григорій Хомишин Станіславівський Єпископ. Станіславів. 1932. 190 с.
62. Листування Шептицького А. з Станіславівським єпископом Хомишином Г. Том I і ост. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 164. 68 арк.
63. Єгреший О.І. Участь єпископа Григорія Хомишина в національно-визвольних змаганнях українського народу 1918–1925 рр. *Обрії*. 2002. Вип. 2. С. 84–88.
64. Радевич-Винницький Я. К. Кривава книга. Передрук вид. 1919, 1921 рр. Дрогобич: Відродження, 1994. 274 с.
65. Листування з парарфією с. Обертин щодо прийняття церковних пожертв від вірян та відправлення молебнів за їх упокій. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 785. 15 арк.
66. Хомишин Г. Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станіславівського до духовенства і Вірних Станіславівської Епархії про грозу духовної руїни. Станіславів, 1933. 47 с.
67. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30-х рр. XX ст. Київ, 1998. 48 с.
68. Єпископ Григорій Хомишин як «спаситель народу». Лист пресвітера до єпископа. Львів, 1933. 48 с.
69. Українська тромдатрія. *Нова Зоря*, 1931. Ч. 98. С. 1–2.
70. Мірчук І. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. 1920–1939 рр. Київ : Укр. видавнича спілка, 2007. 1006 с.
71. Листи Хомишина Г., том. I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 331. 141 арк.
72. Лисенко О. Релігійне питання у теорії та практиці українського націоналізму впершій половині XX ст. *Український історичний журнал*. 2000. Вип. 6. С. 29–50.

73. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин і український націоналізм. *Питання історії України: Збірник наукових статей*. Чернівці, 2002. Т. 5. С. 101–104.
74. Будурович Б. Ватикан, Польща й Українська Католицька Церква напередодні Другої світової війни. *Сучасність*. Мюнхен, 1983. Ч. 12. С. 92–105.
75. Пастирський лист Григорія Хомишина до Всечесного клира Станіславівської дієцезії про завдання священичого стану в св. Католицькій церкві. Станіславів, 1939. 26 с.
76. Пастирські послання Шептицького А., Чеховича К., Хомишина Г. до духовенства і народу. Том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 6. 105 арк.
77. Кошетар У. Роль Української греко-католицької церкви у формуванні галицького консерватизму 1900–1939 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 Київ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2007. 249 с.
78. Огляд діяльності Тимчасового Організаційного Комітету УХО від його вибору. *Наші Вісти: Інформаційне письмо Української Християнської Організації*. 1925. Ч. 1. С. 7–8.
79. Правильник для організаторів і мужів довіря. *Наші Вісти: Інформаційне письмо української християнської організації*. 1925. Ч. 1. С. 10–16.
80. Пастирські послання Шептицького А., Чеховича К., Хомишина Г. до духовенства і народу. Том I і ост. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 7. 111 арк.
81. Характеристика діяльності Станіславівської єпархії, представлена Шептицькому А. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 37. 13 арк.
82. З організаційного руху УХО. *Нова Зоря*. 1926. Ч. VI. С. 7
83. Пилипів І. Греко-католицька церква – найвпливовіша суспільна сила у кристалізації української нації міжвоєнної Галичини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Історія*. 2010. №1. С. 109–114.
84. Москалюк М. Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині (1920–1939 рр.). *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2000. Вип. 4. С. 97–101.

85. Заява Драгомирецького Михайла щодо зарахування його до духовної семінарії. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 788. 14 арк.
86. Католицька народна партія. Програмова заява. Львів, 1930. С. 1–2.
87. Єгрешій О. Клерикальні товариства в Галичині 1930-х рр.: ідеологія, взаємовпливи, резонанс, історична дидактика. *Галичина*. 2012. Вип. 20/21. С. 372–377.
88. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929). Т. 2: Документи і матеріали. Київ; Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 704 с.
89. Про діяльність священника в світських товариствах і установах. *Вістник Станиславівської єпархії*. 1937. Ч. X–XII. С. 45–48.
90. Священик з Поділля. З рукою на серці. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 5. С. 4–5.
91. Нунціятура Апостольська Польщі у Варшаві 5 грудня 1937. Ч. 315. *Вістник Станиславівської єпархії*. 1938. I–III. С. 3–4.
92. Андрухів І. Історичний аналіз творів та послань єпископа Греко-католицької церкви Григорія Хомишина та їх соціальний вплив. *Південний архів (історичні науки)*. 2024. Вип. XLVII. С. 5–12.
93. Протоколи перевірок стану церков Скальського деканату. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 832. 10 арк.
94. Відозва Станіславівського єпископа Хомишина Григорія про відкриття Духовної семінарії в м. Станіславів. *ЦДІАЛ України*. Ф. 201. Оп. 5. Спр. 331. 2 арк.
95. Українська Християнська Організація і вибори. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 6. С. 1–2.
96. Хомин П. Католицька Акція її суть і завдання. *Нива*. 1930. Ч. 2. С. 43–48.
97. Єгрешій О. Культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина в умовах Другої Речі Посполитої. *Науковий вісник Івано-Франківської Теологічної Академії «Добрий пастир»: Збірник наукових праць*. Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської Теологічної академії. 2007. Вип. 1. Теологія. С. 155–159.

98. Ходак І. Роль ієрархів УГКЦ у суспільно-політичному житті Східної Галичини (1921–1939 рр.). *Чорноморська минушина*. 2021. Вип. 16. С. 90–97.
99. Заява Драгомирецького Михайла щодо зарахування його до духовної семінарії. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 788. 14 арк.
100. Грабець Ю. А. Культурно-освітня діяльність Греко-Католицького духовенства Східної Галичини в міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2024. Вип. 1. С. 26–32.
101. Поручення Бібліотеки Товариства «Скала». *Вістник Станіславівської єпархії*. 1938. Ч. IV–VI. С. 25.
102. Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станіславського до духовенства Станіславської єпархії. «Національна чи об'явлена віра, або розвал, чи шлях творчості». *Нова Зоря*. 1935. Р. X. Ч. 93. С. 1–3.
103. Узасаднення «Скали». *Нова Зоря*. 1936. Р. XI. Ч. 32. С. 3–6.
104. Облік проданих земель Станіславівської єпархії. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 1028. 43 арк.
105. Відозва Преосвященного Григорія Хомишина про організаційні основи католиків. *Мета*. 1934. 4 листопада. С. 1–2.
106. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. Патріот-місіонер-мученик. Львів: Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 1997. 414 с.
107. Конечність організування. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 13. С. 1–2.
108. З Товариства «Скала». *Нова Зоря*. 1936. Р. XI. Ч. 29. С. 1–2.
109. Гарний розвиток «Скали». Звіт Загальних зборів з дня 23 квітня 1936 року. *Нова Зоря*. 1936. Р. XI. Ч. 31. С. 1–2.
110. Листи до Хомишина Г. Том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 208. Арк. 172.
111. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині Івано-Франківськ: Плай, 1999. 136 с.

112. Про два напрями діяльності «Скали» і парохіальних читалень. *Нова Зоря*. 1938. Р. XIII. Ч. 94. С. 8.
113. Товариство «Скала». *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 38. С. 3.
114. Редько Ю. Наше вчора, сьогодні і завтра. *Католицька акція*. 1935. Ч. 2.
115. Рідна школа і духовенство. *Нива*. 1928. Ч. X. С. 341–343.
116. Листи до Хомишина Г. Том II і останній. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 209. 207 арк.
117. Хомишин Г. Головні напрямні для товариства «Скала» і парохіальних читалень. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 46. С. 1–2.
118. Загальний з'їзд «Скали» 7.05.1937. *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 33. С. 1–2.
119. Засідання Головного Відділу «Скали». *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 26. С. 1–2.
120. Осташевський Й. До питань громадської діяльності українського духовенства (Реферат, виголошений на Великих Зборах священничого Товариства ім. Св. Андрея, 8 лютого 1934 р.). *Мета*. 1934. Ч. 7. С. 3.
121. Відозва Преосвященного Григорія Хомишина про організаційні основи католиків. *Мета*. 1934. Ч. 45. С. 3–6.
122. Статути, протоколи, резолюції та ін. документи про діяльність товариства «Скала» в м. Станіславі. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 383. 238 арк.
123. Курс Католицької Акції в Станіславові. Станіславів, 1939. 282 с.
124. Андрухів І. А. Єпископ Григорій Хомишин: на перехресті українсько-польських культурних та церковних взаємин першої половини XX століття. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2025. Вип. 19. С. 95–103.
125. Музей у Станіславові. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 5. С. 2.
126. Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис. Івано-Франківськ: Плай, 2001. 164 с.

127. Старка В. Відображення повсякденного життя західноукраїнського селянства в умовах суспільно-політичних трансформацій 1939–1941 рр. в документальній спадщині Греко-Католицької Церкви. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. Вип. 1. Ч. 2. С. 117–121.

128. Бабенко Л. Радянські органи державної безпеки в системі взаємовідносин держави і православної церкви в Україні (1918 – середина 1950-х рр.) : монографія. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2014. 549 с.

129. Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / за ред. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен: В-во. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. 959 с.

130. Брицький П. Україна у Другій Світовій війні (1939–1945 рр.). Чернівці, 1995. 114 с.

131. Сурмач О. Структурна реорганізація УГКЦ в роки німецької окупації. Історія релігій в Україні. *Історія релігій в Україні* : матеріали Х Міжнар. наук. конф. м. Львів, 16–19 травня 2000 р. Львів, 2000. Кн. 1. С. 364–369.

132. Сурмач О. УГКЦ і український національно-визвольний рух у період німецької окупації (1941–1944 рр.). *Історія релігій в Україні* : матеріали XI Міжнар. наук. конф. м. Львів, 16–19 травня 2001 р. Львів, 2000. Кн. 1. С. 424–429.

133. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект: монографія. Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2010. 500 с.

134. Пастирський лист Григорія Хомишина Станиславівського єпископа до Всечесного духовенства і вірних Станиславівської дієцезії. 1941. 7 с.

135. Справа Хомишина Григорія Лукича. *ГДА СБУ*. Ф. 6. Спр. 75142-ФП. Т. 1. 329 арк.

136. Справа Хомишина Григорія Лукича. *ГДА СБУ*. Ф. 6. Спр. 75142-ФП. Т. 2. 395 арк.
137. Пилипів І. Українська Греко-Католицька Церква в період німецької окупації (1941–1944 рр.). *Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2002. Ч. 8. С. 108–115.
138. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрія Шептицького. *Київська Церква, 2001*. № 1–3. С. 14–20.
139. Гайке В.-Д. Українська дивізія «Галичина» : історія формування і бойових дій у 1943–1945 роках. Торонто; Париж; Мюнхен: Накладом Братства кол. Вояків 1-ої Укр. Дивізії УНА, 1970. 277 с.
140. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. 658 с.
141. Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885–1900). Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. 96 с.
142. Протокол VI загального зібрання Товариства св. Петра. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 749. 8 арк.
143. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: в 4 т. Вінніпег : Видавнича Спілка «Тризуб», 1955. Т. 2. 286 с.
144. Руснак О. В., Покровитель єпархії, «Бучацька єпархія», <https://www.buchacheparchy.org.ua/pro-ieparkhiiu/pokrovytel-ieparkhii.html>.

РОЗДІЛ 3.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄПИСКОПОМ Г. ХОМИШИНИМ РИМО-КАТОЛИЦЬКИХ НОВАЦІЙ У ЛІТУРГІЙНО-ОБРЯДОВУ ПРАКТИКУ ГРОМАД СТАНІСЛАВІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ

3.1. Окцидентальний вектор у літургійній реформі єпископа Г. Хомишина

Оновлення обрядово-літургійної практики у ГКЦ мало своїм підґрунтям унійну модель культури, яка розвинулася у Галичині під впливом геополітичних трансформацій попередніх століть. Її формування сприяло включенню регіону в цивілізаційне поле західної культури формувало зв'язок між унійними українцями і католицькою спільнотою [1].

Формування ідентичності віруючих ГКЦ позначилося на розвитку культово-обрядових практик, які синтезували східно-християнську основу з елементами західно-християнської традиції, виробивши таким чином своєрідний обрядовий комплекс греко-католиків. Однією з головних подій в історії ГКЦ, що вплинула на трансформацію її культового життя, був Замойський синод (1720 р.), який затвердив включення латинських елементів у релігійну практику [2, с. 235].

Постанови Замойського синоду стосувалися питань відправи літургії, а також Тайн Святої Євхаристії. Нововведення: забороняли причащати дітей після прийняття тайни Хрещення та Миропомазання; затвердили постанову освячувати усі частинки на Літургії; замінили «губки», яка використовувалася для підбирання частиць Причастя, на «рушничок»; скасували практики вливання «теплоти» – обряд вливання теплої води перед Св. Причастям; запровадили поняття «намір» у Літургії; схвалили читання св. Літургій, якщо цього вимагали душпастирські потреби вірних; ввели практику щоденних літургій, а також кількох літургій на день; дозволили використання дзвіночків під час Літургії [3, с. 309].

У другій половині XIX ст., коли у галицькому українському суспільстві відбувалися активні процеси формування національного самовизначення, виникали дискусії щодо «чистоти обряду». Обрядові форми трактувалися як символи національної ідентичності, традиції, а їх дотримання розглядалося як ознака патріотизму й культурно-національної орієнтації [4, с. 135]. Частина греко-католиків Галичини тяжіла до самоідентичності як окремого народу та нації, з надією у майбутньому здобути незалежну державу. Інша частина – це ті, хто вважали себе причетними до польської нації («*Gente Ruthenus, natione Polonus*»⁷) й в усьому хотіли прирівнятися до латинського духовенства та шляхти, перейняли не лише чужу мову, звичаї, а й політичні переконання. Будь-якою ціною вони намагалися підкреслити свою вищість від «хлопа», з яким у них ототожнювався «русин». Це були національні полонофіли.

У 1891 р. відбувся Львівський синод. Його рішення сприяли подальшому впливу ГКЦ на віруючих. Насамперед Синод подбав про зміцнення побожності серед вірян через почитання святих, вшанування мощей та образів, участь у церковних процесіях, паломництвах, відбуванні місій та реколекцій [5, с. 14–32]. Посилаючись на авторитет Отців Церкви, було оновлено процедуру освячення дарів. Відтепер їх освячення відбувалося під час виголошення «... це є Тіло моє..., це є Кров моя...», а не на слова, якими призивають Святого Духа [6, с. 91–94].

Замойський синод дозволяв священникам відвідувати хворих зі св. Тайнами таємно, без священничих риз. Натомість Львівський синод, дозволив це робити відкрито, одягаючи епітрахиль і фелон. Синод заборонив доливати звичайне вино до св. Тайн безпосередньо перед причастям. Якщо св. Тайн не вистачало, то слід було причащати тими, які зберігалися в чаші для хворих. Рішенням синоду було збільшено термін отримання віруючими причастя напередодні Пасхи, починаючи від першого дня Чотиридесяниці до Вознесіння. Парафіяльні священники мали обов'язок попередити своїх віруючих про

⁷ Перекладається як: «Родом русин, за національністю (громадянством) поляк».

обов'язковість приймати причастя перед святом Пасхи з попередженням про кару відлучення від Церкви [6, с. 95–96].

Рішення, ухвалені на Львівському синоді 1891 р., спричинили введення нових латинських елементів у літургію. Віруючі ставилися до них прихильно, без критики. Відтак поступово сформувався феномен «галицького обряду». Він став захистом українців від полонізації та русифікації.

Ухвалені на Замойському та Львівському синодах рішення створили передумови для реалізації літургійних перетворень у ГКЦ. На початку XX ст., коли церковне управління в Галицькій митрополії очолив А. Шептицький, а єпархій – єпископ Станіславівський Г. Хомишин та єпископ Перемишльський Й. Коциловський, відбулася їхня практична імплементація в життя парафій. Процес та темпи включення латинських культових елементів до обрядово-літургійної практики кожної з єпархій залежали від переконань та позиції її очільника. Зокрема, різнилися погляди на ці процеси митрополита А. Шептицького і єпископа Г. Хомишина. Для митрополита А. Шептицького латинізація православного обряду не була однозначно позитивним явищем, оскільки сприяла роз'єднанню Західної та Східної частин України. У контексті східної політики Святого Престолу латинізація культу греко-католиків мала б негативний резонанс серед православних, зокрема у Росії. Тому митрополит вважав, що латинські елементи слід впроваджував поступово й обережно. Натомість Г. Хомишин займав протилежну позицію. Він ініціював впровадження у культову практику латинізаційних форм, оскільки мав переконання необхідності максимального наближення ГКЦ до єдності з Католицькою церквою [6, с. 98–100].

З ініціативи А. Шептицького була започаткована обрядова реформа. Першим кроком було формування складу обрядової комісії, яка мала впорядкувати дисциплінарні та звичаєві питання у Церкві. Важливим завданням для греко-католицького духовенства було укладання нового Кодексу церковного права [7, с. 19–29].

На конференції єпископів 1923 р. було вирішено «скодифікувати право провінціональне на основі кодексу православної церкви, опираючись на джерела східного права» й у 1925 р. скликати Собор. Проте, через низку міжнародних подій, політичних трансформацій собор вдалося провести лише у 1940 р. Стратегічні рішення митрополита А. Шептицького викликали критику з боку перемишльського єпископа Й. Коциловського та станіславівського єпископа Г. Хомишина. Це було спричинено двозначною позицією Святого Престолу в цих питаннях. Якщо в рішеннях поширення ідеї унії на території Східної України і Росії Святий Престол виступав за чистоту православного обряду, то для греко-католицьких священників, які приїжджали на місце служіння до країн Північної та Південної Америки, існували обмеження щодо поширення окремих обрядів [8, с. 199–206].

Одночасно тривала робота на літургійними книгами. За згодою А. Шептицького Львівським Ставропігійним братством був виданий «Літургікон» (1905 р.). У цьому виданні вилучили основні латинські елементи, що використовувались у «галицькому обряді». Наступне видання «Святих Літургій» (1929–1930 рр.) супроводжувалося новими правками. Зокрема, було вилучено ілюстрації, які вказували священникам про положення рук під час відправи Святої Літургії, запозичені з латинської практики. Тексти Служб Божих Івана Златоустого, Василя Великого та Наперед Освячених Дарів були видруковані в Літургіконі окремо й не включали книги Євангеліє та Апостола з Тропарями. Так було прийнято в православній традиції. Проте у Галичині був впроваджений оо. василіанами «латинський» звичай друкувати їх разом [9, с. 163, 164]. Нове видання викликало гостру критику єпископів Г. Хомишина і Й. Коциловського, які заборонили вживати новий текст «Літургікона» в своїх єпархіях.

Для розв'язання суперечливих питань митрополит створив у 1929 р. спеціальну літургійну комісію. Матеріали 70-ти сесій згодом було вислано до Ватикану з метою з'ясування канонічності пропонованих правок. Експертиза каноністів, інспекція чеського редемпториста Івана Гудачека у Львові

підтвердили правомірність реформи митрополита А. Шептицького. Літургичні дискусії ініціювали вивчення літургичних книг ГКЦ у Східній конгрегації [8, с. 199–206].

Згодом у Ватикані було видано «Свята Літургія Св. Івана Златоустого» та інші тексти. У своєму посланні 1931 р. А. Шептицький так прокоментував рішення Риму: «... подією для нас вельми важливою є те, що автентично довідуємося, що в Римі признали за доцільне заховувати східний обряд у цілості поза границями Галичини, а галицьку обрядову форму uznali вузькою і невідповідною до праці між православними» [10, с. 220].

Загалом обрядова реформа виявила серйозні проблеми релігійної ідентифікації ГКЦ. Як зауважував І.-П. Химка, греко-католики мали православне обличчя, римо-католицьке громадянство і просвічену австрійську душу. У церковних і літургійних справах вони змушені були оглядатися або на Схід, або на Захід, оскільки сама по собі ГКЦ не мала шансів утвердитись як самостійна релігійна традиція [11, с. 77–78]. Серед духовенства великого поширення набули москвофільські ідеї. Деякі греко-католицькі священики належали до категорії т. з. «схизматофілів». Цим терміном означували тих отців, які визнавали православну духовну традицію, але не були симпатиками Росії [12, с. 623].

Серед ієрархів ГКЦ єпископ Станіславівський займав альтернативну позицію щодо поглядів митрополита А. Шептицького на еволюцію обрядових форм. Митрополит притримувався курсу покійного папи Лева XIII (1878–1903 рр.), який згуртував навколо себе потужну групу уніоністів. Останні просували ідею поглиблення католицько-православного діалогу й визначальне місце у просуванні католицизму на теренах Російській імперії надавали українським греко-католикам. Г. Хомишин, навпаки, був зосереджений на внутрішніх проблемах Церкви. Першочерговим завданням духовенства він визначав подолання «візантійства», яке цивілізаційно поглиблює тяжіння греко-католиків до російського православ'я. Тому єпископ був прихильником західної традиції розвитку культово-обрядових практик серед греко-католиків та одним

із яскравих представників окцидентальної групи греко-католицького духовенства [8, с. 199–203].

Г. Хомишин підтримував курс папи Пія Х, про якого писав: «Якщо звернемо увагу на теперішнього Намісника Христового папу Пія Х, то беззаперечно мусимо визнати, що Він є саме таким, якого вимагають теперішні обставини Церкви Христової. Саме такого, як папа Пій Х, а не іншого пастиря й лікаря, потребує на свої рани, немоці й болі нинішнє стадо Христове і ціла суспільність людська». У своїй першій енцикліці «*E Supremi*» (1903 р.) папа Пій Х вказав, що девізом його понтифікату буде «*Instaurare omnia in Christo*» («Відновити все у Христі»). Особливу увагу папа приділяв вшанування Євхаристії та через свої послання закликав священників популяризувати цей культ серед вірян. Він ініціював масштабну роботу з кодифікації канонічного права та реорганізував Римську курію, чітко розділивши судові та адміністративні функції [8, с. 204–206].

Єпископу Г. Хомишину імпонувала позиція папи щодо провідної ролі впливів Церкви на вирішення соціальних питань, посилення впливу релігії, зокрема в освітній сфері та родинних стосунках. У праці про «Євхаристійний культ» єпископ наголошував, що без дотримання основ християнської етики суспільство деградує до «некультурної дикости» та піддається впливам деструктивних течій (атеїзм, сектанство, комунізм тощо) [13, с. 103; 14].

Наскрізною лінією в діяльності єпископа Г. Хомишина проходить ідея встановлення міцного зв'язку між вірними ГКЦ та Католицької церкви. Він намагався зменшити впливи на ГКЦ східних культових практик та антихристиянських ідеологічних впливів, також проголошував примат католицької етики в суспільному житті з метою духовного відродження українців. Католицьку церкву Г. Хомишин визначав як фактор культурної розбудови української нації. Наслідуючи ідеї папи Пія Х, єпископ Г. Хомишин у своїй єпархії звертав увагу на необхідності оновлення Євхаристійного культу, присвячуючи цій темі численні послання і спеціальні праці. Він дбав, щоб

навчання на цю тему священники системно проводили для парафіян [15, с. 51–61; 16, с. 384–385].

Єпископ наголошував, що попри підпорядкування Святому Престолу, ГКЦ не зазнала необхідної реформи літургійних книг, яка могла б зменшити вплив східного обряду та належним чином запровадити гідне шанування Святого Отця. Його обурювало, що в окремих випадках під час літургії згадувалися лише світські особи. Владика вказував, що такі елементи лише посилюють близькість греко-католицького обряду до православного російського взірця [17, с. 315–320]. Тому Г. Хомишин відстоював ідею очищення богослужбових книг від усього, що пов'язано з церковним розколом 1054 р. Він закликав уникати терміну «православний» як означення не католика й наголошував, що літургійні книги є католицькими, оскільки укладені до розколу за часів Василя Великого, Івана Златоуста, Івана Дамаскина та інших Отців Церкви.

Г. Хомишин зазначив, що деякі прихильники терміну «православний» посиляються на декрет Римської Священної Конгрегації поширення віри від 1887 р., на якому було ухвалено рішення зберегти цей термін у церковних книгах. Однак вони не згадують, що Конгрегація визначила «розкольників» називати «розкольниками», а не «православними». Владика наголошував, що більшість представників духовенства та віруючі підтримують вилучення цього терміну з літургії. Однак він не мав на увазі заперечувати декрет Римської Конгрегації. Він лише вважав, що його не можна повністю виконати, оскільки всі народи називають «розкольників» «православними», а не «розкольниками». Тому пропонував термін «православний» замінити терміном «правовірний» [15, с. 201–216; 18, с. 45–55].

Слід зазначити, що підтримку Г. Хомишину в утвердженні його поглядів на зближення ГКЦ з Католицькою церквою надавав римо-католицький архієпископ Ю. Більчевський. Ієрархи зустрічалися на спільних єпископських конференціях, які відбувалися в Галичині в першій чверті XX ст. [19, с. 103; 20, с. 642–643]. Після однієї з них, 17 лютого 1910 р., Ю. Більчевський зробив записав у щоденнику: «Преподобний Єпископ Хомишин пояснив мені, що його

неправильно зобразили ворогом поляків, що такі чутки поширюють про нього його злі священники. Розповів, що молиться вервицю ще з часів навчання у Відні і що рекомендував її своїм семінаристам.... Він справляє враження людини, сповненої апостольської ревності, відданої Риму. Раніше його звинувачували в упертості, відсутності виховання. Думаю, після різних сумних переживань він дуже змінився, став більш поміркованим. Хто з нас без вад! Які його справжні почуття до поляків – один Бог знає». Єпископи обмінювалися листами в яких висловлювали думки з актуальних питань соціально-політичного та душпастирського змісту. Теми листів зосереджені на питаннях співіснування Католицької церкви та ГКЦ в Галичині. Г. Хомишин давав відгуки на статті польської преси, які звинувачували представників ГКЦ в надмірному тяжінні до православ'я. Г. Хомишин не приховував своєї вдячності архієпископу Ю. Більчевському за підтримку під час напружених ситуацій в стосунках із віруючими єпархії або ієрархами ГКЦ [21, с. 159–163].

Неодноразово в листуванні між архієпископом Ю. Більчевським та єпископом Г. Хомишином йшлося про поширення католицьких практик почитання Найсвятіших Таїнств, Пресвятого Серця Христового.

У другій половині XIX ст. галицьке суспільство переживало період національного самовизначення, що актуалізувало дискусії про «чистоту обряду». Обрядові форми ставали символами національної ідентичності, а їхнє дотримання – ознакою патріотизму. Однак, на переконання Г. Хомишина, це ніяк не стосувалося вчення про Пресвяту Євхаристію, чину її уділення чи обряду служіння Святої Літургії. Навпаки, обидва архієреї закликали вірних до якнайчастішого Святого Причастя і гідного приготування до нього: «Найбільшим, найдостойнішим і найліпшим благодаренням для Господа від людини є приймання Чаші Його Тіла і Крови, де Євхаристія має стати нашим життям. Вірні мають жити євхаристійним стилем життя, бо все наше життя то є велика євхаристія. Всі Таїнства прямують до Євхаристії: священство створене заради Євхаристії, подружжя – це життєва Євхаристія, а саме поєднання тіла і духа, з яких народжуються діти і продовжується життя людства і Церкви.

Єлеопомазання є введенням в остаточну Євхаристію – Небесне Царство» [22, с. 240–243; 23].

Зазначимо, що літургія у східному та західному обрядах об'єднувала вірних різних національностей на території Галичини в одну спільноту євхаристійного Тіла Христового. Оскільки ці дві конфесії з різними літургійними обрядами належали до однієї Церкви, то євхаристійний культ в догматичному плані – спільний за винятком деяких відмінностей, що більш притаманні обрядовості, а ніж богословському змісту. Римо-католики дотримувалися західного (латинського) обряду, богослужіння називали «мессами», на яких служили латиною. Літургія ГКЦ відбуувалася згідно з особливостями східного обряду, мова богослужіння – церковнослов'янська. У римо-католицькому обряді звичною частиною літургійної практики було сидіння, а в католиків східного обряду – стояння на богослужінні. У прийманні Пресвятої Євхаристії також були відмінності. Римо-католики приймали Євхаристію під символом хліба. В східному обряді вірні причащалися хлібом і вином. У східному обряді Святі Дари (Святі Тайни) зберігалися в дароносиці на престолі в кивоті, а римо-католики зберігали за вівтарем, куди їх переносили в дароносиці [24, с. 235–240; 25, с. 199–201].

У РКЦ постало богослов'я Євхаристійного культу, яке мало дві складові. Літургійний аспект Євхаристійного культу безпосередньо пов'язаний із Божественною Літургією та Причастям вірних, а позалітургійний – звершувався окремим почитанням через виставлення освячених Святих Дарів і збереженням їх у кивоті [26, с. 149; 27, с. 188].

РКЦ була для Г. Хомишина взірцем для наслідування щодо вшанування Ісуса Христа у вигляді Євхаристійного Хліба та Крові. Г. Хомишин вважав, що Бог присутній у Найсвятішій Євхаристії у всіх святинях різного обряду. Проте вважав, що в РКЦ цей культ найбільше практикуваний і є головним осередком та джерелом, з якого Церква збагачує і розвиває своє внутрішнє, духовне життя [28, с. 375–376, 489; 29]. В одній з відозв Г. Хомишина писав: «Саме Католицькій Церкві Ісус Христос доручив свою владу, повчання та Пресвяті Таїни, де в

Євхаристії є утаєний Ісус, який продовжує свою жертву Голгофи в безкровний спосіб» [30, с. 8; 31, с. 388–397].

Архетипом церкви як «містичного тіла» Ісуса Христа є обов'язковий елемент головного християнського богослужіння – Євхаристія, в якому мають брати участь усі члени церковного богослужіння [32, с. 235–240; 33, с. 82]. Обов'язковим елементом християнського богослужіння є таїнство Євхаристії. Семантика слова «причастя» (грец. *motohos* – який бере участь, *moteho* – беру участь), розкриває особливості того психологічного стану, який має бути досягнутий у культі – приєднання; частка; участь; причетність. Символіка культової відправи Євхаристії має на меті переконання віруючих у тому, що кожний, хто євхаристійно єднається, увійде у містичне спілкування з Богом. Причастя символізує тамування духовного голоду. Психологічний компонент Євхаристії має забезпечити суб'єктивне відчуття: віруючі стають причетними один до одного, складаючи множину – стають одним цілим [34, с. 40–42; 35, с. 65–70].

Вшанування Євхаристійного Христа в кивоті став у РКЦ мотивом до започаткування свята Божого Тіла. Воно присвячене вшануванню Тіла і Крові Христа, які надавали хлібу і вину нових сенсів під час Євхаристії. Римо-католики його вшановували в четвер, після завершення свята Святої Трійці. Пам'ять започаткування Пресвятої Євхаристії Церкви обох обрядів відзначали у Великий Четвер. Відмінною ознакою цього свята була урочиста процесія зі Святими Дарами навколо храму або по вулицях міста. Очолювали її священники, що несли дароносицю, за ними слідували парафіяни. В ГКЦ свято Пресвятої Євхаристії відбувалося з наступними церемоніями: приготуванням спеціального Агнця для виставлення Святих Дарів; процесією довкола храму зі Святими Дарами під «бальдахіном» і читанням уривків («зачал») Євангелія від усіх чотирьох Євангелістів на чотирьох престолах [13, с. 68–70].

Ще одним позалітургійним культом Євхаристії була Адорація євхаристійна (лат. *Adoratio Eucharistica*) або Поклоніння Святим Дарам – у Католицькій Церкві різновид позалітургійного пошанування Святих Дарів,

освячених під час Євхаристії. Як правило, культ звершувався у формі виставляння Святих Дарів на вівтар у спеціальній посудині – монстранції (аналог дароносиці), і проведенні спеціального богослужіння або приватної молитви віруючих перед виставленими Дарами. Обряд розпочинався з виставлення Тіла Христового в монстранції на вівтар храму. Клірики й віруючі у цей час схиляли коліна. Виставляння супроводжувалося спеціальними піснями, присвяченими Євхаристії. Найчастіше на початку адорації співали «*O salutaris hostia*», а наприкінці – «*Tantum ergo*». Після виставляння Дарів присутні на богослужінні звершували молитву; поклоніння Святим Дарам завершувалося благословенням уклінних віруючих дароносицею [13, с. 71–72].

Серед чималої кількості почитань Євхаристії поза Літургією, варто згадати нічну Адорацію. Безперервна молитва перед Пресвятим Таїнством 24 год. на добу практикувалася Церквою від VI ст. Тоді її називали «безперервною хвалою» і звершували переважно у монастирях або релігійних громадах.

Також варто згадати такі позалітургійні євхаристійні почитання в ГКЦ, які перейшли з Католицької церкви: чин виставлення Святих Дарів у Велику П'ятницю (разом із Плащаницею); використання священнослужителем Дарів замість ручного хреста на процесії перед ранковим пасхальним богослужінням; римо-католицький культ виставлення Дарів з процесією довкола храму в дні храмових свят та в інші урочисті дні; а також обряди, які були пов'язані з цими вшануваннями, зокрема освячення двох Агнів (один з яких готувався саме для цього виставлення) під час Літургії, яка відправлялася напередодні таких церемоній, вживання монстранції, клякання тощо; суплікація – молитва посиленого благання перед виставленими Святими Тайнами, більш притаманна для ГКЦ, оскільки в РКЦ виставлені Святі Тайни споглядали (адорували) [13, с. 77].

Практикою Євхаристійного культу було відвідування хворих священником, який приносив Пресвяту Євхаристію, а також щомісячне відвідування людей похилого віку, які не мали можливості приходити до храму. Важливим моментом у почитанні таїнства є те, що священник з великою

пошаною приносив Святі Тайни до хворого, а ті хто були свідками цієї події, схиляли голови та схиляли коліна.

Євхаристійне богослов'я займало важливе місце у житті та служінні єпископа. Він вважав, що через розуміння цього культу вдасться зміцнити духовний стан українців: «Все для Ісуса Євхаристійного» – такий клич давав своїм вірним та священникам Г. Хомишин. В своїх працях та проповідях єпископ підбирав слова для того, щоб прищепити любов до наслідування та пошани Євхаристійного культу [13, с. 77]. В 1910 р. Г. Хомишин опублікував «Пастирський лист про часте і щоденне св. Причастя», а в 1912 р. написав працю «Про Найсвятішу Євхаристію». Також в промові для неодружених священників, яка була виголошена під час реколекцій у 1930 р., й у книзі «Парафіяльна місія» 1934 р., яка складається з трьох частин, Г. Хомишин пояснював сутність Пресвятої Євхаристії, особливо наголошуючи про реальну присутність Христа у Святому Причасті. Єпископ підкреслював, що в Причасті перебуває вже воскреслий у славі Христос, але Євхаристія є образом цілого Ісусового життя, де представлено всі події та обставини Його часу перебування на землі [13, с. 56–59].

У посланні «Про Найсвятішу Євхаристію» єпископ особливо наголошував, що Вона є головною «поживою» для душі і є вкрай необхідна у подорожі життя. В посланнях єпископ Г. Хомишин нагадував не тільки віруючим, але й духовенству, щоб вони проповідували науку про Причастя і використовували різні способи, для заохочення людей до «правдивого» вшанування Христа в Євхаристії.

У другій частині свого послання єпископ пояснював релігійну природу Євхаристія. Вказував, що «ця Таїна діється не силою людською, а Божою; як Жертва; як воскреслий Христос». Далі Г. Хомишин писав про обов'язки та давав настанови, як практично їх виконувати.

Наприкінці послання єпископ говорив про необхідність вшановувати Святі Дари. Проте, він критикував тих людей, що поєднували Причастя з місцевими забобонами. До прикладу говорив про звичай у деяких парафіях просити

пробачення один в одного перед прийняттям Святого Причастя, що вважав абсолютно недоречними в сучасному світі. Єпископ вказував, щоб в день Адорації Святих Дарів не проводили у парафіях забав, танців тощо. Під час своїх місій єпископ повторював, що «Найсвятіша Євхаристія є правдою, догмою віри, в яку ми маємо вірити під загрозою спасіння, а хто не вірить у цю правду, той грішить тяжко і не може бути спасеним, бо цю правду нам установив сам Христос на Тайній Вечері» [13, с. 80–83].

Г. Хомишин на конференції для неодружених священників та членів Товариства ім. св. Священномученика Йосафата у 1924 р. наголошував, що головним джерелом життя Католицької церкви є Євхаристія, а культ Євхаристії є найпершою і найвизначнішою ознакою католицизму. У своїх посланнях єпископ наголошував, що Христос у Євхаристії є основою Католицької церкви, а Євхаристія - джерелом життя і силою Церкви [13, с. 68–70].

Г. Хомишин був великим пошанувачем культу Найсвятішого Серця Христового, тому не раз говорив про Євхаристію через призму Серця Христового, оскільки вважав, що між ними є тісний зв'язок. Він «... полягає в тому, що Євхаристія є винаходом Найсвятішого Серця, яке є в Причасті, бо де є цілий Христос, там є і його Серце і саме з нього виходить ця Тайна любови» [36, с. 48].

Важливим аспектом листування Г. Хомишина з архієпископом Ю. Більчевським була тема набожества до Найсолодшого Серця Ісусового. Ю. Більчевський в своєму посланні «О почитанню Христового Серця» [37, с. 504]. навчав, «що у все, що зробив для нас Христос, Він вложив ціле Своє Серце. Церкви, в яких впроваджено культ Серця Христового, випромінюють особливе тепло, що притягує більше людей». Г. Хомишин своєю чергою проводив чітку паралель між почитанням Серця Христового і почитанням Євхаристійного Ісуса. Оскільки говорив, що «Тайна Євхаристії є Тайною Любові, то перебуває у великій злуці із набожеством до Найс. Серця Христового, любов'ю до нас палаючого». «Найсвятіша Євхаристія є винаходом Серця Христового. Живе Серце Господнє перебуває в Святому Причасті, тому

найчастіше треба жертвувати Євхаристію як винагородження за всі образи, нанесені Серцю Христовому» [38, с. 25]. Обмін думками між ієрархами щодо поширення цього набожества свідчив про спільність їхніх поглядів на необхідність поглиблення євхаристійної побожності та духовного оновлення вірних обох обрядів.

У 1920 р. побачила світ праця Г. Хомишина «Набожество до Найсвятішого Серця Господа нашого Ісуса Христа» [36, с. 74]. Книга була написана одразу після закінчення Першої світової війни, в якій ключовою ідеєю було заохочення українського народу шукати розради в «незглибимому Істочнику щедрот і благодаті – в Найсвятішому Серці Христовому» [38, с. 49].

Єпископ Г. Хомишин вбачав у культі Серця Христового джерело духовного облагородження людини і ошчасливлення її через сповнення духом цієї набожності. Культ Серця Христового, на переконанням Г. Хомишина, є джерелом правдивої духовної життєвої допомоги, оскільки він здатен заспокоїти і втихомирити «біль серця українського народу», який вже багато століть боровся за свою свободу [39, с. 53–65; 40, с. 65]. І не випадково цей культ українського греко-католицизму зазнавав жорстких заборон під час російської окупації Східної Галичини в період Першої світової війни [41, с. 142–148].

Послідовна позиція єпископа в питанні культу Серця Христового була яскравим свідченням його східної католицькості щодо літургійно-обрядової практики. Вона була суголосна теологічному обґрунтуванню цього культу Католицькою церквою. Єпископ вважав, що Євхаристійний культ не достатньо розвинено у греко-католицькому обряді й тому віруючі не зовсім розуміли сутність справжньої Євхаристії. Спираючись на власні спостереження, Г. Хомишин був переконаний, що значна частина віруючих сприймала Євхаристію, як необов'язкову складову своєї віри [42, с. 7].

Зауважимо, що єпископу докоряли в його бажанні привнести католицькі набожності Пресвятої Євхаристії. Опоненти доводили, що нововведення руйнуватимуть греко-католицький обряд. Проте дослідники доводять, що ці набожності в українській обрядовості й у східному обряді загалом мають

власний генезис. Зокрема, набожності на честь Пресвятої Діви Марії започатковано в Східній церкві, а лише пізніше вони поширилися у Західній церкві. Аналогічно культ Пресвятої Євхаристії сформувався на Сході, тоді як у Західній церкві цей процес розпочався згодом. Ідентично набожність до св. Йосифа значно раніше сформувалася у Східній церкві, про що свідчать літургійні книги і богослужіння в східному обряді. Наприклад, в акафісті до страстей Христових в шостій та дев'ятій піснях канону возвеличується рана в серці Христа – джерело його любові. Варто зауважити, що попри офіційне становлення культу Найсвятішого Серця Ісусового в латинській традиції у XVI ст., східнохристиянська літургійна практика мала аналогічне вшанування значно раніше. Зокрема, у так звану «десяту п'ятницю» після Великої П'ятниці під час богослужіння у східному обряді згадували жертвну любов Спасителя. Прикметно, що цей день, згідно з календарним циклом, співпадає з датою святкування Пресвятого Серця Христового у західному обряді, що свідчить про глибоку духовну спорідненість обох традицій у вираженні христоцентричного благочестя [38, с. 29–30; 41, с. 104].

Єпископ Г. Хомишин не обмежувався лише богословським осмисленням цих культів. Він реалізовував ініціативи, які сприяли їх практичному запровадженню в життя вірних. З цією метою організовував видавничу справу, запровадив низку освітніх ініціативи, сприяв доступу вірних до духовної літератури. Єпископ стимулював священників до створення на парафіях «приходських читалень». Також закликав поширювати в своїх громадах католицькі часописи «Правда» та «Нова Зоря» тираж яких становив 25 тис. і 1,5 тис. екземплярів відповідно. Часопис «Нова зоря» був заснований наприкінці 1925 р., згодом був друкованим органом УНО. Перший номер часопису вийшов друком 7 січня 1926 р. у Львові. Його духовним натхненником був єпископ Г. Хомишин. У часописі публікували статті і послання єпископа до віруючих на різноманітну тематику, зокрема з роз'ясненнями та застереженнями щодо антихристиянського змісту атеїстичних, москвофільських, комуністичних ідей тощо [43].

Г. Хомишин вважав, що український народ не має глибокої духовної віри, яку замістило «візантійство». Віра поступилася зовнішній формальній обрядовості замість внутрішнього освячення і «облагороднення душ» [29, с. 8, 9, 13]. Єпископ писав, що неможливо лише словами пояснити смисл Євхаристії, тому зауважував, що «дає лиш думки, а решту залишає читаючим, бо навіть і ангели не можуть збагнути всю невичерпність цієї Тайни» [13, с. 72]. У цьому контексті важливе місце Г. Хомишин відводив проповіді, зобов'язуючи священників відповідально ставитися до повчання вірних [40, с. 235].

Особливу увагу єпископ Г. Хомишин приділяв літургійній активності мирян та впорядкуванню Євхаристійного культу. Зокрема, на початку свого служіння він суворо зобов'язав духовенство забезпечити постійне горіння лампади (вічного світла) у храмах, де зберігалися Найсвятіші Тайни. Хоча така вимога була зафіксована ще в постановах Замойського синоду (1720 р.), через практичні труднощі вона тривалий час ігнорувалася. Проте станіславівський владики наполіг на неухильному дотриманні цієї норми як видимого знаку реальної присутності Христа в Євхаристії. Священників, в яких у церкві не світилася лампадка над Святими Тайнами, єпископ називав «лінивими наймитами, темними і гнилими душею, паразитами які з Христа живуть, а про Нього не дбають» [44, с. 91, 92; 45, с. 37].

Особливу увагу єпископ Г. Хомишин приділяв плеканню Євхаристійного культу серед неодружених священників. Він наголошував, що для того, щоб осягнути та зрозуміти значення милосердя, потрібно бути «убогим в душі та не мати залежності від матеріальних статків». Єпископ вважав, що священникам потрібно наслідувати приклад Ісуса Христа, який був «убогий» впродовж життя, і це «убожество» продовжував у кивоті у Найсвятішій Євхаристії. Г. Хомишин вважав, що священник, який ставить на перше місце матеріальні блага не матиме авторитету серед своїх парафіян [13, с. 210–212]. Також Г. Хомишин виступав проти недбальства священників, які не приділяли належної уваги порядку та чистоті в храмі та своєму зовнішньому вигляду. Прагнучи прищепити вірним

культуру молитовної дисципліни, єпископ порівнював нешанобливий натовп із «телятами чи кіньми» [13, с. 211; 35, с. 83].

Єпископ вимагав гідної поведінки духовенства і віруючих під час богослужінь. Він безкомпромісно боровся з літургійним безладдям та побутовими забобонами. Під його заборону потрапили не лише торгівля у Божому домі, а й недоречні поминальні обряди, під час яких віряни влаштовували спільні трапези, перетворюючи дні молитви на світські застілля. Владика запровадив категоричну заборону на участь представників світських організацій у богослужіннях у партійно-політичних одностроях чи з власною символікою, прагнучи зберегти аполітичність храмового простору [35, с. 65–66]. Г. Хомишин дотримувався практики молитовного усамітнення та глибоких духовних роздумів, закликаючи душпастирів до аналогічної внутрішньої праці над собою: «Мовчанка із поглядом на Євхаристійного Ісуса – це найкращий спосіб і вияв почитання, адорації». Отець П. Мельничук згадував, що єпископа постійно бачили в семінарійній каплиці. Згідно зі свідченнями його особистого служника Якова, каплиця стала для владика справжньою оселею, де він проводив більше часу, ніж у власному помешканні [40, с. 127–130].

Г. Хомишин віддавав належне ЧСВВ, оскільки вважав, що саме василіани зробили вагомий внесок у розвиток Євхаристійного культу серед віруючих ГКЦ. Завдяки їхній місійній праці в єпархії утвердилися такі практики, як урочиста адорація Найсвятіших Тайн, святкування торжества Божого Тіла та культ Серця Христового. Діяльність «Товариства священничого адорації Найсвятішої Євхаристії», підтримувана Чином, відіграла вирішальну роль у популяризації частого Причастя, перетворивши ці обряди на дієвий інструмент поглиблення свідомої віри серед мирян [29, с. 20].

У системі душпастирських реформ Г. Хомишина особливе місце посідала розбудова парафіяльних об'єднань. Владика виокремлював три ключові інституції, покликані поглиблювати вшанування Серця Христового: Братство Серця Ісусового, Апостольство Молитви та Архібратство Святої Години [38, с. 160]. Діяльність Братства Серця Ісусового розглядалася єпископом як

фундаментальний чинник трансформації парафіяльного життя. Участь у ньому сприяла формуванню свідомої євхаристійної культури, що виявлялася у регулярному приступанні до Святих Таїн, ревному відвідуванні богослужінь та утвердженні християнської етики в родинному побуті вірних. Порядок заснування таких спільнот мав чітку регламентацію, яка включала кількісний ценз (умовою для заснування осередку була ініціатива щонайменше 20 парафіян), наявність нормативної бази (кожне братство повинно було мати власний статут, зразок якого розробила редакція часопису «*Sendbote des Göttlichen Herzen Jesu*» в Інсбруку. Г. Хомишин наполягав на адаптації цих документів до місцевих особливостей конкретної парафії та адміністративного порядку (реєстраційні формуляри та проекти статутів подавалися на затвердження безпосередньо єпископу, що підкреслювало його особистий контроль за розвитком осередків). У тих громадах, де вже функціонували традиційні релігійні братства, єпископ, уникаючи дублювання структур, рекомендував запроваджувати Апостольство Молитви як гнучкішу форму поглиблення індивідуальної та спільнотної побожності [38, с. 156].

Єпископ Г. Хомишин наполегливо боровся із секуляризацією кліру вважаючи, що надмірне захоплення світськими справами нівелює духовну місію пастиря та послаблює його релігійний авторитет. Він прагнув дистанціювати духовенство від надмірної залученості в національно-політичні процеси, наголошуючи на аполітичності священничого служіння [46, с. 136]. На зустрічах із духовенством єпископ наголошував, що першим завданням для кожного священника є опіка та спрямування віруючих до праведного християнського життя. Г. Хомишин переконував, що священник має бути обізнаним з подіями громадського, політичного, національного життя, але не може бути заангажованим «поміж світських справах» [46, с. 130–131]. Він наполегливо закликав духовенство до невпинного проповідкування правд про Найсвятішу Євхаристію й використанні усіх душпастирських засобів з метою заохочення вірних до систематичного євхаристійного спілкування з Христом. Також Г. Хомишин вважав, що священники мають роз'яснювати зміст Таїнства

Євхаристії максимально зрозумілою для віруючих мовою, уникаючи складних порівнянь, філософських конструкцій, через які втрачається або ускладнюється розуміння та осмисленню Таїнства [35, с. 37, 134–135].

У проповідях єпископ наголошував, що віруючі потребують систематичного Причастя, адже: «Перші християни не тому причащалися, що були святими, але тому стали святими, що часто і щоденно приймали Св. Причастя». Пристрасті і похоті людські завдяки Євхаристії стають погамовані і контрольовані, і лють диявольську вгамовує саме Вона [35, с. 68, 168–169].

Культивуючи вшанування Пресвятої Євхаристії, Г. Хомишин прагнув прищепити духовенству і віруючим усвідомлення глибокого змісту набожеств. Він радив застосовувати кожному віруючому практичні способи приготування до Пресвятої Євхаристії: обдумувати упродовж дня значення причастя, свою долученість до Бога, уникати гріховних справ, щоб мати можливість приступати щоденно до Найсвятішої Євхаристії. Г. Хомишин пропагував також вдячність, яку рекомендував практикувати кожного дня впродовж двадцяти хвилин [35, с. 69–70].

На завершення свого листа владика Григорій сформулював низку дисциплінарних розпоряджень, спрямованих на впровадження практики регулярного та щоденного причастя серед вірних. Вимоги стосувалися обов'язку священників проводити роз'яснення вірним та заохочувати молодь і старших людей до щоденного причастя; заборонялося особам, що сповідалися, відмовлятися від періодичного і щоденного святого причастя; щоденне причастя стало обов'язковим елементом виховання майбутніх пастирів; папський декрет про Євхаристію мав щорічно зачитуватися на свято Божого Тіла; тему євхаристійного життя належало висвітлювати під час місій та реколекцій; розвиток марійського культу та почитання Серця Ісусового розглядалися як фундамент побожності; священники власним прикладом побожного життя мали стимулювати духовне зростання парафіян [35, с. 70–72].

Низка католицьких набожностей, духовних та літургійних практик прославлення Бога, поширюваних єпископом Г. Хомишиним, не лише збереглися до сьогодні, але й стали невід'ємною складовою літургійного обряду ГКЦ та набули в українському греко-католицизмі помісних, типово східних форм й духовно-богословського тлумачення. Вони є дієвим чинником й невід'ємним атрибутом української греко-католицької духовності та побожності, які відігравали особливу роль для вірних ГКЦ у складні часи переслідувань та підпілля. До них належать вервечки, хресна дорога, культ Пресвятого Серця Христового та Христа-Царя, молебні, акафісти і дев'ятниці, зокрема й до українських святих (наприклад, щорічне вшанування святого священномученика Йосафата упродовж листопада, Пресвятого Серця Христового в першу п'ятницю місяця й упродовж червня, Пресвятої Богородиці в першу суботу місяця та впродовж травня, відправляння молебнів до святого Йосифа упродовж жовтня). Слід зауважити, що значна частина з цих практик, наприклад хресна дорога, молебні, набули поширення та вжитку в українських православних парафіях, зокрема в західній частині України. Йдеться про типово католицьку форму возвеличення Бога та вшанування святих – літанію (благальна пісня) під час особливого богослужіння (суплікації) на честь вшанування Пресвятої Євхаристії [47, с. 35–36].

Поряд із запровадженням латинських літургійних елементів Г. Хомишин актуалізував питання мови богослужіння. Вважаючи мову важливим чинником релігійного виховання, єпископ прагнув врегулювати співвідношення використання української та церковнослов'янської мов під час богослужіння. Дотримуючись позиції, що віруючі повинні розуміти сутність своєї віри і кожне слово священника, він у 1906 р. видав катехизм народною мовою [48]. Мова і структура видання була адаптована для сприйняття дітей і фактично запроваджувала стандарт викладання релігії в усіх школах Станіславівської єпархії. Використання живої мови сприяло зростанню грамотності серед молоді й дозволило Г. Хомишину закласти міцний фундамент християнського

просвітництва, де знання релігійних істин стало доступним для найширших верств суспільства, незалежно від рівня їхньої світської освіти.

Оскільки мовна реформа вимагала значних інтелектуальних зусиль та тривалого часу підготовки богослужбової літератури українською мовою, позиція Г. Хомишина у цьому питанні мала компромісний характер. Він зобов'язував священників виголошувати проповіді «в мові народній, але в уживанню най буде завжди мова літургійна». Г. Хомишин розмежовував мову проповіді і мову богослужіння, вимагаючи від священників копіткої роз'яснювальної роботи серед вірних: «...не від мови народньої зависить розуміння молитов, дух побожності й релігійності, але від праці й нашого старання. Проповідуймо Христа народові з жаром і теплом, навчімо нарід зрозуміти і полюбити Христа серцем і душею, запізнаймо вірних із тайнствами віри, пояснюймо їм значення всіх обрядів літургійних, відмовляймо з ними завжди молитви в церкві, пояснюймо розумно і приступно значення й духа молитов, а тоді нарід зрозуміє все, зрозуміє також і молитви, хотяй у мові літургійній» [38, с. 346].

У 1925 р. єпископ Г. Хомишин розширив межі вжитку української мови у богослужінні. У «Віснику Станіславівськкої єпархії» оприлюднено його розпорядження щодо «живої мови в богослуженню». Єпископ дозволив читання Євангелія народною мовою під час Пасхальних свят, проте з обов'язковим дотриманням літургійної ієрархічності: спочатку текст мав прозвучати церковнослов'янською мовою, і лише після цього – зрозумілою для вірян рідною мовою [49, с. 1342–1343]. Упереджуючи літургійну анархію, він підкреслив необхідність дотримання встановленої нормативності, порушення якої передбачало суворе покарання для священників [50, с. 98–99].

Тяжіння єпископа Г. Хомишина до дисципліни і впорядкованості, суворого дотримання законів, норм і правил в особистому житті, так і у керівництві єпархією, ілюструють загальний стиль владики як вимогливого керівника. В управлінській діяльності він дотримувався принципу особистого аскетизму. Владика не вимагав від підлеглих того, чого б не виконував сам. .

Його душпастирським гаслом був вислів: «Хто сам не горить, не може запалити інших». Його дисциплінованість була не просто рисою керівника-адміністратора, а духовним переконанням, що порядок у зовнішніх справах є відображенням віри і внутрішньої гармонії. Він прагнув перетворити єпархію у злагоджений механізм, в якому кожне слово священника відповідало б його високому статусу [40, с. 122–135].

Про людські якості єпископа Г. Хомишина залишили спогади його сучасники. Отець П. Мельничук розповідав, що молоді священники часто називали владика лагідно «татуньом». Також про нього відгукувалися як про керівника, що опікувався духовним станом священників і вірян. Джерело невичерпної відданості пастирському служінню єпископ вбачав у безперервній рефлексії священника над власною духовною гідністю. Г. Хомишин наголошував на винятковій важливості чистоти серця та рук ієрея, який приносить безкровну Жертву Богові за прикладом Самого Христа на Тайній Вечері. Для підтримки належного рівня побожності владика вважав за необхідне розвивати євхаристійну пам'ять, молитовну практику та літургійну дисципліну. Власний життєвий приклад Г. Хомишина став втіленням образу справжнього християнина, що слугувало незаперечним моральним підкріпленням його пастирських послань. Саме ця єдність слова та чину забезпечувала високий рівень довіри до єпископа як серед духовенства, так і серед широких верств віруючих, перетворюючи його вимоги на авторитетні дороговкази [41, с. 111; 50, с. 98–99].

Дослідники зауважують, що в становленні літургійної ідентичності сучасного українського греко-католицизму ключову роль відіграли літургійні практики, інтегровані в церковне життя упродовж ХХ ст. за безпосередньої участі єпископа Станіславівської єпархії ГКЦ. Проаналізовані складові літургійного життя не лише засвідчили вселенський (католицький) характер українського обряду, але, з огляду на адаптацію типових національних елементів, стали невід'ємною частиною помісно-партикулярної ідентичності як української форми трансформації візантійського обряду. Синтез католицького

універсалізму та національних інтересів у душпастирській діяльності єпископа Г. Хомишина впродовж його сорокалітнього проводу Станіславівської єпархії став визначальним чинником збереження ідентичності ГКЦ. На відміну від політично заангажованого та інструменталізованого російського православ'я, український греко-католицизм під проводом владики зберіг питомий християнський і патріотичний дух, забезпечивши тяглість зв'язку Галичини із західноєвропейським цивілізаційним простором [41, с. 42–148; 50, с. 100–101].

Таким чином, культовий комплекс греко-католиків як синтез східно-християнської традиції з включенням елементів західно-християнської літургійно-обрядової практики активно еволюціонував упродовж XVIII–XIX ст., сформувавши феномен «галицького обряду». Ухвалені на Замойському та Львівському (1891 р.) синодах рішення створили передумови для реалізації літургійних нововведень у ГКЦ, які мали продовження у першій половині XX ст.

Імплементацию рішень Замойського та Львівського (1891 р.) синодів у культову практику ГКЦ синодів забезпечувала обрядова реформа, ініційована митрополитом Галицьким А. Шептицьким, й передбачала укладання нового Кодексу церковного права. Вилучення з літургійних книг латинських елементів, відмінне бачення змісту, шляхів, темпів впровадження дисциплінарних реформ спровокувало конфлікт між митрополитом А. Шептицьким і єпископами Г. Хомишином та Й. Коциловським, що окреслило проблему релігійної ідентифікації ГКЦ.

Серед ієрархів ГКЦ єпископ Станіславівський займав альтернативну позицію щодо поглядів митрополита А. Шептицького на еволюцію обрядових форм. Митрополит притримувався курсу покійного папи Лева XIII (1878–1903 рр.), який згуртував навколо себе потужну групу уніоністів. Останні просували ідею поглиблення католицько-православного діалогу й визначальне місце у просуванні католицизму на теренах Російській імперії надавали українським греко-католикам. Г. Хомишин, навпаки, був зосереджений на внутрішніх проблемах Церкви. Першочерговим завданням духовенства він визначав подолання «візантійства», яке цивілізаційно поглиблює тяжіння греко-

католиків до російського православ'я. Тому єпископ був прихильником західної традиції розвитку культово-обрядових практик серед греко-католиків та одним із яскравих представників окцидентальної групи греко-католицького духовенства. Г. Хомишин особливу увагу приділяв вшанування Пресвятої Євхаристії та через свої послання закликав священників популяризувати цей культ серед вірян.

3.2 Дисциплінарна модернізація Станіславівської єпархії: календарна реформа та впровадження целібату

Впровадження латинізаційних форм в обрядово-літургійні практики отримало своє продовження в реалізації єпископом Г. Хомишиним інших, зокрема й дисциплінарних реформ у Станіславівській єпархії. Серед них особливе місце займали два питання – перехід на григоріанський календар та запровадження целібату для греко-католицького духовенства. Зміст цих реформ викликав суспільний резонанс та гострі дискусії як серед греко-католицького духовенства, так і світської інтелігенції.

У період російської окупації Східної Галичини в роки Першої світової війни 1914–1915 рр. Г. Хомишин став свідком насадження православ'я віруючим регіону. З метою посилення русифікації серед населення окупаційна адміністрація переслідувала греко-католицьке духовенство, насильно переводила парафії на православний обряд. У 1915 р. у меморіалі до папи Бенедикта XV «Про долю і становище українського католицького духовенства» єпископ Г. Хомишин спільно зі священниками Т. Войнаровським і П. Філясом описали становище греко-католиків в окупаційний період [41, с. 143–147]. Помітного результату адміністрація генерал-губернаторства та російська церковна влада у Станіславівській єпархії, як і загалом в інших єпархіях, не досягли. Проте методи насадження православних священників на парафії й агітації православ'я серед греко-католиків свідчили про тісну співпрацю РПЦ з

органами імперської влади, для якої Церква була інструментом політичного впливу. Він визначав це як фактор для денаціоналізації українського населення. Тому пріоритетом єпископського служіння Г. Хомишина стало відокремлення греко-католиків від маркерів «візантійства». Він вважав, що юліанський календар, спільний для греко-католиків і православних, розмивав конфесійну і національну ідентичність українців Східної Галичини [51, с. 130–131].

Наприкінці 1915 р. у вузькому колі представників духовенства станіславівської консисторії єпископ Г. Хомишин оголосив про намір запровадити перехід на григоріанський календар. Своє бачення необхідності реформи календаря єпископ повідомив у Львів. Проте за відсутності митрополита Андрея, який на початку війни був заарештований окупаційною російською адміністрацією й інтернований у глиб Росії (1914–1917 рр.), Митрополита консисторія відклала обговорення цього питання. У Львові посилялися на необхідність скликання синоду, який мав очолити А. Шептицький. Попри те календарне питання неодноразово обговорювалося на засіданнях станіславівської консисторії [51, с. 130–132].

Після Горлицької операції 1915 р., коли австрійська влада знову повернулася в Східну Галичину, єпископ Г. Хомишин опублікував низку пастирських послань. Вони були написані під враженням пережитих подій в умовах війни і російської окупації. У зверненнях «Послання пастирське Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до Духовенства і світської інтелігенції «О Подвигах за добрі і святі справи» (1916 р.), «О післаництві українського народа в Католицькій церкві» (1916 р.), «О послуші канонічним» (1916 р.) містилися окремі положення його окцидентальної програми та роздуми про необхідність запровадження григоріанського календаря для ГКЦ [52, 53, 54].

Г. Хомишин вважав, що особливих проблем у проведенні церковної реформи календаря не повинно бути, оскільки у громадянському житті українці користуються григоріанським календарем, який є більш точним. На думку Г. Хомишина, запровадження григоріанського літочислення у церковні справи лише наблизить греко-католиків до римо-католицької дисципліни і

правопорядку й одночасно сприятиме національній консолідації: «Якщо б, отже, наш католицизм був назовні рішучим і в сталу форму скристалізованим, тоді й усі справи національні були би в нас унормовані і в одне могутнє русло спрямовані» [29, с. 21–22]. Трактуючи календарну реформу як етапну подію церковного й загалом суспільного життя українців, Г. Хомишин пояснював, що вона є необхідним кроком для звільнення ГКЦ від впливів «східного консерватизму», подолання культурної ізоляції та зміцнення єдності зі Святим Престолом й західноєвропейською цивілізацією [55, с. 40–45].

З пропозиціями єпископа Станіславівського про проведення реформи представники інтелігенції ознайомилися на засіданні повітового комітету Загальної Української Ради у лютому 1916 р. Делегація осередку Загальної Української Ради у складі адвоката Лева Бачинського, нотаря Лева Гузара, залізничного урядника Івана Мирона та директора гімназії Миколи Сабата 27 лютого 1916 р. вручила єпископові офіційного листа з вимогою відкласти реформу. Вони аргументували, що юліанський та григоріанський календарі, якими користувалися українці і поляки, були своєрідними маркерами відмінностей між ними на користь збереження національної окремішності та етнічної території. Відтак члени осередку пропонували єпископу винести календарне питання на обговорення провінційного синоду, а не вирішувати одноосібно. Також вони вважали, що запровадження реформи лише в Станіславівській єпархії може спровокувати гострі дискусії з цього питання й посіяти хаос загалом у митрополії. Були й інші застереження. Таким чином, делегація повітового комітету ЗУР наполягала відкласти реформу «до слушного часу» [56, с. 112; 57, с. 7–14].

Проти календарної реформи виступило також Товариство св. Апостола Павла, яке надіслало до уряду й апостольського нунція у Відні меморіал з засудженням реформи. Члени Української Національної Ради у Відні на засіданні 8 березня 1916 р. визнали, що запровадження григоріанського календаря замість юліанського є необхідним, але потребує рішення провінційного синоду. Також у травні 1916 р. Українська культурна рада

висловила протест щодо календарної реформи. Аргументи Ради були обґрунтовані в окремій брошурі авторства О. Коренця [58, с. 3; 59, с. 3].

Лише історик С. Томахівський позитивно оцінив ідею запровадження нового календаря. Він опублікував на сторінках часопису «Діло» статтю, в якій доводив, що юліанський календар є потребою часу для більшості населення з практичної точки зору. На його думку, саме через календарну розбіжність повсякденне релігійне життя вірних було нестабільним і непослідовним, оскільки міські робітники працювали навіть у найшанованіші церковні свята юліанського календаря. Адже офіційні вихідні встановлювалися згідно з григоріанським календарем відповідно до норм латинського обряду. Необхідність працювати у святкові дні, зазначав автор, формувала системну відлученість вірян від Церкви, пропущене богослужіння спочатку породжувало байдужість до віри, а згодом її втрату [60, с. 217–222].

Єпископ Г. Хомишин до вимушеної відсутності вірян на богослужінні у святкові дні ставився не менш серйозно. Він звертав увагу на проблему духовної опіки: вірні, які відзначали свята за старим календарем, нерідко залишалися без належного пастирського супроводу саме в ті дні, коли він був найбільш потрібний. Проте владика розумів вагомість підтримки реформи з боку українських політиків та інтелігенції, які могли б донести її цінність для вірних. За її відсутності реформа ризикувала перетворитися на чинник розбрату та протистояння в українській спільноті [57, с. 40–41].

Натомість місцева польська влада активно підтримала календарну реформу. У рескрипті Галицького намісництва від 6 березня 1916 р. громадам Станіславівської єпархії було дозволено відзначати свята за григоріанським календарем відповідно до лютневого 1916 р. пастирського листа Г. Хомишина. Для вчителів єпархії були створені спеціальні обіжники, які заохочували та інструктували до проведення просвітницької роботи серед населення, роз'яснювали необхідність переходу на григоріанський календар. Дослідники вказують на наявність своєрідної цензури у цей період, оскільки на шпальтах

часописів не з'являлися публікації з критикою календарної реформи [58, с. 33–38].

Попри те, що реформа не мала однозначної підтримки з боку громадськості та церковних кіл, єпископ Г. Хомишин запровадив григоріанський календар у Станіславівській єпархії. Ним духовенство послуговувалося до березня 1918 р., а сам владика дотримувався григоріанського календаря до кінця життя. У спеціальному розпорядженні станіславівського єпископа від 15 лютого 1916 р. (ч. 25 / орд) були вказані пункти, які стосувалися календарної реформи. Датою запровадження григоріанського календаря було встановлено 25 березня 1916 р. Того дня мали святкувати Благовіщення Пречистої Діви Марії (за юліанським календарем – 7 квітня). Таким чином, усі наступні свята – Собор св. архистратига Гавриїла (26 березня), св. Матрони (27 березня) та інші, відзначалися згідно з григоріанським літочисленням. Порядок днів посту перед Великодніми святами у 1916 р. у східному обряді збігався зі святами Католицької церкви. Також єпископ уточнив окремі зміни в літургійному циклі, що виходили поза рамками календарних стилів (празник св. Михайла слід було святкувати 29 вересня; празник св. великомученика Дмитрія – 1 листопада; день св. великомученика Йосафата – 12 листопада, празник Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії – 8 грудня). Щодо рухомих свят Великоднього циклу, то їхнє співпадіння в 1916 р. з римо-католицькими святами за новим стилем мало зберегтися й у наступні роки. Також у тексті розпорядження Г. Хомишин підкреслив, що обряд та богослужіння залишаються незмінними після впровадження у річний церковний цикл григоріанського календаря. Одночасно з єпископським посланням серед вірних Станіславівської єпархії було розповсюджено церковний календар плакатного формату, в якому всі свята греко-католиків були впорядковані відповідно до нового стилю [60, с. 233–236].

Г. Хомишин трактував реформу календаря як інструмент відокремлення ГКЦ від православ'я і залучення її до європейської християнської традиції. Справді, в авторському пастирському посланні, присвяченому переходу єпархії на новий календар, владика прямо зазначав, що саме бажання вберегти вірних

від нових репресій мотивували його на цей крок. Єпископ Г. Хомишин аргументував свою позицію тим, що зближення з латинським обрядом сприятиме подоланню відчуження між українцями та поляками на релігійному ґрунті. У своєму пастирському посланні він писав: «Наша Церква повинна зберігати свою ідентичність, але водночас відкриватися до універсальних цінностей католицизму, які нас єднають з іншими народами, зокрема з поляками» [61, с. 95–103].

Такий підхід зустрів критику не лише з боку українських національних кіл, але й частини духовенства, яке вбачало в латинізації загрозу для унікальності ГКЦ. Однак Г. Хомишин був переконаний, що саме через зближення із західною церковною традицією українці зможуть зберегти свою релігійну ідентичність в умовах наступу атеїстичного комунізму [62, с. 375–376]. Несприйняття календарної реформи митрополитом зумовило певне охолодження відносин між А. Шептицьким і Г. Хомишином у майбутньому. Реформа не була повністю проведена в єпархії, оскільки у 1917 р. митрополит А. Шептицький повернувся із заслання до Галичини і анулював розпорядження Г. Хомишина [63, с. 47–61].

Попри схвалення польськими чиновниками реформи календаря, після її скасування та шквалу жорсткої суспільно-політичної критики на адресу станіславівського єпископа, вони дистанціювалися від підтримки владики, позбавивши його своєї підтримки. Солідарність з Г. Хомишином у справі календаря виявив архієпископ Ю. Більчевський. Він звертався щодо його справи до губернатора Галичини Еріха Діллера. Львівський латинський митрополит записав хід конференції у своєму щоденнику 12 вересня 1917 р.: «Я сказав, що єпископ Хомишин сьогодні був у мене. Виглядає як морально зламана людина. Уряд мало не підштовхнув його до реформи календаря, а тепер кидає йому під ноги каміння. ... Не маючи підтримки, він повернув календар назад...» [21, с. 159–180].

Попри незавершеність реформи єпископ Г. Хомишин у подальшому сприяв її обговоренню у церковних та громадських колах. Автори, пов'язані з львівськими виданнями «Діло», «Новий Час», «Свобода», «Правда» та

перемишльським «Українським Бескидом» неодноразово піднімали питання доцільності переходу ГКЦ на григоріанський календар. Ця дискусія охопила суспільство у 1930-х рр. і, здавалося, що значна частина громадськості була схильна підтримати календарну реформу. Проте, запровадження григоріанського календаря у Галицькій митрополії так і не вдалося організувати [60, с. 217–222].

Не менш резонансною і суперечливою виявилася інша реформаторська ініціатива Г. Хомишина, яка безпосередньо торкалася норм церковного права щодо стану духовенства, – запровадження обов'язкового celibату. Такий крок єпископ розглядав як продовження нововведень латинізаційного курсу, вбачаючи в ньому засіб зміцнення дисципліни та духовного авторитету греко-католицького духовенства. Питання запровадження celibату було предметом внутрішніх міжєпархіальних переговорів та світських дискусій. У праці «Українська проблема» Г. Хомишин детально роз'яснював свої мотиви, які спонукали його до запровадження celibату. Зокрема, він вважав, «...жонатий клір не може як слід виховувати народ духово, створити ідею і її здійснювати». Для єпископа одружене духовенство розглядалося як таке, що не може повністю віддатися духовній праці, оскільки частину часу витрачає на сімейні справи та інші клопоти. Г. Хомишин писав: «Одружений клір не може придбати сповна належного собі авторитету, а існуючий авторитет – підтримати і зберегти. Одружений клір не може цілковито вrostися в католицьку Церкву і повністю зжитися з її життям. Вона ж якраз є головним джерелом духовного життя, повної, чистої і святої жертви та правдивого авторитету» [64, с. 135].

У 1921 р. єпископ Г. Хомишин оголосив декрет про celibат у Станіславівській єпархії. Проте фактична реалізація цієї реформи розпочалася кількома роками раніше. У 1916 р. в єпархії із 24 нововисвячених священників половина вибрали неодружений стан.

20 вересня 1919 р. відбулося засідання ієрархів ГКЦ за участю митрополита А. Шептицького, єпископів Г. Хомишина та Й. Коциловського. На ньому обговорювалося питання щодо запровадження celibату. Відтак було

ухвалено спільне рішення про дозвіл висвячувати неодружених претендентів на священство [65, с. 44–48]. Проте інститут цілібату не отримав достатньої підтримки в церковних і світських колах Східної Галичини. Священники, які негативно ставилися до ідеї запровадження цілібату, та світська інтелігенція згуртувалися навколо часопису «Нива», редагованому Гавриїлом Костельником. Досить часто у часописі з'являлися публікації із критикою нововведення.

Натомість єпископ Станіславівський Г. Хомишин та єпископ Перемишльський Й. Коциловський майже одразу почали впроваджувати практику висвячення неодружених семінаристів. Митрополит А. Шептицький зайняв більш помірковану позицію. Вірні, що виступали проти рішення цілібату, створили Народний комітет, який очолив Юліан Романчук. У вересні 1918 р. представники Комітету звернулися до митрополита з обґрунтуванням, що запровадження цілібату може спровокувати лише деструктивні процеси у середовищі українців. Ю. Романчук зазначав: «З національної української точки зору цілібат, хай навіть частковий і тимчасовий, є дуже шкідливим і небезпечним, оскільки позбавляє нас найголовнішого поповнення інтелігенції, відриваючи нас від наших братів за кордоном, і продовжує, шляхом запровадження латинізації, давню історичну полонізацію у зв'язку з деякими діями, як-от доручення єзуїтам реформи базиліан, відправлення наших випускників семінарії до Інсбрука та Риму після скасування духовної семінарії у Відні, з спробою запровадження – григоріанського календаря, що мало б викликати підозру у плановому та систематичному прагненні до латинізації та полонізації уніатських українців» [66, с. 18–19].

Протести не обмежилися лише Львовом. У Стрию, Бережанах, Самборі та інших містечках відбувалися віча, на яких громади протестували проти цілібату. Своє невдоволення висловлювали також організації та товариства, зокрема Ставропігійське братство і Товариство св. Апостола Павла. Митрополит А. Шептицький ймовірно враховував інтереси громадськості, тому в 1920 р., перебуваючи у закордонній місії, скерував телеграму ректору семінарії

о. Т. Галущинському, в якій не рекомендував впроваджувати celibat у Львівській архієпархії [60, с. 34–40].

У своїх наступних посланнях Г. Хомишин продовжував роз'яснювати переваги celibatu духовенства для зміцнення Церкви. Зокрема, стверджував: «Одружений клір бо не може, як би належало, виховати духовно народ, породити ідею і її здійснити. Одружений клір не може в цілій інтенсивності відчувати значення жертви і її виконувати. Одружений клір не може в повні здобути для себе належного авторитету, ні наявний підтримати й зберегти. Одружений клір не може в повні вросити себе в Католицьку церкву і зжитися цілком з її життям, яке є саме головним джерелом духовного життя, повної, чистої і святої жертви і справжнього авторитету» [64, с. 52]. На противагу часопису «Нива» з ініціативи Г. Хомишина було засновано періодичне видання суспільно-політичного напрямку «Нова Зоря», яке виходило впродовж 1926–1938 рр. у Львові та Станіславові. Головними редакторами «Нової Зорі» були о. Т. Галущинський, а згодом О. Назарук. Друкований орган слугував майданчиком, де прихильники «західництва» розміщували власні роздуми та роз'яснення щодо своєї позиції про необхідність проведення календарної реформи та ведення celibatu [67, с. 114].

У 1922 р. противники ідеї celibatu створили товариство Святого апостола Павла, учасники якого згодом надіслали до Ватикану скаргу на єпископа Г. Хомишина, яку підписали 957 священників [68, с. 213]. Під час приїзду папського делегата Джованні Дженоккі до Львова у березні 1923 р. учасники цього товариства вручили йому лист зі скаргами на єпископа Г. Хомишина [69, с. 55]. Члени товариства стверджували, що знищення східних особливостей (як-от бороди у священників, іконостаси, церковнослов'янська мова) робить українців «легкою здобиччю» для польської культури. Вони висловлювали застереження, що ГКЦ за умови її латинізації стане копією Католицької церкви. А відтак зникне сенс її існування як окремої церковної інституції. Вони наголошували, що celibat не є догмою, а лише дисциплінарним правилом. Скаржники писали, що примусовий celibat відштовхне талановиту молодь від

семінарій, оскільки для українського села священник з родиною був уособленням господаря та беззаперечного авторитету не лише в духовних справах, але й в основній сфері їхньої діяльності. У листі зазначалося, що єпископ Г. Хомишин діяв авторитарно, нав'язуючи нововведення силою, що вносило розкол у громади та провокувало перехід селян у православ'я [69, с. 71–75].

Проте Дж. Дженоккі висловив підтримку єпископу Г. Хомишину щодо впровадження celibату в єпархії. У 1923 р. з ініціативи станіславівського владики було створено «Товариство Безженних Священників ім. Св. Священномученика Йосафата». Товариство ставило перед собою низку завдань, зокрема поширення католицьких ідей, благодійна діяльність, сприяння поглибленню побожності серед його учасників, підтримка греко-католицької преси, висвітлення у часописах діяльності релігійно-громадського жіночого та молодіжного рухів, різноманітних заходів політичного та соціального змісту [70, с. 50–63].

На сторінках часопису «Нива» дописувачі відстоювали ідею скасування обов'язкового celibату. У статті «Respite Finem» з приводу замірів впровадження обов'язкового celibату в нашому духовенстві» згадується, що першою публікацією «Товариства Безженних Священників ім. Св. Священномученика Йосафата» була «летючка» «Відповідь Українському Голосови» з підписами 59 прихильників celibату [71]. У 1924 р. за кошти «Товариства Безженних Священників» вийшла друком брошура «Жонатий клир, а безженство клиру» без зазначення автора. Про це також у своїй публікації згадували Г. Костельник і В. Лаба та зауважували, що ті ідеї, які були викладені у брошурі, могли призвести до руйнувань всередині Церкви та не сприяли консолідації української нації [72, арк. 21; 73, с. 1].

У липні 1924 р. у Львові відбулися Загальні збори за участю духовенства та світських представників, які виступали проти введення обов'язкового celibату. У лютому 1925 р. у Львові, Станіславові, Перемишлі відбулися акції протесту проти запровадження обов'язкового celibату. В одному з листів до

митрополита А. Шептицького єпископ Г. Хомишин повідомляв, що в середині 1925 р. у Станіславові відбулося народне віче проти celibату. Кількість учасників становила близько 600 осіб, переважно молоді та інтелігенції. Єпископ не надто переймався вічем: «В справі celibату в моїй єпархії, так як справи ці стоять, я не занепокоєний. Знаю, що се справа, що справа свята і конечна. Вулиця може кричати і упивати Вас тих невтомних і терпеливих ієрархів, однак Привид, коли хоче рятувати нарід, сам ту справу попровадить. Ходить лише о се, щоби терпеливо все зносити і не зневірюватися. Теперішні обставини ще більше мене скріпили в пересвідченню о конечності безженного клиру...» [74, арк. 34–40].

Зважаючи на суспільний резонанс запровадження celibату часопис «Діло» помістив статтю, в якій пропонувалося створити спеціальний комітет єпархії, який мав надіслати до Святого Престолу лист із проханням підтримати антиcelibatну кампанію [75, с. 3]. Оскільки єпископ Й. Коциловський теж вирішив у своїй єпархії запровадити обов'язковий celibат, то в знак протесту семінаристи першого та другого курсів Перемишльської семінарії у березні 1925 р. припинили навчання. У протесті взяло участь 28 першокурсників [76, с. 58–60].

Зазначимо, що єпископ Г. Хомишин найбільш послідовно дотримувався необхідності запровадження інституту celibату з метою зміцнення і розвитку ГКЦ. Саме в очолюваній ним Станіславівській єпархії цей рух отримав найбільшу підтримку серед кліру та віруючих. 14 вересня 1929 р. у Станіславові відбулася нарада священників, яка схвалила наміри Г. Хомишина провести celibатну реформу. Завершення конфлікту відбулося у жовтні 1929 р. у Римі на конференції, у якій взяли участь митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин, Й. Коциловський та представники Святого Престолу. Під час виступу Г. Хомишин зазначив: «Хто не хоче ввести celibат – нехай не мішає» [76, с. 61–62]. Виступ підкреслив його рішучість діяти автономно у своїй єпархії. Завдяки наполегливості Г. Хомишина у Станіславівській єпархії celibат залишався обов'язковим для нових кандидатів у священники. Така позиція єпископа загострила протистояння між прихильниками та противниками

целібату в Галицькій митрополії [69, с. 58]. Попри те кількість греко-католицьких неодружених священників у міжвоєнний період невпинно зростала. Станом на 1914 р. у Галицькій митрополії було 112 безшлюбних священників: у Львівській архієпархії – 38, Перемишльській єпархії – 13, Станіславівській – 61. У період активного проведення реформ, станом на 1927 р., загальна кількість celibatів зросла до 198 осіб. Основний приріст забезпечила саме Станіславівська єпархія, де кількість celibatних священників зросла від 61 до 108 осіб. Станом на 1930 р. в Станіславівській єпархії безшлюбні священники складали приблизно 28% від загальної кількості. У Львівській архієпархії та Перемишльській єпархії темпи висвячення неодружених кандидатів на священство були значно нижчими [60, с. 74].

Пік дискусій щодо впровадження целібату припав на першу половину 1920-х рр., проте ця проблема залишалася предметом обговорення і в наступне десятиліття. У 1932 р. у Львові вийшла публікація Еміліана Ковча «Чому наші від нас утікають?». Брошура вписувалася в русло дискусій, що точилися в ГКЦ про її обрядовий вигляд. Серед порушених у публікації питань чільне місце посідала проблема запровадження безшлюбності кліру. Е. Ковч був його прихильником. Автор перелічив шість аргументів, які захищали право духовенства на укладення шлюбу, але представив свою контраргументацію [60, с. 74].

Отже, заходи Г. Хомишина, пов'язані з імплементацією латинських елементів у культову практику відображали його намір максимально інтегрувати ГКЦ у західний католицький простір. Через запровадження обов'язкового целібату та григоріанського календаря владики намагався посилити інституційну єдність зі Святим Престолом, визначаючи цим стратегічний вектор розвитку єпархії і Галицької митрополії загалом. Одночасно латинські новації, на думку Г. Хомишина, мали сприяти розв'язанню низки внутрішньоцерковних проблем, зокрема посилити церковну дисципліну та локалізацію москвофільства серед духовенства, сприяти розвитку національної ідентичності тощо. У західному векторі розвитку ГКЦ єпископ Г. Хомишин бачив не відступ від східної

спадщини, а шлях до подолання внутрішньої роздвоєності й зовнішньої ізоляції українських греко-католиків. Попри гостру критику з боку громадськості та частини духовенства, його підхід можна трактувати як спробу модернізації Церкви в умовах духовного протистояння між традиціоналізмом, польським впливом і наступом радянського атеїзму. Тому дисциплінарні реформи Г. Хомишина були не лише релігійним, а й політичним вибором, що розділив тогочасне духовенство на «західників» і «візантиністів».

Висновки до третього розділу

Реформаторська діяльність єпископа Г. Хомишина в літургійно-обрядовій сфері являла собою цілісну програму духовного оновлення Станіславівської єпархії, що поєднувала теологічне осмислення з конкретними пастирськими заходами. Окцидентальний вектор його церковної політики, спрямований на максимальне зближення ГКЦ з Римо-католицькою церквою, концептуально протистояв східноцентричному курсу митрополита А. Шептицького, що породжувало тривалу внутрішньоцерковну напругу. Серцевиною літургійної реформи владики став Євхаристійний культ, утвердження якого через практику щоденного причастя мало перетворити формальну обрядовість на свідому особисту побожність.

Паралельно єпископ здійснював послідовну боротьбу із секуляризаційними тенденціями, усуваючи зі сакрального простору язичницькі звичаї та дистанціюючи духовенство від надмірної залученості в політичне життя. Вагомим інструментом реформ стало впровадження української мови в катехизацію та проповідь, що засвідчувало прагнення єпископа поєднати канонічну традицію з потребами живої пастирської практики. В основі управлінської моделі Г. Хомишина лежав принцип особистого аскетизму та суворої ієрархічної дисципліни, які він розглядав як необхідну умову високого морального авторитету духовенства. Таким чином, реформаторський курс станіславівського єпископа формував самобутню модель греко-католицької ідентичності, що органічно поєднувала західну церковну дисципліну зі збереженням українського духовного та національного характеру ГКЦ.

Латинізаційні реформи єпископа Г. Хомишина в Станіславівській єпархії виходили за межі суто богословського вибору, набуваючи виразного політичного виміру. Теологічне зближення з РКЦ через запровадження григоріанського календаря, обов'язкового цілібату та обрядових змін єпископ обґрунтовував необхідністю модернізації ГКЦ та убезпечення її від москвофільських і радикально-націоналістичних впливів. Підтримка цього курсу з боку польського духовенства, державної влади та Святого Престолу зумовлювалася різними, нерідко суперечливими мотивами: перші вбачали в уніфікації обряду інструмент культурної асиміляції українців, другі – засіб політичної стабілізації, треті прагнули посилити централізований контроль над східними церквами в контексті місійних планів щодо СРСР. Розбіжність цих інтересів поглиблювала внутрішньоцерковний конфлікт, відомий як «обрядова боротьба», в якому реформаторський курс Г. Хомишина зіткнувся з опором духовенства та вірян, котрі сприймали латинізацію як загрозу національній ідентичності, та з протилежною, східноцентричною позицією митрополита А. Шептицького.

Список використаних джерел до третього розділу

1. Скочиляс І. Культура Галичини – культура релігійна. URL: <https://zbruc.eu/node/78452> (02.08.2022).
2. Кобрин М. Замойський синод і формування традиційної ідентичності УГКЦ. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2012. Вип. 15, с. 235–242.
3. Мудрий С. Нариси історії Церкви в Україні, 4-те вид. Жовква: Місіонер, 2010. 543 с.
4. Кісь Н. Пам'ять та ідентичність українських греко-католиків. Про джерела історичної політики УГКЦ. Львів, 2018. 184 с.
5. Левицький О. Львівський Синод 1891 року – один із основних елементів Партикулярного права УГКЦ. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*. 2009. №2. С. 14–32.

6. Чинності і рішення Руського провінціального Собора в Галичині, отбувшагося у Львові в році 1891. Львів, 1896. 270 с.
7. Кравчук А. Конференції Архиєреїв Української ГКЦ (1902–1937). Львів: Свічадо, 1996. 108 с.
8. Бистрицька Е. Східний обряд як чинник ідентифікації Греко-католицької Церкви у реформаторській діяльності митрополита Андрея Шептицького. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції вчених-релігієзнавців та богословів. (м. Тернопіль, 5 червня 2004 р.).* Київ-Тернопіль, 2004. С. 199–206.
9. Сапеляк А. Київська Церква на Слов'янському Сході: Канонічно-єкуменічний аспект. Львів, 1999. 231 с.
10. Митрополит Андрей Шептицький: Документи і матеріали 1899–1944. Том II: Церква і суспільне питання. Кн. 2: Листування. Львів: Місіонер, 1999. 1096 с.
11. Хожка Тван-Павло. Греко-Католицька Церква у Галичині 1772–1918. *Ковчег.* Львів, 1993. С. 77–78.
12. Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді. Вінніпет, 1985. Том 2. 784 с.
13. Хомишин Г. Євхаристійний культ. Пастирські послання / упор. А. Черемський. Харків; Івано-Франківськ, 2017. 255 с.
14. Хомишин Г. Для духовенства своєї Єпархії лист Про часте і щоденне св. Причастя. 1910 р.
15. Kubasik A. Znaczenie wiary, Cerkwi i królestwa Bożego w nauczaniu biskupa Hryhorija Chomyszyna. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne.* 2004. Nr. 37/1. S. 51–61.
16. Ryba M. Biskup Grzegorz Chomyszyn – zwolennik normalizacji stosunków ukraińsko-polskich w okresie międzywojennym. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne.* 2020. No. 113. S. 383–394.

17. Єгрешій О. Взаємовідносини митрополита Андрея Шептицького і єпископа Григорія Хомишина. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис*. 2001. Вип. 5–6. С. 315–320.
18. Делятинський Р. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Івано-Франківськ, 2017. 390 с.
19. Кияк С. Владика Григорій Хомишин і проблеми літургійної ідентичності українського греко-католицизму. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*. 2017. Вип. 10–11. С. 103–112.
20. Śliwa T. Kościół greckokatolicki w Galicji (1815–1918). *Historia Kościoła w Polsce* / red. B. Kumor, Z. Obertyński. Warszawa ; Poznań, 1979. T. 2. cz. 1. S. 628–651.
21. Nabywaniec S. Hierarchia greckokatolicka i kościół greckokatolicki w świetle «Dzienniczka» arcybiskupa Lwowskiego O. Ł. Józefa Bilczewskiego z lat 1900–1921. *Nasza Przyszłość*. 2008. T. 110. S. 159–193.
22. Wołczański J. Listy biskupa Grzegorza Chomyszyna do arcybiskupa Józefa Bilczewskiego z lat 1904–1922. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*. 2003. T. 36. № 1. S. 235–251.
23. Ляхович Д. Мета Євхаристії – це не тільки перетворити хліб та вино, а перемінити тебе і мене у Христа. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/meta-evharystiy-tse-ne-tilky-peretvoryty-hlib-ta-vyno-a-pereminyty-tebe-i-mene-u-hrystavladyka-dionisiy-lyahovych-3406/>
24. Lijka K. Sztuka celebrowania liturgii. *Studia Gnesnensia*. 2011. T. XXV. S. 225–240.
25. Łabendowicz S. Formowanie postawy katechety. *Roczniki Teologiczne*. 1998. T. 6. S. 191–222.
26. Недзельська Ю. Таїнства в православ'ї та католицизмі: спільні та відмінні риси. *Українське релігієзнавство*. 2011. №59. С. 146–154
27. Катрій Ю. Пізнай свій обряд. Нью-Йорк-Рим, 1982. 493 с.

28. Кунцлер М. Літургія Церкви. Львів, 2001. 614 с.
29. Хомишин Г. Про візантійство. Станіславів, 1931. 40 с.
30. Хомишин Г. Відозва до всечесного духовенства Станіславівської єпархії (з нагоди пастирського Листа про Католицьку акцію). Станіславів, 1934. 16 с.
31. Крупник Я. Г., Крупник М. Г. Божественна Літургія: особистий досвід форми та змісту. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького*. 2015. Том 17. № 4 (64). С. 388–397.
32. Granat W. Sakramenty święte. Cz. 1: Sakramenty w ogólności. Eucharystia. T. 7. Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 1961. 476 s.
33. Kopiec J. Lwowskie środowisko katechetyczne i początki ruchu liturgicznego. *Roczniki Teologiczne*. 1998. T. 45, z. 6. S. 81–101.
34. Іваницька А. Функціонування ідеї свободи у християнському культі. *Українське релігієзнавство*. 2009. №52. С. 38–44.
35. Андрухів І. А. Євхаристійний культ як основа пастирського служіння Григорія Хомишина: історичний дискурс. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 3. С. 65–72.
36. Альманах Станіславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станіславівщини / ред., упор. М. Климишин. Нью-Йорк; Пари; Сідней; Торонто, 1985. Т. 2. 900 с.
37. Пелеш Ю. Літургіка. Харків, 2013. 680 с.
38. Хомишин Г. Набоженство до Найсвятішого Серця Господа нашого Ісуса Христа / упоряд. А. Черемський. Харків, 2020. 565 с.
39. Bilczewski J. Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe. Lwow–Krakow, 2005. T. III. S. 53–65.
40. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин – патріот, місіонер, мученик. Львів, 1997. 414 с.
41. Андрухів І. А. Єпископ Григорій Хомишин: служіння, ідеї та спадщина в історії Української греко-католицької церкви. *Українські історичні студії*. 2025. Вип. 18(60). С. 142–148.

42. Хомишин Г. Парафіяльна місія : у трьох частинах / за ред. Б. Драгуш, М. Захарчук, Л. Іванотчак. Івано-Франківськ, 1999. 470 с.
43. Руснак О. *Покровитель єпархії*. «Бучацька єпархія». URL: <https://www.buchacheparchy.org.ua/pro-ieparkhiiu/pokrovytel-ieparkhii.html>.
44. Гуцуляк Л. Д. Божественна літургія Йоана Золотоустого в Київській митрополії після унії з Римом (період 1596–1839) : джерелознавчі дослідження. Львів: Монастир Свято-Іванівська Лавра; Свічадо, 2004. Т. 1. 432 с.
45. *Вістник Станіславівської єпархії*. 1938. Ч I–III. С. 37.
46. Хомишин Г. *Два царства* / за ред. І. Пелехатого, В. Осадчого. Люблін, 2016. 400 с.
47. В справі підручника: О набоженстві до Найсв. Серця Христового. *Вістник Станіславської єпархії*. 1920. Ч. VII–IX. С. 35–36.
48. Хомишин Г. Катехизм християнської релігії для народних шкіл. Станіславів: Накладом Єпархіяльного Видавництва, 1906. 136 с.
49. Молитвослов: Часослов – октоїх – тріодь – мінея. Рим-Торонто, 1990. 1376 с.
50. Москалюк М. Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині (1920–1939). *Галичина. Науковий, культурно-просвітницький і краєзнавчий часопис*. 2000. №4. с. 97–101.
51. Марчук В. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Івано-Франківськ, 2004. 445 с.
52. Посланіє пастирське Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до Духовенства і світської інтелігенції о Подвигах за добрі і святі справи. Станіславів, 1916. 32 с.
53. Посланіє пастирське Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до Духовенства і вірних своєї єпархії о Післанництві українського народу в Католицькій церкві. Станіславів, 1916. 43 с.
54. Посланіє пастирське Григорія Хомишина до Духовенства своєї єпархії о Послузі канонічним. Станіславів, 1916. 53 с.

55. Марусин М. Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні. *Богословія*. 1943–1963. Т. 21–24. С. 40–94.
56. Кащак І. Виховання Українського Греко-Католицького Священика (1882–1946). Львів: Свічадо, 2007. 232 с.
57. Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря у церковне життя українців: календарна реформа єпископа Григорія Хомишина. *Україна модерна*. 2002. Вип. 7. С. 7–68.
58. Коренець О. Рим а наші церковні постанови з окрема календар. Відень: Накл. Укр. Культурної Ради, 1916. 32 с.
59. Томашівський С. Реформа календаря і церкви... *Діло*. 1916. 14 мая. С. 3.
60. Strutyński M. Myśl społeczno-polityczna Kościoła greckokatolickiego w II RP (1918–1939). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2019. pp. 316.
61. Андрухів І. А. Єпископ Григорій Хомишин: на перехресті українсько-польських культурних та церковних взаємин першої половини ХХ століття. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2025. Вип. 19. С. 95–103.
62. Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944). Львів: Свічадо, 2014. 490 с.
63. Гресько А. Арешти греко-католицького духовенства в Австро-Угорщині на початку Першої світової війни (1914–1915 рр.). *З історії західноукраїнських земель*. Львів, 2024. Вип. 20. С. 47–61.
64. Хомишин Г. Українська проблема. Написав для духовної і світської інтелігенції українського народу Григорій Хомишин Станіславівський Єпископ. Станіславів, 1932. 190 с.
65. Справи celibату: Статті Преосвященного григорія Хомишина і професора Ренануса. Львів, 1935. 69 с.
66. Zachody kolo wwedenja celibatu w naszym duchowenstwi. Lviv, 1925. S. 18–19.

67. Кошетар У. Роль Української греко-католицької церкви у формуванні галицького консерватизму 1900–1939 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 Київ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2007. 249 с.
68. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. Kraków, 1979. 390 s.
69. Єгреший О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 168 с.
70. Статут і програма товариства безженних священників ім. св. Священномученика Йосафата у Станіславові. 1925. 63 с.
71. Respiçe Finem. *Нива*. 1924. Ч. 4. С. 110–128.
72. Листи Станіславівського єпископа Хомишина Г. до Шептицького А. Том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 291. 69 арк.
73. Наслідки целібатщини. *Діло*. 1925. Ч. 59. С. 1.
74. Листування Шептицького А. з Станіславівським єпископом Хомишином Г. Том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 163. 184 арк.
75. Про латищення Церкви. *Діло*. 1925. Ч. 32. С. 3.
76. Москалюк М. Проблеми целібату в християнсько-суспільному житті Галичини 20-30 рр. XX ст. *Галичина*. 1997. №1. С. 58–62.

ВИСНОВКИ

Опрацювання корпусу історіографії та групи документів і матеріалів джерельної бази свідчать, що в сучасній українській історичній науці сформувався науковий дискурс дослідження діяльності єпископа Станіславівського Григорія Хомишина. Проте масштаб постаті та рівень впливу на формування стратегії розвитку не лише очолюваної ним єпархії, але й ГКЦ у цілому, включеність у суспільно-політичні процеси регіону вимагають подальшого глибокого вивчення. Застосування проблемно-хронологічного принципу класифікації наукових праць дозволило виявити сегментарне представлення обраної нами теми в історіографічному доробку українських та зарубіжних дослідників.

Джерельну базу дослідження становлять неопубліковані документи і матеріали з архівних фондів ЦДІАЛ України, Держархіву Івано-Франківської області, Галузевого державного архіву Служби безпеки України. До корпусу опублікованих джерел належать послання та праці самого єпископа Г. Хомишина; спогади безпосередніх свідків подій; періодичні видання, які виходили у Східній Галичині у період перебування під владою Австро-Угорщини та Республіки Польща. Джерельна база є репрезентативною й уможливила здійснення об'єктивного й системного аналізу зазначеної теми дослідження.

Призначення Г. Хомишина очільником Станіславівської єпархії у 1904 р. мало на меті зміцнення позицій ГКЦ, пожвавлення духовного і національно-культурного життя у регіоні, що вимагало прийняття низки адміністративно-управлінських та дисциплінарних рішень, підсилення парафій освіченими, моральними й соціально активним священниками. Програма оновлення єпархії Г. Хомишиним обумовлювалася його інтелектуально-світоглядними пріоритетами. Західноєвропейська богословська традиція надала йому чітке бачення Церкви як аполітичної інституції ієрархічного порядку та дисципліни. Особливу чутливість Г. Хомишина до небезпек релігійного хаосу й анархії формувалася в умовах боротьби Святого Престолу з модернізмом, культурної

багат шаровості Австро-Угорщини, розвитку робітничого руху, поширення соціалістичних ідей та національно-державницьких прагнень.

Реформування Станіславівської єпархії передбачало зміцнення вертикалі адміністративного управління, духовно-моральних якостей духовенства та віруючих через конкретизацію на єпархіальному синоді 1908 р. функціональних обов'язків декана, парафіяльних священників, сотrudників та інших посадових осіб, періодичність проведення єпархіальних соборів, деканальних соборчиків, місій, візитацій та катехизації, запровадження фінансових розрахунків між єпархіальним управлінням і деканатами, парохом і сотrudником тощо. Ухвалені рішення безперечно сприяли зміцненню управлінської вертикалі, надаючи єпископу Г. Хомишину необхідні права контролю деканатів, парафій зокрема, та парафіяльного духовенства, фінансовий ресурс для діяльності семінарії, фондів.

Загальна тенденція участі греко-католицького духовенства у суспільно-політичному житті краю спонукала єпископа Станіславівського до низки заходів з розмежування їх духовної праці та участі у світських інституціях. Останні, на думку Г. Хомишина, не відповідали морально-етичним імперативам Католицької церкви. Альтернативою активності радикальних та москвофільських організацій, які знаходили симпатиків серед духовенства, Г. Хомишин вважав розширення діяльності чернечих осередків, заснування культурно-просвітницьких товариств під патронатом ГКЦ. Своєю чергою, така позиція єпископа сприяла інституційній розбудові Станіславівської єпархії.

Налагодження діалогу Г. Хомишина з римо-католицьким єпископатом, зокрема з Ю. Більчевським, відбувалося на тлі загострення українсько-польського політичного протистояння. Його каталізатором стала виборча реформа 1907 р., а апогей настав на початку 1911 р. під час обговорення реформи Галицького сейму та статусу українського університету у Львові. Усвідомлюючи деструктивний вплив міжнаціональної ворожнечі на стабільність в регіоні, Г. Хомишин намагався перевести політичний конфлікт у площину міжцерковної та культурно-просвітницької співпраці. Листування між

ієрархами, попри складні політичні обставини, незмінно зберігало довірливий та підкреслено приязний характер. Це свідчило про наявність глибокої особистої поваги та спільність стратегічних поглядів на майбутнє. Бажання нормалізувати міжнаціональні стосунки співпадало з внутрішнім переконанням Г. Хомишина про необхідність зближення ГКЦ і РКЦ. Окупація російською армією Східної Галичини у період Першої світової війни лише зміцнила його думку про необхідність рішучого відмежування ГКЦ від «орієнтального візантійства», яке пов'язувало її з православ'ям російського зразка.

Доведено солідарність єпископа Г. Хомишина із загальноцерковною стратегією захисту прав українців, що послідовно реалізувалася в межах австрійського конституціоналізму, під час російської окупації в період Першої світової війни, а також через підтримку інститутів влади УЦР, УНР та Української Національної Ради. Така діяльність відображала його переконання щодо обов'язку духовної опіки над політичним життям краю, де єпископ виступав гарантом національної єдності та релігійної ідентичності. Після розпаду Австро-Угорщини Г. Хомишин разом з іншими ієрархами підтримав створення ЗУНР та її возз'єднання з УНР, а в період інтернування польською владою митрополита А. Шептицького та єпископа Й. Коциловського фактично очолив греко-католицьку спільноту як виконувач обов'язків митрополита Галицького. Попри солідарність із ідеєю незалежності, у дискусіях із лідерами тогочасних партій (УНДП, УРП, УСДП) владики рішуче критикував спроби політиків обмежити суспільний вплив Церкви, захищаючи її право на земельні володіння та участь в освітніх процесах як невід'ємну складову наскрізної участі духовенства в розбудові національної держави.

Реінтеграція Східної Галичини до складу Республіки Польща згідно з Ризьким договором 1921 р. вплинула на формування політичної візії Г. Хомишина. Попри владну політику національної асиміляції, яка реалізовувалася через репресії, обмеження прав і свобод української меншини, єпископ Григорій наполягав на компромісності українсько-польських стосунків. Він акцентував увагу на більшовицькій загрозі та греко-католицькому

«візантійстві», натомість поглиблення українсько-польської конфронтації пояснював хибними ідеологемами українського національного руху.

Переконання єпископа Станіславівського денонсували з трагічною реальністю асиміляційної політики польського уряду. Толерування компромісності польсько-українського діалогу з боку Г. Хомишина стали причиною внутрішньоцерковної напруги, оскільки концептуально різнилися від поглядів митрополита Галицького А. Шептицького, та викликали шквал критики з боку українського політикуму та інтелігенції. Лише у 1930-х рр., у період «пацифікації», коли радикалізм польського уряду, застосування репресій щодо українців Галичини, Волині, Холмщини та Підляшшя підняв хвилю опору з боку української меншини, єпископ Г. Хомишин виступив з критикою влади, наголошуючи на перевищенні повноважень державних органів щодо церковних інституцій та заявив про право українців захищати свої права і гідність. Попри те він залишався на позиціях лояльності польській державі як способу долучення українців до «західної культури».

Становище українців у свої посланнях та працях єпископ Г. Хомишин розглядав крізь призму християнської соціальної доктрини, поєднуючи морально-етичну оцінку з елементами політичного аналізу. Єпископ вважав, що причина, яка спровокувала україно-польське протистояння, полягала у відсутності реальних механізмів забезпечення національної рівноправності. На його думку, це проявлялося в систематичному порушенні прав українського населення, зокрема у сфері мови, освіти, культури та місцевого самоврядування. Відтак репресивні заходи в 1930-х рр. з боку польської влади не лише погіршили українсько-польські стосунки, але й сприяли зростанню симпатій до ідей та діяльності ОУН. Одночасно єпископ покладав відповідальність за поширення ідеології ОУН серед українців на митрополита А. Шептицького, який, з точки зору Г. Хомишина, не зміг об'єднати духовенство, єпископат, інтелігенцію, сформулювати засади «здорової і розумної політики» лояльності польській державі.

Конфронтація єпископа Г. Хомишина з впливовими політичними партіями та громадськими організаціями Галичини зумовлювалася розбіжностями у поглядах на соціальну роль Церкви, шляхи формування національної ідентичності, методи політичної боротьби. Відтак єпископ Станіславівський реалізовував власні політичні проєкти. Заснування УХО, УСХО, УКНП під патронатом Г. Хомишина мало на меті клерикалізацію суспільно-політичного життя й витіснення з цього сегменту інших організацій, діяльність яких, на думку Г. Хомишина, суперечила морально-етичним імперативам Церкви й сприяла поширенню атеїстичних та комуністичних ідей. Ініційовані єпископом партії пропагували ідеї християнського консерватизму, лояльного ставлення до польської держави та національно-культурної автономії українців у межах Республіки Польща. Проте на тлі загострення польсько-українського протистояння серед духовенства та вірних ГКЦ зростала кількість симпатиків ОУН, тих політичних партій та громадських організацій, які захищали національні та державницькі прагнення українців. Окремі представники духовенства Станіславівської єпархії співпрацювали з різними політичними силами. Більшість українського населення не підтримували УХО та ідеї про автономію Галичини у складі Республіки Польща.

Стратегія співпраці духовенства та віруючих з громадськими організаціями краю у єпископа Г. Хомишина будувалася на засадах християнського солідаризму, активного католицького патріотизму та суворої ієрархічної дисципліни. Конфлікт із середовищем інтелігенції, які патрунували діяльність товариств «Просвіта», «Рідна школа», засвідчує, що владика Г. Хомишин залишався послідовним у визнанні надприродної місії Церкви в усіх сферах суспільного життя. Тому підтримував створення мережі католицьких організацій (наприклад, «Єдність», «Скала»), які мали стати альтернативою світським, поєднати загальнохристиянські цінності з актуальними потребами українського народу.

Власне бачення місії та завдань католицьких організацій не дозволили єпископу Г. Хомишину залучити Станіславівську єпархію до проведення заходів

у межах Католицької Акції. Альтернативою гурткам «Католицька Акція Української Молоді» було заснування окремого культурно-просвітницького товариства «Скала» на території Станіславівської єпархії, яке не підпорядковувалося Генеральному Інституту Католицької Акції у Львові та діяло окремо від спільних ініціатив. Передбачалося створення мережі осередків товариства у форматі читальні за участі парафіяльного духовенства. Проте єпархіальне духовенство не виявило належної ініціативи у заснуванні осередків «Скали». Наприкінці 1930-х рр. кількість читалень товариства «Просвіта» у десять разів перевищувала чисельність осередків «Скали». Через недостатньо розвинену мережу читалень «Скали» у березні 1938 р. єпископ припинив фінансування осередків товариства й мав намір згорнути діяльність читалень.

Боротьба із секуляризацією в діяльності Г. Хомишина поширювалася і на клір, що виявилось у послідовному дистанціюванні духовенства від надмірної залученості в національно-політичні процеси. На переконання єпископа, лише аполітичне пастирське служіння, вільне від партійних амбіцій, дозволяло зберегти високий релігійний авторитет та повноцінно виконувати духовну місію. Кульмінацією цієї стратегії став указ від серпня 1937 р., який забороняв священникам участь у світських об'єднаннях, що спровокувало чергове напруження у відносинах між Церквою та суспільством. Категоричність такої ініціативи викликала хвилю публічної критики, зокрема на сторінках часопису «Діло», де самоусунення духовенства від громадського життя розцінювали як стратегічний прорахунок, що відкривав шлях для ідеологічної експансії прокомуністичних сил. Попри консолідований спротив провідних українських товариств («Просвіта», «Рідна школа», «Сокіл-Батько» та інші), владики залишався непохитним у переконанні, що будь-які громадські ініціативи є сумнівними, якщо вони ігнорують католицькі чесноти. Його позиція була настільки радикальною, що він відмовлявся від ділових стосунків навіть із тими чернечими згромадженнями, які продовжували співпрацю зі світськими організаціями.

Встановлено, що діяльність єпископа Г. Хомишина у 1939–1945 рр. була зосереджена на інституційному збереженні Станіславівської єпархії в умовах руйнівного впливу радянського та нацистського окупаційних режимів. Попри спроби нацистської адміністрації інструменталізувати Церкву та агресивну агентурно-оперативну розробку з боку радянських спецслужб, ієрарху вдалося зберегти кадровий потенціал і адміністративну цілісність церковних структур.

Безкомпромісне відстоювання національно-церковних інтересів та відмова від співпраці з репресивними органами утвердили постать владики як одну з ключових перешкод на шляху до ліквідації ГКЦ. Це зумовило системний тиск на єпископа, що згодом переріс у відкрите переслідування, арешт та мученицьку смерть у в'язниці, яка стала символом початку тотального нищення греко-католицької ієрархії в Галичині.

З'ясовано, що імплементацію рішень Замоїського (1720 р.) та Львівського (1891 р.) синодів у богослужбову практику ГКЦ забезпечувала обрядова реформа, ініційована митрополитом А. Шептицьким, яка передбачала також укладання нового Кодексу церковного права. Проте очищення літургійних книг від латинізмів, а також розбіжності у баченні змісту й темпів впровадження дисциплінарних змін спровокували конфлікт між митрополитом А. Шептицьким та єпископами Г. Хомишиним і Й. Коциловським, що увиразнило проблему релігійної ідентифікації Церкви.

Латинізація обряду суперечила стратегії збереження східних традицій у поєднанні з католицькою догматикою митрополита А. Шептицького, що могло поглибити конфесійний розкол між українцями Галичини та Наддніпрянщини й нівелювати перспективи місійної діяльності на теренах Російської імперії. На противагу цьому Г. Хомишин обстоював окцидентальний курс, який передбачав максимальному зближення ГКЦ із латинською традицією як засобі внутрішньої стабілізації: подолання москвофільства, зміцнення дисципліни та підвищення освітнього рівня духовенства. Утвердження національної самобутності єпископ

пов'язував саме з відмовою від «візантійства», яке цивілізаційно поглиблювало тяжіння греко-католиків до російського православ'я.

Серцевиною літургійної реформи Г. Хомишина став Євхаристійний культ, який, на його переконання, залишався недостатньо розвиненим у церковній практиці. У працях «Про Найсвятішу Євхаристію» (1912 р.), «Набожества до Найсвятішого Серця Господа нашого Ісуса Христа» (1920 р.) та «Парафіяльна місія» владика обґрунтував божественну природу Євхаристії та доцільність поглиблення євхаристійних практик, вбачаючи в них фундамент щоденної побожності. Синтез глибокої теології з рішучими практичними заходами дозволив радикально змінити тогочасну традицію «причастя раз на рік», перетворивши формальний обряд на усвідомлений акт особистої віри.

Реформування молитовного життя стало потужним інструментом духовного згуртування народу, що протиставило «живу віру» секуляризаційним викликам епохи через акцент на Божій любові та милосерді. Єпископ доводив, що запозичені католицькі практики не суперечили природі східного обряду, а навпаки – збагачували внутрішнє життя конфесії, роблячи її конкурентоспроможною в полікультурному просторі. Фактично станіславівський владика сформував цілісну систему оновленої духовності, де теологічний зміст Євхаристії поєднувався з інструментами соціального та морального відродження суспільства. Його діяльність була не просто богословською рецепцією нових культів, а комплексною програмою ревіталізації релігійного життя краю.

Вагомим напрямом реформаторської діяльності Г. Хомишина стала актуалізація мовного питання в літургійному житті. Вбачаючи у мові фундаментальний чинник релігійного виховання, єпископ прагнув досягти оптимального балансу між церковнослов'янською та живою українською мовами, що спонукало його до видання у 1906 р. Катехизму народною мовою й стало революційним кроком для тогочасного просвітництва. Водночас, усвідомлюючи, що повна мовна реформа потребує значного інтелектуального ресурсу та тривалої підготовки богослужбових текстів, позиція Г. Хомишина

мала виважений, компромісний характер. Він не руйнував канонічний устрій, а поступово впроваджував українську мову там, де це було найбільш пастирськи доцільним — у проповіді, катехизації та окремих частинах святкових відправ.

Стратегічним інструментом модернізації церковного управління та зміцнення внутрішньої ієрархії стали радикальні дисциплінарні нововведення, зокрема впровадження григоріанського календаря та встановлення обов'язкового celibату для духовенства. Через ці заходи станіславівський єпископ прагнув докорінно змінити соціальний статус і моральне обличчя священства, розглядаючи безшлюбність як спосіб підвищення інтелектуального рівня кліру та його цілковитої відданості пастирському служінню. Реформи, які були спрямовані на посилення інституційної стійкості єпархії перед політичними викликами, спровокували глибоке внутрішнє напруження, фактично розділивши духовенство на ідеологічні табори «західників» і «візантиністів». Таким чином, дисциплінарні нововведення стали не формальною зміною канонічних норм, а спробою формування нового типу релігійної ідентичності через сувору уніфікацію церковного життя із латинською традицією.

Польське латинське духовенство на чолі з Ю. Більчевським підтримувало реформаторську діяльність Г. Хомишина, оскільки уніфікація обрядово-літургійних форм та канонічного стану священства сприймалися як чинник нівелювання відмінностей між Греко-католицькою і Римо-католицькою церквами, що у перспективі могло сприяти культурній та релігійній асиміляції українців у польському національному просторі, а також зміцнити позиції католицизму на східних територіях.

Імплементация латинських нововведень у Станіславівській єпархії відповідала стратегічним інтересам польських церковних кіл, державної влади та Святого Престолу, які вбачали в реформах Г. Хомишина ефективний засіб релігійної та політичної уніфікації. Польська латинська ієрархія на чолі з Ю. Більчевським та офіційна Варшава розглядали нівелювання обрядових відмінностей як шлях до послаблення зв'язку між релігійною і національною ідентичністю українців, що мало сприяти їхній лояльності та поступовій

культурній асиміляції. Водночас для Ватикану реформи Г. Хомишина стали інструментом посилення централізації та безпосереднього контролю над Східними церквами в межах підготовки до місійної діяльності на теренах СРСР (проект «Pro Russia»). У цьому контексті латинізація та канонічна уніфікація сприймалися Святим Престолом як гарантія обмеження православних впливів і надмірного націоналізму, що робило ГКЦ надійною інтегрованою ланкою у структурі вселенського католицизму.

Тяжіння єпископа Г. Хомишина до дисципліни та впорядкованості, суворого дотримання канонічних норм як в особистому житті, так і в управлінні єпархією, ілюструють його самотній стиль як надзвичайно вимогливого керівника. В основі його управлінської моделі лежав принцип особистого аскетизму, що підкреслювало пріоритет внутрішньої самопосвяти над формальним виконанням обов'язків.

Дисциплінованість Г. Хомишина не була суто адміністративною рисою – вона випливала з глибокого переконання, що зовнішній порядок у справах є прямим відображенням міцної віри та внутрішньої гармонії душі. Він прагнув перетворити Станіславівську єпархію на злагоджений механізм, у якому кожне слово та дія священника відповідали б його високому статусу в суспільстві. Водночас, ця безкомпромісна вимогливість не нівелювала його людських якостей. Сучасники зберегли пам'ять про владу як людину великої духовної культури, що підкреслювало пріоритет внутрішньої самопосвяти над формальним виконанням обов'язків й чия зовнішня строгість була проявом пастирської відповідальності за долю всієї Церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сохоцький І. Що дали Греко-Католицька Церква та її духовенство Українському Народові. Філадельфія, 1951. 103 с.
2. Федорів Ю. Історія церкви в Україні: репринтне видання. Львів: Видавничий відділ «Свічадо», 2001. 362 с.
3. Лужницький І. Українська Церква між Сходом і Заходом. Філадельфія, 1954. 724 с.
4. Марусин М. Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні. *Богословія*. 1943–1963. Т. 21–24. С. 40–94.
5. Кащак І. Виховання Українського Греко-Католицького Священика (1882–1946). Львів : Свічадо, 2007. 232 с.
6. Мурович В. ГКЦ в житті українського народу. Марієнталь, 1946. 36 с.
7. Нагаєвський І. Історія Римських Вселенських Архієреїв. Рим: Український католицький університет імені святого Климента Папи, 1979. Ч. 3. 521 с.
8. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: в 4 т. Вінніпег: Видавнича Спілка «Тризуб», 1952. Т. 1. 254 с.
9. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: в 4 т. Вінніпег: Видавнича Спілка «Тризуб», 1955. Т. 2. 286 с.
10. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: в 4 т. Вінніпег: Видавнича Спілка «Тризуб», 1955. Т. 3. 254 с.
11. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: в 4 т. Вінніпег: Видавнича Спілка «Тризуб», 1956. Т. 4. 256 с.
12. Катрій Ю. Пізнай свій обряд. Нью-Йорк-Рим, 1982. 493 с.
13. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. Патріот-місіонер-мученик. Львів: Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 1997. 414 с.
14. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні, 2-е вид. Івано-Франківськ: Вид-во ІФТКДІ, 1999. 528 с.

15. Мудрий С. Короткий коментар Кодексу канонів Східних Церков: Вибрані титули. Івано-Франківськ: Накладом Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. 581 с.
16. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950) / за ред. О. Турія. Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2005. 268 с.
17. Пилипів І. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.): монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2011. 440 с.
18. Пилипів І. Католицька Акція 30-х рр. XX ст. та її виховний вплив на українську молодь Галичини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Історія*. 2011. Вип. 1. С. 130–135.
19. Пилипів І. Державотворча політика греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті Західної України 20–30 років XX ст. *Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи*. 2001. Ч. 1. С. 90–95.
20. Пилипів І. Діяльність єпископів Станіславської єпархії УГКЦ з організації та розвитку духовної семінарії в 1907–1945 рр. *Сумський історико-архівний журнал*. 2011. Вип. 12–13. С. 193–199.
21. Пилипів І. Діяльність релігійно-просвітницького товариства «Скала» на теренах Станіславської єпархії УГКЦ в 30-х рр. XX ст. *Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2012. Вип. 20–21. С. 118–128.
22. Пилипів І. Діяльність Станіславської єпархії Української греко-католицької церкви в 1918–1920 рр. *Схід: Аналітично-інформаційний журнал*. 2010. Вип. 2. С. 89–92.
23. Пилипів І. Конкордат Речі Посполитої з Апостольським Престолом та його наслідки для ГКЦ. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. 2010. Вип. 514–515. С. 166–170.

24. Пилипів І. Культурно-просвітницький рух у Західній Україні у 20–30-х рр. ХХ ст. та місце в ньому УГКЦ (на матеріалах Станіславської єпархії УГКЦ). *Християнство в Україні на межі третього тисячоліття*. 2002. С. 236–247.
25. Пилипів І. Національно-державницька ідеологія у діяльності митрополита Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина в умовах ЗУНР та міжвоєнну добу. *Сумська старовина*. 2011. Вип. XIII–XIV. С. 191–198.
26. Пилипів І. Українська Греко-Католицька Церква в період німецької окупації (1941–1944 рр.). *Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2002. Ч. 8. С. 108–115.
27. Пилипів І. Українська Греко-Католицька Церква та Ватикан в 20–30-х рр. ХХ ст. *Мандрівець: Всеукраїнський науковий журнал*. 2011. Вип. 2. С. 50–54.
28. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929). Т. 2: Документи і матеріали. Київ; Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 704 с.
29. Радевич-Винницький Я. К. Кривава книга. Передрук вид. 1919, 1921 рр. Дрогобич: Відродження, 1994. 274 с.
30. Ходак І. Роль ієрархів УГКЦ у суспільно-політичному житті Східної Галичини (1921–1939 рр.) *Чорноморська минушина*. 2021. Вип. 16. С. 90–97.
31. Гресько А. Політика адміністрації Галицько-Буковинського генерал-губернаторства щодо греко-католицького духовенства (1914–1915 рр.). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія*. 2024. Вип. 59. С. 33–40.
32. Красівський О. Я. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин. Київ: Вид-во УАДУ, 1998. 298 с.
33. Комар В. «Українське питання» в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.) *Український історичний журнал*. 2001. № 5. С. 120–128.
34. Комар В. Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 360 с.

35. Сурмач О. Структурна реорганізація УГКЦ в роки німецької окупації. *Історія релігій в Україні* : праці X Міжнар. наук. конф., м. Львів, 16–19 травня 2000 р. Львів, 2000. Кн. 1. С. 364–369.

36. Сурмач О. УГКЦ і український національно-визвольний рух у період німецької окупації (1941–1944 рр.). *Історія релігій в Україні* : праці XI Міжнар. наук. конф., м. Львів, 16–19 травня 2001 р. Львів, 2001. Кн. 1. С. 424–429.

37. Москалюк М. Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині (1920–1939). *Галичина. Науковий, культурно-просвітницький і краєзнавчий часопис*. 2000. №4. С. 98–99.

38. Бабенко Л. Радянські органи державної безпеки в системі взаємовідносин держави і православної церкви в Україні (1918 – середина 1950-х рр.): монографія. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2014. 549 с.

39. Колб Н. «З Богом за Церкву і вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX століття. Жовква: Місіонер, 2014. 372 с., іл.

40. Kolb N. The Greek Catholic Parish Clergy in Libetration Struggle of the Galician Ukrainians in 1918–1923. *Postwar Continuity and New Challenges in Central Europe, 1918–1923. The War That Newer Ended* / Edited by T. Pudłocki and K. Ruszała. Routledge, 2022. P. 381–397.

41. Колб Н. Стан фахової освіти греко-католицьких дяків у Галичині наприкінці XIX століття. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2022. Вип. 36. С. 50–68.

42. Колб Н. Греко-католицька церква та її відповіді на виклики на актуальні потреби суспільства. Трансформація суспільно-політичних процесів: українці Східної Галичини (1772–1918) : монографія / за ред. І. Орлевич. Львів, 2023. С. 133–170.

43. Колб Н. Концепт «національна ідентичність» у пам'яттєвому дискурсі. Концептуалізація пам'яттєвого дискурсу в умовах російсько-української війни.

Аналітична записка / за ред.: Р. Голик, Г. Дидик-Меуш. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2024. С. 67–84.

44. Колб Н. Роль греко-католицького парафіяльного духовенства в українсько-польському національному протистоянні в Галичині у 1918–1923 рр. *Українські маркери новітньої історії Польщі: виклики міжвоєнної доби ХХ століття* / за ред. М. Литвин, Л. Хахула, Т. Горбачевський. Львів, Суми: Університетська книга, 2024. С. 89–106.

45. Зуляк І. Участь греко-католицького духовенства у культурно-освітніх процесах на території Східної Галичини у міжвоєнний період. *Консенсус*. 2025. № 1. С. 132–141.

46. Зуляк І. С. Внесок греко-католицького духовенства у розвиток соціально-економічного та культурно-освітнього життя українців Східної Галичини у міжвоєнний період. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 5.

47. Грабець Ю. А. Діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1918–1939 рр. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2025. 307 с.

48. Грабець Ю. А. Діяльність греко-католицького парафіяльного духовенства Східної Галичини в контексті збереження соціокультурних цінностей населення у міжвоєнний період. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід*. Збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 11–12 травня 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 239–244.

49. Грабець Ю. А. Ключові аспекти адміністративно-управлінської структури Галицької митрополії Греко-Католицької Церкви у міжвоєнний період. *Консенсус*. 2024. Вип. 2. С. 64–73.

50. Грабець Ю. А. Культурно-освітня діяльність Греко-Католицького духовенства Східної Галичини в міжвоєнний період. *Наукові записки*

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2024. Вип. 1. С. 26–32.

51. Грабець Ю. А. Просвітницька діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини в міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2024. Вип. 2. С. 44–51.*

52. Грабець Ю. А. Роль греко-католицького духовенства в процесах відновлення соціального та культурного життя на теренах Східної Галичини після Першої світової війни. Велика війна в історії людства. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 131–134.

53. Грабець Ю. А. Роль греко-католицького парафіяльного духовенства в процесах соціально-економічного розвитку Східної Галичини в міжвоєнний період. Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених. Збірник матеріалів I Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 405–411.

54. Грабець Ю. А. Харитативна діяльність Греко-Католицької Церкви на теренах Східної Галичини у міжвоєнний період. Держава і Церква в новій та новітній історії України. Збірник наукових статей випуск IX. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. С. 167–177.

55. Лехнюк Р. Вплив військових конфліктів 1914–1921 років на греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині. *Історія релігій в Україні. 2024. Вип. 34. С. 105–118.*

56. Лехнюк Р. «На порозі модерного світу. Українські консервативні середовища в Галичині в першій чверті XX століття». Львів: Видавництво «Літопис», 2019. 392 с.

57. Бистрицька. Формування доктрини уніонізму в період понтифікату Лева XIII (1878–1903 рр.): тенденції її відображення в Росії та вплив на

становище Греко-католицької церкви Галичини. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2011. С. 213–218.

58. Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964). Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 416 с.

59. Бистрицька Е. В. Юрисдикційні повноваження митрополита Андрея Шептицького на території Російської імперії в контексті уніоністичних проєктів та російсько-ватиканських відносин початку ХХ ст. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2009. Т. XXIV. С. 410–416.

60. Бистрицька Е., Грабець Ю. Зміст та особливості розвитку греко-католицької богословської освіти в Східній Галичині в першій половині ХХ століття. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. Вип. 10. С. 14–19.

61. Бистрицька Е., Костюк Л. Окремі аспекти громадянського життя о. Ізидора Глинського (за матеріалами листування) : матеріали науково-практичної конференції, с. Буцнів, 14 лютого 2020 р. Тернопіль, 2020. С. 7–17.

62. Беген О. Спроба владики Григорія Хомишина запровадити Католицьку Акцію у Станіславівській єпархії. *Історія релігії в Україні*. 2010. Випуск 20, Книга І. С. 153–161.

63. Делятинський Р. Станіславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Івано-Франківськ, 2017. 390 с.

64. Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885–1900). Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. 96 с.

65. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект: монографія. Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2010. 500 с.

66. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин і питання українсько-польського порозуміння (1904–1939). Івано-Франківськ: Плаї, 2001. 71 с.
67. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 168 с.
68. Єгрешій О. Взаємовідносини митрополита Андрея Шептицького і єпископа Григорія Хомишина. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис*. 2001. Вип. 5–6. С. 315–320.
69. Єгрешій О. Греко-католицьке духівництво в умовах ЗУНР: роль у формуванні органів влади, творенні українського війська. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 199–208.
70. Єгрешій О. Громадянська позиція єпископа Григорія Хомишина в роки Другої світової війни. *На вівтар історії України: Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького*. Івано-Франківськ, 2008. С. 502–512.
71. Єгрешій О. Державотворча концепція єпископа Григорія Хомишина. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2001. Вип. IV–V. С. 204–211.
72. Єгрешій О. Культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина в умовах Другої Речі Посполитої. *Науковий вісник Івано-Франківської Теологічної Академії «Добрий пастир»: Збірник наукових праць*. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної академії. 2007. Вип. 1. Теологія. С. 155–159.
73. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин і український націоналізм. *Питання історії України: Збірник наукових статей*. Чернівці, 2002. Т. 5. С. 101–104.
74. Єгрешій О. Клерикальне культурно-просвітницьке товариство «Скала» (1934–1939 рр.): оптимізація чи деконсолідація? *Україна Соборна: Зб. наук. статей*. Київ, 2005. Вип. 2. Ч. 2: Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. С. 341–349.

75. Єгрешій О. Клерикальні товариства в Галичині 1930-х рр.: ідеологія, взаємовпливи, резонанс, історична дидактика. *Галичина*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 20/21. С. 372–377.

76. Єгрешій О. Культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина в умовах Другої Речі Посполитої. *Науковий вісник Івано-Франківської Теологічної Академії «Добрий пастир»: Збірник наукових праць*. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської Теологічної академії. 2007. Вип. 1. Теологія. С. 155–159.

77. Єгрешій О. Участь єпископа Григорія Хомишина в національно-визвольних змаганнях українського народу 1918–1925 рр. *Обрії*. 2002. Вип. 2. С. 84–88.

78. Перевезій В. Служіння Богу і народу: Українська ГКЦ між двома світовими війнами. Київ, 2004. 203 с.

79. Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964). Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 416 с.

80. Стемпень С. Між окциденталізацією та візантинізацією: проблема обрядової ідентичності Греко-Католицької Церкви в Речі Посполитій міжвоєнного періоду. *Ковчег: Наук. зб. з церковної історії*. 2003. Ч. 4. С. 86–99.

81. Стоколос Н. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.): монографія. Рівне: РІС КСУ – ППФ «Ліста-М», 2003. 480 с.

82. Кісь Н. Пам'ять та ідентичність українських греко-католиків. Про джерела історичної політики УГКЦ. Львів, 2018. 184 с.

83. Гуцуляк Д. Божественна Літургія Йоана Золотоустого в Київській митрополії після унії з Римом (період 1596–1839). Львів: Видавничий відділ «Свічадо», 2004. 432 с.

84. Качмар В. Божественна Літургія і обрядова поведінка. URL: <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/bozhestvenna-liturhiya-i-obryadova-povedinka>.

85. Сабат П. Почитання Пресвятої Євхаристії в УГКЦ. *Metron. Журнал з еkleзіології і церковного права*, 2015. № 12. С. 255–270.
86. Кобрин М. Симбіоз окцидентальної та орієнтальної Греко-Католицьких груп як вияв ідентичності УГКЦ. *Українське релігієзнавство*, 2014. № 69. С. 49–59.
87. Крупник Я. Г., Крупник М. Г. Божественна літургія: особистий досвід форми та змісту. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького*, 2015. Т. 17. № 4 (64). С. 388–397.
88. Кунцлер М. Літургія Церкви. Львів, 2001. 616 с.
89. Недзельська Ю. Тайнства в православ'ї та католицизмі: спільні та відмінні риси. *Українське релігієзнавство*. 2011. №59. с. 146–155.
90. Кияк С. Владика Григорій Хомишин і проблеми літургійної ідентичності українського греко-католицизму. *Науковий вісник ІФБУ «Добрий Пастир»*. Богослов'я. 2017. Вип. 10–11. С. 103–112.
91. Москалюк М. Проблеми celibату в християнсько-суспільному житті Галичини 20-30 рр. ХХ ст. *Галичина*. 1997. №1. С. 58–62.
92. Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря у церковне життя українців: календарна реформа єпископа Григорія Хомишина. *Україна модерна*. 2002. Вип. 7. С. 7–68.
93. Руснак О. Чернівецький і Сучавський деканати греко-католицької церкви у роки душпастирської діяльності владики Г. Хомишина. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія*. 2007. Вип. 46. С. 83–91.
94. Федорів І., Костюк Л. Місіонерські ініціативи у душпастирській діяльності єпископа Григорія Хомишина (1904–1945 рр.). *Старожитності Лукомор'я*. 2025. №4. С. 98–106.
95. Зайцев О. Націоналізм і релігія : Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки). Львів: Вид-во Укр. катол. ун-ту, 2011. 384 с.

96. Strutyński M. Myśl społeczno-polityczna Kościoła greckokatolickiego w II RP (1918–1939). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2019. pp. 316.
97. Karabarz-Wilińska J. Działalność biskupa stanisławowskiego Grzegorza Chomyszyna w latach dwóch wojen światowych. Analiza porównawcza. *Dzieje Najnowsze* [online]. 2022. T. 53, nr. 4. S. 85–104.
98. Goller P. Katholisches Theologiestudium an der Universität Innsbruck vor dem Ersten Weltkrieg (1857–1914). Innsbruck 1997. URL: <https://www.uibk.ac.at/de/universitaetsarchiv/digitales-archiv/>.
99. Ryba M. Biskup Grzegorz Chomyszyn – zwolennik normalizacji stosunków ukraińsko-polskich w okresie międzywojennym. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. 2020. No 113. S. 383–394.
100. Kubasik A. Działalność biskupa Hryhoryja Chomyszyna na rzecz latynizacji Cerkwi greckokatolickiej. *Studia Oecumenica*. 2016. Nr 16. S. 201–216.
101. Kubasik A. Postawa biskupa Hryhoryja Chomyszyna wobec ukraińskiego nacjonalizmu. *Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne*. 2004. Nr. 11/1. S. 111–126.
102. Śliwa T. Kościół greckokatolicki w Galicji (1815–1918). *Historia Kościoła w Polsce* / red. B. Kumor, Z. Obertyński. Warszawa ; Poznań, 1979. T. 2, cz. 1. S. 628–651.
103. Nabywaniec S. Hierarchia greckokatolicka i kościół greckokatolicki w świetle «Dzienniczka» arcybiskupa Lwowskiego O. Ł. Józefa Bilczewskiego z lat 1900–1921. *Nasza Przyszłość*. 2008. T. 110. S. 159–193.
104. Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944). Львів: Свічадо, 2014. 490 с.
105. Granat W. Sakramenty święte. Cz. 1: Sakramenty w ogólności. Eucharystia. T. 7. Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 1961. 476 s.
106. Kopiec J. Lwowskie środowisko katechetyczne i początki ruchu liturgicznego. *Roczniki Teologiczne*. 1998. T. 45, z. 6. S. 81–101.

107. Lijka K. Sztuka celebrowania liturgii. *Studia Gnesnensia*. 2011. T. XXV. S. 225–240.
108. Łabendowicz S. Formowanie postawy katechety. *Roczniki Teologiczne*. 1998. T. 6. S. 191–222.
109. Rojek M. Tajemnica Eucharystii wciąż żywa w Kościele «Resovia Sacra. *Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej*», 1995. S. 15–29.
110. Towarek P. Akatyst ku czci Bogurodzicy: historia, autorstwo i teologia utworu. *Studia Elbląskie*. 2011. T. 12. S. 251–263.
111. Tyrała R. Muzyka liturgiczna w przeżywaniu Misterium Paschalnego. *Pro Musica Sacra*. 2014. T. 12. S. 9–23.
112. Відкритий лист греко-католицького духовенства в м. Станіславів із закликом взяти участь у «З'їзді духовенства Західної області УНР» для вирішення питань організації і тактичної поведінки церкви у новій політичній ситуації. *ЦДІАЛ України*. Ф. 201. Оп. 5. Спр. 260. 1 арк.
113. Відозва Станіславівського єпископа Хомишина Григорія про відкриття Духовної семінарії в м. Станіславів. *ЦДІАЛ України*. Ф. 201. Оп. 5. Спр. 331. 2 арк.
114. Пастирське послання Шептицького А., Чеховича К., Хомишина Г. до духовенства з приводу виборів до парламенту. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 74. 2 арк.
115. Листування Шептицького А. з Станіславівським єпископом Хомишином Г. Том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 163. 184 арк.
116. Листування Шептицького А. з Станіславівським єпископом Хомишином Г. Том I і ост. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 164. 68 арк.
117. Пастирські послання Шептицького А., Чеховича К., Хомишина Г. до духовенства і народу. Том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 6. 105 арк.
118. Пастирські послання Шептицького А., Чеховича К., Хомишина Г. до духовенства і народу. Том I і ост. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 7. 111 арк.
119. Характеристика діяльності Станіславівської єпархії, представлена Шептицькому А. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 37. 13 арк.

120. Листи Станіславівського єпископа Хомишина Г. до Шептицького А. Том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 291. 69 арк.
121. Листи Станіславівського єпископа Хомишина Г. до Шептицького А. Том II і ост. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 292. 76 арк.
122. Текст Літургії Св. Йона Золотоустого, надісланий єпископом Хомишином Г. Шептицькому А. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 400. 40 арк.
123. Лист єпископа Бучка І. до кардинала Сінчерро Л. зі звітом про стан Станіславівської єпархії. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 3. Спр. 72. 4 арк.
124. Виписки Василика В. з пастирських послань Станіславівського єпископа Хомишина Г. *ЦДІАЛ України*. Ф. 358. Оп. 3. Спр. 298. 45 арк.
125. Листи до Хомишина Г. Том I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 208. 183 арк.
126. Листи до Хомишина Г. Том II і останній. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 209. 207 арк.
127. Листи Хомишина Г., том. I. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 331. 116 арк.
128. Листи Хомишина Г., том. II і останній. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 332. 141 арк.
129. Статути, протоколи, резолюції та ін. документи про діяльність товариства «Скала» в м. Стааніславі. *ЦДІАЛ України*. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 383. 238 арк.
130. Протокол VI загального зібрання Товариства св. Петра. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 749. 8 арк.
131. Листування з парарфією с. Обертин щодо прийняття церковних пожертв від вірян та відправлення молебнів за їх упокій. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 785. 15 арк.
132. Заява Драгомирецького Михайла щодо зарахування його до духовної семінарії. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 788. 14 арк.
133. Протоколи перевірок стану церков Скальського деканату. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 832. 10 арк.

134.Облік проданих земель Станіславівської єпархії. *Держархів Івано-Франківської обл.* Ф. 504. Оп. 1. Спр. 1028. 43 арк.

135.Справа Хомишина Григорія Лукича. *ГДА СБУ.* Ф. 6. Спр. 75142-ФП. Т. 1. 329 арк.

136.Справа Хомишина Григорія Лукича. *ГДА СБУ.* Ф. 6. Спр. 75142-ФП. Т. 2. 395 арк.

137.Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Клира Єпархії Станиславівської про византійство. 1931. Станіславів. 40 с.

138.Хомишин Г. Український Греко-Католицький Єпископат Галицької Церковної Провінції в справах подій на Великій Україні до всіх людей доброї волі. *Діло.* 1933 р. Ч. 194. 27 липня. С. 1–3.

139.Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до людей доброї волі про політичне положенє українського народу в польській державі. 1931. Станіславів. 35 с.

140.Хомишин Г. Відозва до Всечесного духовенства Станиславівської Єпархії о пресі як дуже важній зброї нинішньої доби. Станіславів. 1931. 13 с.

141.Хомишин Г. Українська проблема. Написав для духовної і світської інтелігенції українського народу Григорій Хомишин Станиславівський Єпископ. Станіславів. 1932. 190 с.

142.Хомишин Г. Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до духовенства і Вірних Станиславівської Єпархії про грозу духовної руїни. 1933. Станіславів. 47 с.

143.Хомишин Г. Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до Клира і Вірних Станиславівської Єпархії про Католицьку Акцію. 1934. Станіславів. 60 с.

144.Хомишин Г. Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станиславівського до духовенства Станиславівської Єпархії Національна чи об'явлена віра або розвал чи шлях творчости. 1935. Станіславів. 27 с.

145. Wołczański J. Listy biskupa Grzegorza Chomyszyna do arcybiskupa Józefa Bilczewskiego z lat 1904–1922. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*. 2003. Т. 36. № 1. S. 235–251.

146. Лось Я. С. Українська справа у спогадах, листуванні й публіцистиці. Вибрані твори / упоряд. М. Маршал, С. Вуйтович. Київ : Ніка-Центр, 2018. 340 с.

147. Семенів В. Московська окупація Галичини 1914–1917 рр. в свідченнях сучасників. (Галицький архів). Львів: Апріорі, 2018. 528 с.

148. Митрополит Андрей Шептицький: Документи і матеріали 1899–1944. Том II: Церква і суспільне питання. Кн. 2: Листування. Львів: Місіонер, 1999. 1096 с.

149. Митрополит Андрей Шептицький. Твори (морально-пасторальні) / за ред. М. Яніва. Львів, 1994. 548 с.

150. Кравчук А. Конференції Архиєреїв Української Греко-Католицької Церкви (1902–1937). Львів: Свічадо, 1996. 108 с.

151. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин. Патріот-місіонер-мученик. Львів: Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 1997. 414 с.

152. Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / за ред. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен: В-во. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. 959 с.

153. Пастир Добрий: блаж. Свмч. Григорій Хомишин, єпископ Станиславівський (25.03.1867 – 28.12.1945) у спогадах сучасників / за ред. о. І. Пелехатого. Івано-Франківськ: Видання Фундації «Свята Унія» імені Блаж. Свмч. Григорія Хомишина; Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. 400 с.

154. В справі підручника: О набоженстві до Найсв. Серця Христового. *Вістник Станіславської єпархії*. 1920. Ч. VII–IX. С. 35–36.

155. Жертви на сироти. *Вістник Станіславської єпархії*. 1922. Ч. I–III. С. 14–20.

156. Конкордат між Св. Престолом а Річюпосполитою Польською. *Вістник Станіславівської єпархії*. 1925. Ч. IX–XII. С. 42–46.

- 157.Хомишин Г. О світських українських установах. *Вістник Станіславівської єпархії*. 1931. Ч. I–III. С. 18–20.
- 158.Про діяльність священника в світських товариствах і установах. *Вістник Станіславівської єпархії*. 1937. Ч. X–XII. С. 45–48.
- 159.Нунціятура Апостольська Польщі у Варшаві 5 грудня 1937. Ч. 315. *Вістник Станіславівської єпархії*. 1938. I–III. С. 3–4.
- 160.В справі прийняття до Духовного Семинара. *Вістник Станіславівської єпархії*. 1938. Ч. IV–VI. С. 18.
- 161.Поручення Бібліотеки Товариства «Скала». *Вістник Станіславівської єпархії*. 1938. Ч. IV–VI. С. 25.
- 162.Про відбутий курс. *Вістник Станіславівської єпархії*. 1938. Ч. VII–XII. С. 38–50.
- 163.Осташевський Й. До питань громадської діяльності українського духовенства (Реферат, виголошений на Великих Зборах священничого Товариства ім. Св.Андрея, 8 лютого 1934 р.). *Мета*. 1934. Ч. 7. С. 3.
- 164.Відозва Преосвященного Григорія Хомишина про організаційні основи католиків. *Мета*. 1934. Ч. 45. С. 3–6.
- 165.Respice finem. З приводу замірів впровадження обов'язкового цілібату в нашому духовенстві. *Нива*. 1924. Ч. IV. С. 110–128.
- 166.Рідна школа і духовенство. *Нива*. 1928. Ч. X. С. 341–343.
- 167.Хомин П. Католицька Акція її суть і завдання. *Нива*. 1930. Ч. II. С. 43–48.
- 168.Четвертий Еп. Преосв. Григорій Хомишин. *Нова Зоря*. 1935. Ч. XXXI. С. 8–10.
- 169.З організаційного руху УХО. *Нова Зоря*. 1926. Ч. VI. С. 7
- 170.Візантійське питання в нашій Церкві. *Нова Зоря*. 1928. Ч. IV. С. 3.
- 171.Українська Християнська Організація і вибори. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 6. С. 1–2.
- 172.Що діється в нашім краю. *Нова Зоря*. 1930. Ч. 75. С. 1.
- 173.Про католицьку партію. *Нова Зоря*. 1931. Ч. 98. С. 3.

174.Відозва Преосвященного Григорія Хомишина. Про організаційні основи католиків. *Нова Зоря*. 1934. Ч. 80. С. 1–3.

175.Пастирський лист Григорія Хомишина Єпископа Станіславського до духовенства Станіславської єпархії. «Національна чи об'явлена віра, або розвал, чи шлях творчості». *Нова Зоря*. 1935. Р. X. Ч. 93. С. 1–3.

176.З Товариства «Скала». *Нова Зоря*. 1936. Р. XI. Ч. 29. С. 1–2.

177.Гарний розвиток «Скали». Звіт Загальних зборів з дня 23 квітня 1936 року. *Нова Зоря*. 1936. Р. XI. Ч. 31. С. 1–2.

178.За розвиток «Скали». *Нова Зоря*. 1936. Р. XI. Ч. 79. С. 6–7.

179.Загальні збори Товариства «Скала» в Станіславові. *Нова Зоря*. 1936. Р. XI. Ч. 28. С. 5.

180.Узасаднення «Скали». *Нова Зоря*. 1936. Р. XI. Ч. 32. С. 3–6.

181.Товариство «Скала». *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 38. С. 3.

182.З діяльності «Скали». *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 34. С. 1–2.

183.Загальний з'їзд «Скали» 7.05.1937. *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 33. С. 1–2.

184.Засідання Головного Відділу «Скали». *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 26. С. 1–2.

185.Засідання Головного Відділу. *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 82. С. 1–2.

186.Новий Відділ «Скали». *Нова Зоря*. 1937. Р. XII. Ч. 34. С. 6.

187.Хомишин Г. Головні напрямні для товариства «Скала» і парохіяльних читалень. *Нова Зоря*. 1937. Ч. 46. С. 1–2.

188.Про два напрями діяльності «Скали» і парохіяльних читалень. *Нова Зоря*. 1938. Р. XIII. Ч. 94. С. 8.

189.Федорів Ю. Пояснення Церковних Богослужень і Святих Тайн (Підручник для школи і дому). Торонто, 1976. 160 с.

190.Пилипів І., Делятинський Р., Єгрешій О. Станиславівська єпархія (1885–1939 рр.). Життя, присвячене історії. Володимир Грабовецький: вчений, громадський діяч, людина. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, 2016. С. 228–270.

191.Филипчук С. Суспільно-політична діяльність українських християнських конфесій у 2006р. через призму їх соціального вчення. *Історія релігій в Україні : наук. щорічник*. Львів, 2007. Кн. 2. С. 435–443.

192.Сергійчук В. Нескорена Церква: подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. Київ: Дніпро, 2001. 492 с.

193.Посланіє пастирське Андрея Шептицького митрополита Галицького, Архієпископа Львівського, єпископа Кам'янець-Подільського до вірних Станіславської єпархії про поставлення о. д-ра Григорія Хомишина єпископом. Жовква, 1904. 20 с.

194.Чин посвячення єпископа Григорія Хомишина. Львів: Ставропігійська типографія, 1904. 2 с.

195.Рішення і зарядження преосв. Єпископського ординаріату в Станіславові від 1904–1931 р. / упоряд. С. Лукач. Станіславів, 1932. 70 с.

196.Хомишин Г. Для духовенства своєї Єпархії лист Про часте і щоденне св. Причастя (1905 р.). Євхаристійний культ. Пастирські послання / упор. А. Черемський. Харків; Івано-Франківськ, 2017. 255 с.

197.Хомишин Г. «О високом званію стану священичого». Станіславів: Печатня І. Данкевича, 1904. С. 3.

198.Посланіє пастирське Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до Духовенства і вірних своєї єпархії о Допустах Божих в часі війни. Станіславів, 1915. 24 с.

199.Заярнюк А., Расевич В. Галицьке греко-католицьке духовенство у Першій світовій війні: політичні, культурні і соціальні аспекти. *Ковчег*. 2012. № 4. С. 160–192.

200.Посланіє пастирське Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до Духовенства і світської інтелігенції о Подвигах за добрі і святі справи. Станіславів, 1916. 32 с.

201.Посланіє пастирське Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до Духовенства і вірних своєї єпархії о Післанництві українського народу в Католицькій церкві. Станіславів, 1916. 43 с.

202. Посланіє пастирське Григорія Хомишина до Духовенства своєї єпархії о Послусі канонічним. Станіславів, 1916. 53 с.

203. Посланіє пастирське Григорія Хомишина до Духовенства і Вірних єпархії Станіславівської в переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського. Станіславів, 1919. С. 1.

204. Хомишин Г. З останніх літ. Мої спомини і рефлексії. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 84. С. 1–2.

205. Грабець Ю. А. Діяльність греко-католицького духовенства у контексті збереження національної та релігійної ідентичності українців у 1918–1925 рр. *Міжнародні відносини і безпека в біполярному світі: контури нового світоустрою для України та світу* : матеріали V Міжнар. наук. конф., м. Суми, 30 червня 2023 р. Суми, 2023. С. 31–34.

206. Гентош Л. Митрополит Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів. Львів: ВНТЛ-Класика, 2015. 586 с.

207. Хомишин Г. Два царства / ред. І. Пелехатий, В. Осадчий. Люблін, 2016. 400 с.

208. Москалюк М. Взаємовідносини Української християнської організації з УНДО: шлях від співробітництва до конфронтації. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2000. Вип. 3. С. 91–97.

209. Єпископ Григорій Хомишин як «спаситель народу». Лист пресвітера до єпископа. Львів, 1933. 48 с.

210. Українська тромдатрія. *Нова Зоря*, 1931. Ч. 98. С. 1–2.

211. Будурович Б. Ватикан, Польща й Українська Католицька Церква напередодні Другої світової війни. *Сучасність*. Мюнхен, 1983. Ч. 12. С. 92–105.

212. Пастирський лист Григорія Хомишина до Всечесного клира Станіславівської дієцезії про завдання священичого стану в св. Католицькій церкві. Станіславів, 1939. 26 с.

213. Кошетар У. Роль Української греко-католицької церкви у формуванні галицького консерватизму 1900–1939 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 Київ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2007. 249 с.

214.Огляд діяльності Тимчасового Організаційного Комітету УХО від його вибору. *Наші Вісти: Інформаційне письмо Української Християнської Організації*. 1925. Ч. 1. С. 7–8.

215.Правильник для організаторів і мужів довіря. *Наші Вісти: Інформаційне письмо української християнської організації*. 1925. Ч. 1. С. 10–16.

216.Католицька народна партія. Програмова заява. Львів, 1930. С. 1–2.

217.Священик з Поділля. З рукою на серці. *Нова Зоря*. 1938. Ч. 5. С. 4–5.

218.Андрухів І. Історичний аналіз творів та послань єпископа Греко-католицької церкви Григорія Хомишина та їх соціальний вплив. *Південний архів (історичні науки)*. 2024. Вип. XLVII. С. 5–12.

219.Конечність організування. *Нова Зоря*. 1935. Ч. 13. С. 1–2.

220.Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині Івано-Франківськ: Плай, 1999. 136 с.

221.Редько Ю. Наше вчора, сьогодні і завтра. *Католицька акція*. 1935. Ч. 2.

222.Відозва Преосвященного Григорія Хомишина про організаційні основи католиків. *Мета*. 1934. Ч. 45. С. 3–6.

223.Курс Католицької Акції в Станіславові. Станіславів, 1939. 282 с.

224.Музей у Станіславові. *Нова Зоря*. 1933. Ч. 5. С. 2.

225.Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис. Івано-Франківськ: Плай, 2001. 164 с.

226.Старка В, Відображення повсякденного життя західноукраїнського селянства в умовах суспільно-політичних трансформацій 1939–1941 рр. в документальній спадщині Греко-Католицької Церкви. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. Вип. 1. Ч. 2. С. 117–121.

227.Брицький П. Україна у Другій Світовій війні (1939–1945 рр.). Чернівці, 1995. 114 с.

228. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект: монографія. Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2010. 500 с.

229. Пастирський лист Григорія Хомишина Станиславівського єпископа до Всечесного духовенства і вірних Станиславівської дієцезії. 1941. 7 с.

230. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрія Шептицького. *Київська Церква, 2001*. № 1–3. С. 14–20.

231. Гайке В.-Д. Українська дивізія «Галичина»: історія формування і бойових дій у 1943–1945 роках. Торонто; Париж; Мюнхен: Накладом Братства кол. Вояків 1-ої Укр. Дивізії УНА, 1970. 277 с.

232. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. 658 с.

233. Кудрик В. Маловідоме з історії греко-католицької церкви: в 4 т. Вінніпег: Видавнича Спілка «Тризуб», 1955. Т. 2. 286 с.

234. Сковчиляс І. Культура Галичини – культура релігійна. URL: <https://zbruc.eu/node/78452> (02.08.2022).

235. Кобрин М. Замойський синод і формування традиційної ідентичності УГКЦ. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2012. Вип. 15. С. 235–242.

236. Левицький О. Львівський Синод 1891 року – один із основних елементів Партикулярного права УГКЦ. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*. 2009. №2. С. 14–32.

237. Чинності і рішення Руського провінціального Собора в Галичині, отбувшагося у Львові в році 1891. Львів, 1896. 270 с.

238. Бистрицька Е. Східний обряд як чинник ідентифікації Греко-католицької Церкви у реформаторській діяльності митрополита Андрея Шептицького. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції вчених-релігієзнавців та богословів. (м. Тернопіль, 5 червня 2004 р.)*. Київ-Тернопіль, 2004. С. 199–206.

239. Хожка Тван-Павло. Греко-Католицька Церква у Галичині 1772–1918. *Ковчег*. Львів, 1993. С. 77–78.
240. Савчук С., Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді. Вінніпет, 1985. Том 2. 784 с.
241. Хомишин Г. Для духовенства своєї Єпархії лист Про часте і щоденне св. Причастя. 1910 р.
242. Ляхович Д. Мета Євхаристії – це не тільки перетворити хліб та вино, а перемінити тебе і мене у Христа. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/meta-evharystiy-tse-ne-tilky-peretvoryty-hlib-ta-vyno-a-pereminyty-tebe-i-mene-u-hrysta-vladyka-dionisiy-lyahovych-3406/>
243. Хомишин Г. Про візантійство. Станіславів, 1931. 40 с.
244. Іваницька А. Функціонування ідеї свободи у християнському культі. *Українське релігієзнавство*. 2009. №52. С. 38–44.
245. Пелеш Ю. Літургіка. Харків, 2013. 680 с.
246. Хомишин Г. Набоженство до Найсвятішого Серця Господа нашого Ісуса Христа / упоряд. А. Черемський. Харків, 2020. 565 с.
247. Bilczewski J. Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe. Lwow–Krakow, 2005. Т. III. S. 53–65.
248. Хомишин Г. Парафіяльна місія : у трьох частинах / за ред. Б. Драгуш, М. Захарчук, Л. Іванотчак. Івано-Франківськ, 1999. 470 с.
249. Хомишин Г. Два царства / за ред. І. Пелехатого, В. Осадчого. Люблін, 2016. 400 с.
250. Хомишин Г. Катехизм християнської релігії для народних шкіл. Станіславів : Накладом Єпархіального Видавництва, 1906. 136 с.
251. Молитвослов: Часослов – октоїх – тріодь – мінея. Рим-Торонто, 1990. 1376 с.
252. Посланіє пастирське Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до Духовенства і світської інтелігенції о Подвигах за добрі і святі справи. Станіславів, 1916. 32 с.

253. Посланіє пастирське Григорія Хомишина до Духовенства своєї єпархії о Послусі канонічним. Станіславів, 1916. 53 с.

254. Павлишин О. З історії впровадження григоріанського календаря у церковне життя українців: календарна реформа єпископа Григорія Хомишина. *Україна модерна*. 2002. Вип. 7. С. 7–68.

255. Коренець О. Рим а наші церковні постанови з окрема календар. Відень: Накл. Укр. Культурної Ради, 1916. 32 с.

256. Томашівський С. Реформа календаря і церкви... *Діло*. 1916. 14 мая. С. 3.

257. Справи цілібату: Статті Преосвященного григорія Хомишина і професора Ренануса. Львів, 1935. 69 с.

258. *Zachody kolo wwedenja celibatu w naszym duchowienstwi*. Lviv, 1925. S. 18–19.

259. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. Kraków, 1979. 390 s.

260. Статут і програма товариства безженних священників ім. св. Священномученика Йосафата у Станіславові. 1925. 63 с.

261. Наслідки цілібатщини. *Діло*. 1925. Ч. 59. С. 1.

262. Про латищення Церкви. *Діло*. 1925. Ч. 32. С. 3.

263. Андрухів І. А. Історичний аналіз подібностей та відмінностей євхаристійного культу в латинському та візантійському християнських обрядах (на основі вчень Григорія Хомишина та Йосифа Більчевського). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77. том 1. С. 4–10.

264. Андрухів І. А. Євхаристійний культ як основа пастирського служіння Григорія Хомишина: історичний дискурс. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 3. С. 65–72.

265. Андрухів І. А. Єпископ Григорій Хомишин: служіння, ідеї та спадщина в історії Української греко-католицької церкви. *Українські історичні студії*. 2025. Вип. 18(60). С. 142–148.

266. Андрухів І. А. Єпископ Григорій Хомишин: на перехресті українсько-польських культурних та церковних взаємин першої половини ХХ століття. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2025. Вип. 19. С. 95–103.

267. Бистрицька Е. В., Андрухів І. А. Роль єпископа Григорія Хомишина у формуванні національної та релігійної ідентичності українців. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Історичні науки*. 2025. Вип. 2. С. 63–70.

268. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30-х рр. ХХ ст. Київ, 1998. 48 с.

269. Мірчук І. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. 1920–1939 рр. Київ: Укр. видавнича спілка, 2007. 1006 с.

270. Лисенко О. Релігійне питання у теорії та практиці українського націоналізму впершій половині ХХ ст. *Український історичний журнал*. 2000. Вип. 6. С. 29–50.

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дослідження

1. Андрухів І. А. Історичний аналіз подібностей та відмінностей євхаристійного культу в латинському та візантійському християнських обрядах (на основі вчень Григорія Хомишина та Йосифа Більчевського). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77. том 1. С. 4–10. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-1-1>
2. Андрухів І. А. Євхаристійний культ як основа пастирського служіння Григорія Хомишина: історичний дискурс. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 3. С. 65–72. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.3.8>
3. Андрухів І. А. Історичний аналіз творів та послань єпископа Греко-католицької церкви Григорія Хомишина та їх соціальний вплив. *Південний архів (історичні науки)*. 2024. Вип. XLVII. С. 5–12. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-47-1>
4. Андрухів І. А. Єпископ Григорій Хомишин: служіння, ідеї та спадщина в історії Української греко-католицької церкви. *Українські історичні студії*, 18(60). 2025. С. 142–148. URL: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.18/60.16>
5. Андрухів І. А. Єпископ Григорій Хомишин: на перехресті українсько-польських культурних та церковних взаємин першої половини ХХ століття. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2025. Вип. 19. С. 95–103. URL: <https://doi.org/10.33402/up.2025-19-05>
6. Бистрицька Е. В., Андрухів І. А. Роль єпископа Григорія Хомишина у формуванні національної та релігійної ідентичності українців. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Історичні науки*. 2025. Вип. 2. С. 63–70. URL: <https://doi.org/10.12958/3083-7030-2025-2-63-70>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Андрухів І. А. Спільне та відмінне в євхаристійному культі латинського та візантійського обрядів, у Східній Галичині на початку ХХ ст. *Держава і Церква в новій та новітній історії України*. Збірник матеріалів ІХ

Міжнародної наукової конференції (м. Полтава, 26–27 жовтня 2023 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. Вип IX. С. 156–167.

2. Андрухів, І. А. Літургійно-обрядові практики ГКЦ, пропаговані єпископом Станіславівським Григорієм Хомишиним. *Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених*. Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 396–400.

3. Андрухів І. А. Духовна спадщина єпископа Григорія Хомишина: інтеграція релігійних цінностей та національної ідентичності у формуванні цілісної особистості. *Духовно-мистецька культура в сучасному глобальному просторі*. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 5–6 березня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 48–51.

4. Андрухів І. А. Ув'язнення єпископа Григорія Хомишина в контексті парадигми конфлікту між СРСР і Святим Престолом. *Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених*. Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. (м. Тернопіль, 10 квітня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 488–491.

Апробація результатів дисертації

Основні положення роботи викладено та обговорено на науково-практичних конференціях різного рівня та науково-практичних конференціях

Міжнародні науково-практичні конференції:

IX Міжнародної наукової конференції «*Держава і Церква в новій та новітній історії України*». (м. Полтава, 26–27 жовтня 2023 р, форма участі – онлайн доповідь, публікація).

Всеукраїнські науково-практичні конференції:

I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених» (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 р., форма участі – онлайн доповідь, публікація).

Всеукраїнської науково-практичної конференції «Духовно-мистецька культура в сучасному глобальному просторі» (м. Тернопіль, 5–6 березня 2025 р., форма участі – онлайн доповідь, публікація).

II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених». (м. Тернопіль, 10 квітня 2025 р., форма участі – онлайн доповідь, публікація).